

Ο ΠΑΝΟΣ ΚΟΡΩΝΑΙΟΣ
ΚΑΙ Η ΕΚΣΤΡΑΤΕΙΑ ΤΟΥ ΟΜΕΡ ΣΤΟ ΛΑΣΙΘΙ
(ΑΠΟ ΤΑ ΠΑΡΑΣΚΗΝΙΑ ΤΟΥ ΚΡΗΤΙΚΟΥ ΑΓΩΝΑ ΤΟΥ 1866 - 9)

Α'. ΣΧΕΣΕΙΣ ΤΟΥ Π. ΚΟΡΩΝΑΙΟΥ ΜΕ ΤΟΥΣ ΑΡΧΗΓΟΥΣ
ΤΗΣ ΑΝΑΤΟΛΙΚΗΣ ΚΡΗΤΗΣ Δ. ΠΕΤΡΟΠΟΥΛΑΚΗ ΚΑΙ Μ. ΚΟΡΑΚΑ

Ὁ Π. Κορωνάιος ἀπὸ τὸ Σεπτέμβριο τοῦ 1866 εἶχεν ἔλθει στὴν Κεντρικὴ Κρήτη¹ καὶ τὸ ὄνομά του συνεδέθη στενὰ μὲ τὴν ὁλοκαύτωση τοῦ Ἄρκαδίου², ἀλλὰ καὶ μὲ τὴν πρώτη περίοδο τῆς μεγάλης

¹) Γιὰ τὸν Π. Κορωνάιο καὶ τὴν ὄλη δράση του ἴδ. Τιμοθέου Βενέρη: Τὸ Ἄρκαδι διὰ τῶν αἰώνων, Ἀθήναι 1938, σ. 179 καὶ Ἰωάν. Π. Μάμαλάκη: Ὁ ἀγώνας τοῦ 1866-9 γιὰ τὴν ἔνωση τῆς Κρήτης. II. Ἡ περίοδος τοῦ Μουσταφᾶ Πασᾶ, Θεσ|νίκη 1947, σ. 38 ἔ., 49 ἔ., 58, 94, 97, 100 ἔ. κλπ.

²) Σχετικὸ μὲ τὸ δράμα τοῦ Ἄρκαδίου εἶναι καὶ ἓνα γράμμα τοῦ Π. Κορωνάιου πρὸς τὸν ἀδελφὸ του Ἀχιλλέα, πὺ ἐπειδὴ δὲν ἔχει δημοσιευθῆ καὶ εἶναι ἀρκετὰ διαφωτιστικὸ, τὸ δημοσιεύομεν ἐδῶ. Βρίσκεται στὰ Γενικὰ Ἀρχεῖα τοῦ Κράτους (Κ3 α]2 ἀρ. 397) καὶ εἶναι γραμμένο ἀπὸ τὸν Ὀρθὸ τοῦ Μυλοποτάμου στὶς 5 Μαρτίου 1867. Σ' αὐτὸ διαβάζομε:

«...ὦ; ἐπληροφορήθην ὁ Πετροπουλάκης ἐτοιμάζει ἐκθεσιν περὶ τοῦ γεγονότος τοῦ Ἄρκαδίου καὶ βεβαίως θὰ γράψῃ ἐναντίον μου. Ἡ περίστασις εἶναι ἀρμοδία διὰ νὰ διηγηθῶμεν τὰ τοῦ Ἄρκαδίου καὶ νὰ φωτίσωμεν τὸ κοινὸν περὶ τοῦ μεγάλου ἀλλ' ἠρωϊκοῦ τούτου δράματος καὶ περὶ τοῦ μέρους, ὅπερ εἰς αὐτὸ ἔλαβα. Τότε ἀπήτησα νὰ λάβῃς ἀπὸ τὴν ἐπιτροπὴν ὄλας τὰς ἐκθέσεις μου ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τῆς καταστροφῆς του. Σοῦ λέγω δὲ πάλιν ἐν ὀλίγοις ὅτι ἡ περὶ αὐτοῦ μέριμνά μου ἦτο διηγετική, ὅτι ἅμα ἦλθον εἰς Κρήτην καὶ εἰς Ἄρκαδιον ἡ πρώτη μου φροντίς ἐστάθη νὰ ὀχυρώσω αὐτὸ κατὰ δύναμιν. Ἦγειρα προμαχῶνα (lunette) ἐκτὸς τῆς θύρας, ἠνοιξα τουφεκιότρυνπας, ἔστησα ταμπούρια ἐπὶ τῆς σιέγης, κατεδάφισα τὰ ἐκτὸς εὐρισκόμενα τείχη, ἐκαθάρισα τὰ ἐντὸς, ἐκλεισα τὰς πολλὰς θύρας, ἀφήσας μίαν μόνην, ἐπρομήθευσα τροφὰς καὶ πολεμοφόδια, ὡς καὶ περὶ ἀξιῶν καὶ πτυαρίων ἐφρόντισα. Ἔθρεσα ἄξιον φρούραρχον, ὑποφρούραρχον, φρουρὰν ἱκανήν, φροντιστὴν κλπ. Ὅσάκις ἔλειπα, δὲν ἔπανα γράφων καὶ συσταίνων τὰ εἰκότα. Τὰς παραμονὰς μάλιστα τῆς καταστροφῆς, προῖδὼν τὸ γεγονός, καθ' ἡμέραν σχεδὸν ἔγραφον εἰς τὴν ἐπιτροπὴν καὶ εἰς τὸν φρούραρχον καὶ μάλιστα ἡ τελευταία μου ἐλήφθη τὴν Κυριακὴν, εἰς ἣν εἰδοποιῶν τοὺς ἐν τῇ μονῇ περὶ τῆς κατ' αὐτῶν ἐκστρατείας τοῦ ἐχθροῦ, παρήγγειλα κατεπειγόντως καὶ σοβαρώτατα τὴν ὅσον τὸ δυνατὸν καλυτέραν ὀχύρωσιν καὶ ἐτοιμασίαν καὶ διὰ τῆς ἐπιστολῆς μου ταύτης καὶ τῶν προγενεστέρων εὐρέθησαν εἰς αὐτὸ διακόσιοι περίπου ἄνδρες, ἄλλως δὲν ἦσαν πλέον τῶν 50. Περὶ γυναικοπαίδων δὲν ἔπανσα φιλονικῶν πάνποτε μετ' αὐτῶν καὶ τοῦ ἡγουμένου, ἐγὼ μὲν ἀπαιτῶν νὰ ἐξέλθωσιν, ἐκεῖνοι δὲ

κρητικῆς ἐπαναστάσεως ὁπότε ὁ Μουσταφᾶ πασᾶς ἐπέτυχε νὰ φέρῃ σὲ δύσκολη θέση τοὺς ἐπαναστάτες³.

Ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα, γιὰ νὰ ἐνισχύσουν τοὺς ἐπαναστάτες, στέλνουν τὸ Δημ. Πετροπουλάκη, παλαίμαχο τοῦ 1821, μὲ ἰσχυρὸ ἐθελοντικὸ σῶμα καὶ μὲ ἄρκετὰ τρόφιμα, ὄπλα καὶ πολεμοφόδια τῆ νύχτα τῆς 26-27 Δεκεμβρίου 1866 μὲ τὴν «Υδρα» καὶ τὸ «Πανελλήνιον» στὸν ὄρμο τῆς Ἀγ. Πελαγίας τοῦ Ἡρακλείου⁴.

Ὁ Χ. Βυζάντιος καὶ οἱ ἐθελοντές, πού τὸν ἀκολουθοῦσαν, σπεύδουν τότε πρὸς τὰ ἐκεῖ, γιὰ νὰ προμηθευθοῦν τροφές καὶ πολεμοφόδια.

Ὁ Π. Κορωναιῖος, ἄρρωστος, μένει ἄρκετὲς μέρες στοὺς Κομιτάδες τῶν Σφακιῶν, ἐνῶ οἱ ἐθελοντές, πού εἶχαν πάει μαζύ του, εἶχαν σκορπισθῆ στὰ κοντινὰ χωριά⁵. Ἐκεῖ παίρνει τὸ ἀκόλουθο γράμμα τοῦ Βυζαντίου⁶.

«Ἐκ τῆς μονῆς Προέβελι τῆ 2 Ἰανουαρίου 1867. | Φίλτατε Κορωναιῖε. | Κατὰ τὴν χθρσινὴν ἐπιστολὴν μου ἀνεχώρησα μ.μ. καὶ τὴν προσεχῆ νύχτα ἔφθασα μετ' ὀλίγων ἔξωθεν τῆς μονῆς. Ἐνταῦθα εὔρον τὸν καπετὰν Πῶλον (Σαββάκη), ὅστις, ζήλω πολλῶ κινούμενος, ἐσύναξεν ὀλίγας τροφὰς καὶ ἐνασχολεῖται νὰ σᾶς τὰς πέμψη. Ἐχει ἤδη 350 ὄκ. καρποῦ καὶ αὔριον ἐλπίζω νὰ τὰς ἔχετε, ἐξακολουθεῖ δὲ συνάζων καρπούς, ἀλλὰ ζῶα φορητὰ δὲν εὐρίσκει. Ἄν ἐκ τῆς ἐπαρχίας Σφακιῶν ἐπέμποντο ζῶα, ἠθέλατε ἔχει τροφὰς ἱκανὰς διὰ νὰ σᾶς ζήσωσι. | Ἐνταῦθα ἐλθὼν ἀντάμωσα τὸν κ. Μιχαὴλ Τσουδερόν, μετὰ τοῦ ὁποίου σήμερον μεταβαίνομεν εἰς τὰς Ἀνατολικὰς Ἐπαρχίας ἐν πρώτοις, ἐνθα ὑπάρχουν ἀποταμιευμένα, τὰ ἐκ τοῦ ἀτμοπλοίου ἀποβιβασθέντα, ἵνα σᾶς πέμψωμεν μετὰ πολλῆς σπουδῆς πολεμοφόδια καὶ ὅ,τι ἄλλο δυνάμεθα, εἶτα δὲ, συνεννοούμενοι μετὰ τῶν ἐκεῖ διαμενόντων ὀπλαρχηγῶν, ἐπιπέσωμεν κατὰ τῶν εἰς τὸ μέρος ἐκεῖνο ἐχθρῶν. Ἀλλὰ ταῦτα πάντα θέλουν γίνεαι μετὰ πολλῆς ταχύτητος καὶ περισκέψεως. Ἐγὼ φροντίζω καὶ ἐνασχολοῦμαι βλέπω ὅτι ἡ περίστασις δεινὴ ὁ δὲ κ. Μ. Τσουδερός εἶναι εἰς πάντα σύμβουλος καὶ ὁδηγός μου. Ἔτσι ἐργάζεται ὑπὲρ πάντα ἄλλον μετὰ πολλοῦ κόπου καὶ

ἐναντίον· διὰ τῆς βίας ἀπέπεμψα ἄλλας τόσας, αἱ ὁποῖαι εὐρίσκοντο ἐντὸς καὶ αἱ μείνασαι ἔμειναν. Μοὶ τὸ ἀπήτησεν ὁ μακαρίτης ὁ ἠγούμενος ἐπὶ ἀπειλῆ, ὅτι θὰ ἀναχωρήσῃ τῆς μονῆς, ἐὰν ἀνεχώρουν καὶ αὐταὶ αἱ οἰκογένειαι...»

³) Πρβλ. Ἰ. Μαμαλάκη, ἔ.ἀ., σ. 119-127 κ.ἀ.

⁴) Ἔ.ἀ., σ. 129 κ.ἐξ.

⁵) Ἔ.ἀ., σ. 132.

⁶) Γενικά Ἀρχεῖα τοῦ Κράτους (ΓΑΚ) Κ3 α]2 ἀρ. 482.

⁷) Ἡ γραμμὴ σημαίνει πὼς ἀκολουθεῖ παράγραφος.

κινδύνων. | ... Ὅλοι σᾶς ἀσπαζόμεθα καὶ ὁ κ. Μιχαὴλ Τσουδερός καὶ Πῶλος. | Τὴν παροῦσαν παρακαλοῦμεν καὶ οἱ τρεῖς νὰ τὴν πέμψητε εἰς τὴν Συνέλευσιν, ἵνα μάθῃ καὶ αὕτη, τί ἐνεργεῖται ἐνταῦθα. | Οἱ φίλοι Σας. | Χ. Βυζάντιος. | Μ. Τσουδερός. | Πόλος Σαββάκις. | Υ. Γ. Τὰς τροφὰς θὰ στείλωμεν εἰς Κομιτάδες εἰς παραλαβὴν τοῦ καπετὰν Γεωρ. Μωράκη».

Ὁ Βυζάντιος πραγματικὰ μὲ τοὺς ἐθελοντῆς καὶ μερικοὺς Κρητικούς, πῆγε καὶ ἐνώθηκε μὲ τὸν Πετροπουλάκη σὲ λίγες μέρες — στίς 10 Ἰανουαρίου 1867—ἦλθε καὶ τοὺς βρῆκε καὶ ὁ Π. Κορωναῖος μὲ τοὺς δικούς του⁹.

Ἡ συγκέντρωση τῶν ἐπαναστατῶν γίνεται γνωστὴ στὸ Ἡράκλειο καὶ στίς 15 καὶ 16 Ἰανουαρίου ἰ.ἔ. ἔχομεν συγκρούσεις μεταξὺ αὐτῶν καὶ τοῦ Τουρκικοῦ στρατοῦ. Ἐνῶ τὴν πρώτη μέρα οἱ ἐπαναστάτες εἶχαν ἀρκετὲς ἐπιτυχίες, τὴν ἐπομένη ἔπαθαν τόσες ζημιές, ὥστε σχεδὸν διασκορπίσθησαν καὶ οἱ Τοῦρκοι μπῆκαν καὶ στ' Ἀνώγεια⁹.

Τὴν ψυχολογία τῶν ἐπαναστατῶν καὶ μάλιστα τοῦ Π. Κορωναίου καὶ τὴν κατάστασι, πού ἐδημιουργήθηκε ἀπὸ τὴν ἀποτυχία αὐτή, μᾶς τὴν παρουσιάζει καθαρὰ τὸ ἐξῆς γράμμα τοῦ Π. Κορωναίου πρὸς τὸν ἀδελφὸ τοῦ Ἀχιλλέα, γραμμένο ἀπὸ τὴν Μπισταγὴ Ἀμαρίου στίς 19 Ἰανουαρίου ἰ.ἔ.¹⁰

«Ἀδελφέ. Τὰ πάντα ἀπώλοντο· ἐπανάστασις δὲν ὑπάρχει. Αἱ ἐπαρχίαι ἅπασαι ὑπετάγησαν· οἱ κάτοικοι μᾶς διώκουν· τροφὰς, πολεμοφόδια, ὑπόδησιν, ἐνδυμασίαν δὲν ἔχομεν. | Ἐδώσαμεν μίαν ἀψιμαχίαν εἰς Τύλισσον, ἣν ἐκερδίσαμεν· τὴν ἐπιούσαν μᾶς προσέβαλεν ὁ ἐχθρὸς, κατεδιώχθημεν ἐπὶ τρεῖς ὥρας· μ' ὄλα ταῦτα ἐπολεμήσαμεν. Ἀλλ' ἀπὸ τῆς ἡμέρας ἐκείνης οὐδεὶς θέλει νὰ πολεμήτῃ πλέον· εἰς τὸ ἄκουσμα μόνον, ἔρχονται Τοῦρκοι, λαμβάνομεν τὰ βουνά, φεύγομεν πάντοτε, μὴ γινώσκοντες, ποῦ πηγαίνομεν. | Σήμερον ἠθέλησαν οἱ ἐθελονταὶ νὰ μὲ βιάσουν, ὡς ἔπραξαν εἰς Σφακιά, νὰ γράψω εἰς τὸν πασᾶν καὶ νὰ ζητήσω τὴν ἀναχώρησιν. 30 Ἐλευσίνιοι καὶ 10 τακτικοί, οὓς εἶχον μετ' ἐμοῦ, μὲ ἔσωσαν καὶ ἐμὲ καὶ τὴν Ἑλλάδα ἀπὸ τὴν καταισχύνῃν¹¹. Φαίνεται ὅτι, ἀποτυχόντες, ἀπευθύνονται πρὸς τὸν πα-

⁹) Ἰδ. κατ., σ. 3 ἐξ.

⁹) Ἰδ. I. Π. Μ σ μ α λ ά κ η, ἔ.ά., σ. 133 ἐξ.

¹⁰) ΓΑΚ Κ3 α|2 ἀρ. 314.

¹¹) Πρβλ. κατ. σ. 7 ἐ. καὶ 21 ἐ. 32 ἐ, καὶ πρόσεξε πόσο διαφορετικὰ τὰ παρουσιάζουν ὁ Δ. Πετροπουλάκης καὶ ὁ Α. Τσάπαλος. Σχετικὰ μὲ τὸ γυρισμὸ τῶν ἐθελοντῶν εἰς τὴν Ἑλλάδα ὕστερα ἀπὸ αὐτὰ βλέπε I. Π. Μ σ μ α λ ά κ η, ἔ.ά. σ. 134.

σᾶν. Τί μᾶς μέλλει, ἄγνωστον· κάμε γνωστὰ ταῦτα, διὰ νὰ λάβουν μέτρα. | Ὁ ἀδελφός | Π. Κορωναῖος. | Τί ὑποφέρομεν σήμερον ἀδυνατιῶ νὰ περιγράψω. Ὁ ἐχθρὸς μᾶς καταδιώκει πανταχόθεν· οἱ ἐθελονταὶ κάνουν συνελεύσεις καὶ ἀποφασίζουν ἄλλοι νὰ μὲ φονεύσωσιν, ἄλλοι νὰ μὲ ὀδηγήσωσιν εἰς τὸν πασᾶν καὶ ἄλλοι ἄλλα· εὐρίσκομαι εἰς τὰ βουνὰ κλινήρης».

Τὴν εὐθύνη γιὰ τὴν ἀποτυχία στὸ Ἀστυράκι στὶς 16 Ἰανουαρίου 1867 καὶ τὴν ἐπιστροφή τῶν ἐθελοντιῶν, ζητοῦν οἱ ἀρχηγοὶ νὰ τὴν ἀποδώσουν ὁ ἓνας στὸν ἄλλο. Ὁ Π. Κορωναῖος στὶς 25 Ἰανουαρίου 1867 γράφει ἀπὸ τὶς Μέλαμπες Ἀγ. Βασιλείου στὸν ἀδελφό του Ἀχιλλέα¹²:

«Περὶ τὴν 10ην λήγοντος ἦλθον εἰς Καμαριώτην Μυλοποτάμου... Ἀμέσως ἐσκέφθημεν περὶ τοῦ πρακτέου καὶ ἀπεφασίσθη, ἐπειδὴ ὁ ἐχθρὸς συνεκέντρωσεν ὅλας τὰς δυνάμεις του, διὰ νὰ μᾶς προσβάλη, νὰ προλάβωμεν αὐτὸν καὶ τὸν προσβάλωμεν κατὰ μέρη, πρὶν συσσωματωθῆ. Αὕτη ἦταν ἡ γνώμη μου, ἣν παρεδέχθησαν ἅπαντες πλὴν τοῦ Πειροπουλάκη, ὁστις ἀπέφυγε πάντοτε, ὡς ἐκ τῶν ὑστέρων ἀπεδείχθη, νὰ ἔλθῃ εἰς σύγκρουσιν μετὰ τοῦ ἐχθροῦ. Τὴν γνώμην ταύτην εἶχον προσέτι καὶ διὰ τὸν λόγον νὰ ἀναζωπυρῆσωμεν τὴν ἐπανάστασιν, εἰς τὰ μέρη ταῦτα καταπαύσασαν ἐντελῶς, νὰ ἐνοχοποιήσωμεν τοὺς κατοίκους καὶ νὰ δώσωμεν ἐργασίας εἰς τοὺς ἐθελοντάς, οἵτινες ἔπρατον μεγίστης ἀταξίας εἰς τὰ χωρία. Τὴν 15ην ἐβαδίσαμεν ἀπὸ Καμαριώτην εἰς Χοῦσον (;), τὰ ὑπὲρ τὸ χωρίον Τυλισσον στενά. Ἡ μάχη ἤρξατο περὶ τὴν μεσημβρίαν καὶ ἔληξε τὴν νύκτα. Ἀπωθήσαμεν τοὺς ἐχθροὺς μέχρι τοῦ χωρίου· ἐφονεύθησαν καὶ ἐπληγώθησαν ἐξ αὐτῶν περὶ τοὺς 20, ἐξ ἡμῶν οὔτε ἐφονεύθη, οὔτε ἐπληγώθη οὐδεὶς. Τὴν νύκτα ἐκείνην ἔπρεπε νὰ μείνωμεν εἰς τὰς θέσεις ἐκεῖνας, διότι οὐδεὶς ἀμφέβαλλεν, ὅτι ὁ ἐχθρὸς ἔμελλε νὰ μᾶς προσβάλη τὴν ἐπιούσαν· ἀλλ' ὄχι μόνον ἀνεχωρήσαμεν, ἀλλ' οὔτε ἀφήσαμεν φυλακὴν τινα—ιοσαύτη ἦτο ἡ ἀταξία—, καὶ διενυκτερεύσαμεν εἰς Ἀστεράκι, δύο ὥρας ἀπέχον τῶν πρώτων θέσεων. Τὴν πρωίαν ἕκαστος ἀνεχώρει κατὰ βούλησιν, διὰ νὰ ἐπανέλθωσιν εἰς Καμαριώτην. | Μόλις ὁμως ἐξήλθομεν τοῦ χωρίου, εἶδομεν τοὺς ἐχθροὺς εἰς τὰς κορυφὰς τῶν ὄχυρῶν θέσεων, ἃς εἶχομεν ἐγκαταλείψει. | Ἐγὼ μετὰ τῶν καπεταναίων τῶν ἐντοπίων ἔμεινα τελευταῖος καί, ἅμα εἶδομεν τὸν ἐχθρόν, ἐσκέφθημεν νὰ ἐμποδίσωμεν τὴν ταχεῖαν πρόοδόν του καὶ ἀπεφασίσσαμεν νὰ κρατήσωμεν τὸ Ἀστεράκι καὶ τὰς ὄχυρὰς θέσεις, τὰς εὐρίσκομένας ὀπισθεν αὐτοῦ. | Τοῦτο ἐμηνύσαμεν εἰς τὸν Πειρο-

¹²) ΓΑΚ Κ3 α]2 ἀφ. 359.

πουλάκην, ὅστις ἐπροπορεύετο πολὺ πρὸ ἡμῶν πρὸς τὸν Καμαριώτην, ἀλλ' οὗτος ἠρνήθη, ἐπὶ τῷ λόγῳ νὰ καταλάβῃ τὰς θέσεις τοῦ χωρίου τούτου, ἐπίσης ὀχυράς. | Ἐγὼ μετὰ τῶν ἐντοπίων καπεταναίων καὶ ὄσων στρατιωτῶν εὐρέθησαν—περὶ τοὺς ἑκατὸν—ἐμείναμεν εἰς τὴν ἐμπροσθοφυλακὴν καὶ κατελάβομεν ἐκ νέου τὸ Ἀστεράκι, ἐλπίζοντες ὅτι ὁ Πετροπουλάκης θὰ μείνῃ. | Ὁ ἐχθρὸς πλησιάσας ἤρχισαμεν τὸν ἀκροβολισμόν, ἀλλ' ὄντες ὀλίγοι, ὁ ἐχθρὸς ἐπροχώρει. | Τότε ἀνέβημεν εἰς λόφον ὑπερκείμενον τοῦ Ἀστερακίου, ὅπως ἴδω κάλλιον τὰς κινήσεις τοῦ ἐχθροῦ. Ἐνῶ ἀνέβαινον, ὑπέστρεφεν ὁ Σμολένσκης, ὃν εἶχα πέμπει πρὸς τὸν Πετροπουλάκην. Οὗτος βλέπων κατὰ μέτωπον τὸν ἐχθρόν, εἶδεν ὅτι ἐπροχώρει ταχέως καὶ ὅτι οἱ ἡμέτεροι τοῦ Ἀστερακίου ὑπεχώρουν δρομέως. Παρασιτήσας με τὸν μέγαν κίνδυνον, ὃν ἔτρεχα, ἂν ἔμενα εἰσέει ὀλίγον, ὑπεχωρήσαμεν καὶ ἡμεῖς. | Τὸν Πετροπουλάκην ἔφθασα εἰς τὰ πέριξ τοῦ Καμαριώτη, ἀλλ' ἀδύνατον ἐστάθη νὰ μείνῃ ὁ στρατός του. Ἐξηκολουθήσαμεν νὰ ὀπισθοχωροῦμεν, ὅταν αἴφνης ἠκούσαμεν τουφεκισμοὺς ὀπισθεν καὶ ἀριστερὰ ἡμῶν. Οὗτοι ἦσαν τοῦ σώματος τοῦ γενναίου ἀρχηγοῦ Παύλου Ντιντιδάκη, ὅστις ἤρχετο εἰς βοήθειαν ἡμῶν. Ὁ ἐρχομὸς του, ὅχι μόνον τοὺς ἐχθροὺς ἐσταμάτησεν, ἀλλὰ καὶ ἡμᾶς ἐνεθάρρυνε. | Τότε ἐσταματήσαμεν φεύγοντες καὶ ἐπροχωρήσαμεν μάλιστα, ἀπωθοῦντες τὸν ἐχθρόν. | Ἡ νίκη ἐθεωρεῖτο ἰδική μας, ὅτε ὁ Τριτάκης, ὅστις κατεῖχε τὴν κυριωτέραν θέσιν τοῦ πεδίου τῆς μάχης, ἐγκατέλειπεν αὐτὴν φεύγων· συνάμα ἐξέλιπον καὶ τὰ πολεμοφόδια ἡμῶν καὶ ἐπληγόνετο βαρέως ὁ γενναῖος καὶ ἄξιος, ἄνω ρηθεῖς, Παῦλος. | Ἡ ὑποχώρησις πάλιν ἤρχισε πολὺ πλέον δριμυιότερα ἢ πρῖν. Ἐσταματήσαμεν τὸ ἑσπέρας εἰς Ἀνώγεια, χωρίον δύο ὥρας ἀπέχον τοῦ Καμαριώτη... Ἐκεῖθεν μετέβημεν ἐνταῦθα, σταθμεύοντες εἰς διάφορα χωρία.. Ἀναχωρήσαντες ὁμῶς ἐκ τοῦ χωρίου, ὅχι μόνον ἐνεθαρρύνθη ὁ ἐχθρὸς, ἀλλὰ καὶ ἔλαβε πολλὰ ὄπλα, πολεμοφόδια, τροφὰς καὶ λοιπά, ἅτινα ἔφερον ὁ Πετροπουλάκης καὶ τὰ ὅποια διήρπασαν οἱ κάτοικοι καὶ εἶχον κρυμμένα, στεροῦντες ἡμᾶς. | Τὸ βάρος ὅλον ἀνειτέθη εἰς τοὺς ἐθελοντὰς καὶ οὗτοι σήμερον εἶναι ὀλίγοι καὶ στερούμενοι τῶν πάντων καὶ τὸ χεῖριστον ἄνευ οὐδεμιᾶς συμπνοίας μεταξὺ των. Ἐὰν ὑπῆρχεν αὕτη εἰς Καμαριώτην, ἠθέλομεν κερδίσει μεγάλην νίκην καὶ πταίει μόνον ὁ Πετροπουλάκης. Ὁ Γενίσαρλης φέρεται μ' ὄλα ταῦτα καλῶς. Εἰς Ἀστεράκι ὁ Πετροπουλάκης μὲ ἐγκατέλειψε χωρὶς νὰ μὲ δώσῃ τὴν ἐλαχίστην συνδρομήν... |».

Ἄπὸ τὴν ἄλλη μεριά ὁ Δ. Πετροπουλάκης, ὁ «ἀρχηγὸς τῶν ἐν

Ἑρακλείῳ ἐθελοντῶν», στήν ἡμερησία διαταγή του τῆς 28 Ἰανουαρίου 1867, πού ἐκδίδει στ' Ἀκούμια Ἀγ. Βασιλείου, γράφει¹³:

«*Ἡ ἐν Καμαριῶτες τῆς 16 τ.μ. μάχη θὰ ἦτον ἡ καταστροφή τοῦ Τουρκικοῦ στρατοπέδου· γνωρίζετε καλῶς ποῖος ἐγένετο αἷτιος, οὐ μόνον τῆς διασώσεως αὐτοῦ ἀλλὰ καὶ τῆς ἀποχωρήσεως ἡμῶν ἐκ τῆς ἐπαρχίας Μυλοποτάμου. Ἔστω ἐπικατάρατος. | Μεγάθυμοι ἐθελονταί! Ἐπίστευον ὅτι ἡ Ἑλλάς ἔπαυσε νὰ γεννᾷ ἐφιάλτας, ἐψεύσθη ὁμως· μικρόψυχοί τινες πλὴν καὶ ραδιοῦργοι, πρὶν ἡμεῖς πατήσωμεν τὸ ἔδαφος τῆς Κρήτης, ἐσχεδιάζον νὰ ἐπανέλθωσιν εἰς τὴν Ἑλλάδα· ἡ ἔλευσις ἡμῶν ἐγένετο εἰς αὐτοὺς πρόσκομμα· ἤθελον οἱ ἄθλιοι νὰ καλύψωσι τὴν μικροψυχίαν των δι' εὐσχήμεου τρόπου καὶ δὴ, ἀόκνως τοῦτο ἐπιδιώκοντες, κατώρθωσαν ν' ἀποπλανήσωσι καὶ τινὰς τῶν ἡμετέρων...».*

Αὐτός, πού ὑπονοεῖ ἐδῶ ὁ Πετροπουλάκης, εἶναι ὁ Π. Κορωναῖος. Μάλιστα κατορθώνει ὁ Πετρ. νὰ παρασύρη καὶ μερικοὺς ἀρχηγοὺς καὶ ὄπλαρχηγοὺς τοῦ τμήματος Ρεθύμνου, ὅπου ὁ Π. Κορωναῖος ἦταν γενικὸς ἀρχηγός, ὥστε καὶ νὰ ἀποκηρύξουν τὸν Κορ. τὴν ἐπομένη τῆς ἐκδόσεως τῆς πιὸ πάνω ἡμερησίας διαταγῆς τοῦ Πετροπουλάκη, δηλ. στίς 29 Ἰανουαρίου 1867, ἀπὸ τὸ ἴδιο μέρος δηλ. τὰ Ἀκούμια.

Τὴν ἀποκήρυξη αὐτὴ¹⁴ γραμμένη ἀπὸ τὸν Ἀριστείδη Σπανόπουλο, ἄνθρωπο τοῦ Πετροπουλάκη, τὴν ὑπογράφουν οἱ Μιχ. Κόρακας, Γ. Μ. Δασκαλάκης, Α. Μαρινάκης, Κ. Τσελεπάκης, Ἰωάν. Βασιλογεώργης, Ι. Σγουρός, Διογένης Μοσχοβίτης καὶ Ν. Σκουλαῖς, πού τὴ δικαιολογοῦν α) γιατί δὲν τοὺς ἔδιδε λόγο γιὰ τὰ χρήματα πού ἔπαιρναν ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα, ἂν καὶ αὐτοὶ «βλέποντες τὴν ἀξιοδάκρυτον ἔνδειαν ἀπάντων τῶν ἐθελοντῶν, πολλάκις ταπεινῶς τῷ ἐζητήσαμεν λόγον», β) διότι «πάσας τὰς μάχας ἀσυστόλως οἰκειοποιήθη καὶ τῆς οἰκειοποιήσεώς του ταύτης ἄφθονον ὕλην ἔστελλεν καθ' ἐκάστην εἰς τὰς ἐπιτροπὰς καὶ τὰς ἐφημερίδας τῆς Ἑλλάδος, ἀποσπῶν οὕτω τὰς χειροκροτήσεις καὶ ἐπευφημίας ἀπάντων, ἐνῶ εἰς οὐδεμίαν μάχην ἤρατο πραγματικὸν ἀποτέλεσμα, ἀλλὰ πάντοτε ἴστατο τρεῖς ἡμέρας μακρὰν τῆς μάχης, ὡς εἰς τὴν Ἐπισκοπὴν, ἢ, ἂν παρευρίσκετο, ἴστατο δύο

¹³) Ἴδε «Νόμον» Σύρου, ἔτος Γ' ἀριθ. 150 τῆς 4 Φεβρουαρίου 1867· δημοσιευομένη καὶ ἀπὸ τὸν Κριάρη.

¹⁴) Ἴδ. Κριάρη Π. Κ., Ἱστορία τῆς Κρήτης κλπ., Χανιά 1902, σ. 316 ἐξ.

ὥρας μακρὰν αὐτῆς, πάσχων ὁ γεννάδας μυσαρὰν φιλοζωίαν».

Τὸν ἴδιον καιρὸ γράφουν οἱ ἴδιοι στὸ Μ. Μπογιατζόγλου στὴ Σύρο¹⁵: «Ἡ ἄτιμος παράδοσις τινων ἐθελοντῶν, γενομένη πρὸ ἡμερῶν, τὸ κηρύττομεν διαρρηδην, ἐπήγασε τὸ πρῶτον ἐξ αὐτοῦ τοῦ κ. Κορωναίου, ἀποπειραθέντιος αὐθις νὰ φέρῃ εἰς πέρας τοὺς σκοπούς του, ἀποκρουσθέντας τὸ πρῶτον ὑπὸ τῆς Γεν. Συνελεύσεως. Ἡ δὲ ἐπιτροπή, ἵνα πεισθῇ περὶ τῆς ἀληθείας, ἄς ἐνεργήσῃ συντόνους ἀνακρίσεις».

Γιὰ τὴν κατάντια αὐτὴ γράφει τὴν ἴδια μέρα — 29 Ἰανουαρίου 1867—, ὁ Χ. Νάκος στὸ Μ. Μπογιατζόγλου ἀπὸ τὰ Ἀκούμια κι' αὐτός¹⁶:

«Ἡ ἐπανάστασις τῆς Κρήτης ἤδη παρήκμασε καὶ δὲν δύναται νὰ διατηρηθῇ εἰμὴ ἡμέρας τινάς, αἷτιοι δὲ τῆς καταστάσεως ταύτης εἶναι οἱ ἐλθόντες ἐνταῦθα ἐθελονταὶ καὶ ἀρχηγοί, μὴ ἐξαιρουμένων οὐδὲ τῶν Κρητῶν. | Λεπτομερῶς δὲ τὰς αἰτίας θέλω σᾶς δηλώσει, ἐὰν ὁ Θεὸς θελήσῃ, προφορικῶς».

Καὶ ὁ Μ. Σκουλᾶς γράφει ἀπὸ τ' Ἀνώγεια τὴν 1η Φεβρουαρίου 1867 σὲ ὑστερόγραφο πρὸς τὴν Ἐπιτροπὴ τῆς Σύρου¹⁷: «Οἱ ξένοι ἀρχηγοὶ ἅπαντες διαφωνοῦν καὶ τοῦτο εἶναι ἡ καταστροφή μας».

Ἐνῶ ὅμως ὁ Πετροπουλάκης μὲ τοὺς δικούς του καθαιροῦσαν μὲ ψηφίσματα τὸν Π. Κορωναῖο, οἱ Τοῦρκοι δὲν ἔμειναν ἄπρακτοι. Ὁ Ρῶσος Πράκτορας στὸ Ρέθυμνο γράφει στὶς 11 Φεβρουαρίου 1867 στὸ Γ. Πρόξενο τῆς Ρωσίας στὰ Χανιά¹⁸:

«Περὶ τὴν 3 πρωινήν τῆς 1ης τοῦ μηνὸς ὁ στρατὸς κατέλαβε τὰ χωρία Κλεισίδι, Ἀγ. Ἀποσιόλους, Θρόνος, Καλογέρον, Πισταγὴν, Ἀσωμάτους, Ἀμάρι καὶ Μέρωνα. Μετὰ μεσημβρίαν τοὺς ἐπρόσβαλαν οἱ ὀπλοφόροι Ἕλληνες, Ἀμαριῶτες, Ἀγιοβασιλιῶτες, ἐθελονταὶ καὶ μέρος Σφακιωτῶν παρὰ τὸ Γερακάρι ὑπὸ τοὺς Πετροπουλάκη, Κορωναῖον, Σαράτζογλου, Κόρακαν, Ρωμάνον κ.λ.π....»

Ὁ Κορωναῖος πραγματικὰ βρισκότανε καὶ αὐτὸς στ' Ἀκούμια στὶς 30 Ἰανουαρίου 1867, ὅταν τοὺς ἤρθε ἡ εἴδηση γιὰ τὴν εἰσβολὴ τῶν Τούρκων στὸ Ἀμάρι¹⁹, καὶ τὴν ἐπομένη ἀπὸ τ' Ἀκούμια ὄλοι μαζί

¹⁵) Ἰδ. Κριάρη, σ. 317. Πρβλ. καὶ μία ἐπιστολὴ τοῦ Δ. Πετροπουλάκη πρὸς τὸ Μ. Μπογιατζόγλου, ΓΑΚ, Κ 13α ἀρ. 479.

¹⁶) ΓΑΚ, Κ1 3α ἀρ. 422.

¹⁷) ΓΑΚ, Κ1 3α ἀρ. 435.

¹⁸) Ἱστορικὸν Ἀρχεῖον Κρήτης (ΙΑΚ), Ἀρχεῖον ρωσικοῦ προξενείου Χανίων (ΑΡΠΧ) ἀρ. εἰσ. 26.

¹⁹) Πρβλ. τὴν περιγραφὴ τῆς μάχης ὑπὸ τοῦ Π. Κορωναίου, ΓΑΚ, Κ3 α]2 ἀρ. 339.

πῆγαν στὸ Γερακάρι καὶ Μέρωνα, ὅπου καὶ διενυκτέρευσαν. Τὴν ἄλλη μέρα — 1 Φεβρουαρίου — συγκρούσθηκαν ἐκεῖ μὲ τὸν Τουρκικὸ στρατό. Χαρακτηριστικὰ ὅμως τῶν σχέσεων τῶν ἀρχηγῶν εἶναι αἱ ἐξῆς δύο ἀπαντήσεις στὸν Π. Κορωναῖο, ποὺ εἶχε σπεύσει νὰ γνωρίσῃ καὶ στοὺς ἄλλους τὸν ἐρχομὸ τῶν Τούρκων καὶ νὰ ζητήσῃ τὴ συνεργασία τους. Στὸ ἓνα ὁ Δ. Πετροπουλάκης γράφει ²⁰ :

«Φίλε κύριε Κορωναῖε. | Ἐπιστολήν σου ἔλαβον.... | Τὰ περὶ τοῦ ἐχθροῦ εἶχομεν μάθει πρὶν, καὶ ὅ,τι συσκεφθῶσι καὶ ἀποφασίσωσιν οἱ ἐπιτόπιοι ἀρχηγοί, ἐκεῖνο θὰ πράξω. | Κούμια 30 Ἰανουαρίου 1867. | Πετροπουλάκης».

Ἐνῶ στὸ ἄλλο οἱ Κρητες ἀρχηγοὶ πρὸ κτυπητὰ τοῦ ἀπαντοῦν ²¹ : «Ἡ ἐπιστολή σας ἐλήφθη. Τὰ περὶ τοῦ ἐχθροῦ ἐμάθαμεν πρὶν εἰσέτι μᾶς τὸ πληροφορήσετε καὶ ἐλάβαμεν τὰ ἀναγκαῖα μέτρα πρὸς ἀπόκρουσιν αὐτοῦ, σεῖς δὲ μένετε ἐλεύθερος νὰ πράξετε, ὅ,τι ἐγκρίνετε διὰ τὸν ἑαυτὸν σας. | Ὑγειαίνετε. | Οἱ ἀρχηγοὶ | Κων. Τζελεπάκης. | Μιχαήλ Κόρακας. | Γεώργ. Α. Δασκαλάκης. | Ἀναγνώστης Μαρινάκης».

Ἀπὸ αὐτὰ φαίνεται καθαρὰ σὲ πρὶν σχέσεις βρισκότανε ὁ Π. Κορωναῖος μὲ τὸν Πετροπουλάκη καὶ τοὺς ντόπιους ἀρχηγούς. Γι' αὐτὸ καὶ μετὰ τὴ μάχη τοῦ Γερακάρι ὁ Π. Κορωναῖος πηγαίνει στὸν Καλλικράτη, ὅπου βρισκότανε ἡ Γεν. Συνέλευση, γιὰ νὰ τακτοποιήσῃ τὸ ζήτημα. Ἀπὸ κεῖ στὶς 10 Φεβρουαρίου ἰ.ἔ. γράφει στὸν ἀδερφό του Ἀχιλλέα ²² :

«Εἰς τὴν μάχην τῆς 1ης Φεβρουαρίου ἤμην ἐγὼ μόνος ἀρχηγὸς καὶ ὑπῆρξεν ἀρκετὴ τάξις, ὡς ἐκ τῆς ὁποίας ἐλάβομεν τὴν νίκην.... | Ἀφ' οὗ ἤλθεν ὁ Πετροπουλάκης ἐνταῦθα νέα ραδιοῦργίαι καὶ νέα βάσανα μὲ κατεπλάκωσαν. Αὐτὸς μόνος μεταξὺ ὄλων δὲν ἠθέλησε νὰ ὑποταχθῇ εἰς τὰς διαταγὰς μου καὶ ραδιοῦργεῖ, ὅπως λάβῃ τὴν θέσιν μου. Ἦδη ἐραδιούργησεν ὄλους μεταξὺ τῶν ὁποίων εἶναι καὶ Δασκαλάκης τις, γνωστὸς εἰς πάντας καὶ τὴν Ἐπιτροπὴν οὐτήν. Μὲ κατηγοροῦν δὲ ὅτι εἶμαι τοῦ γαλλικοῦ κόμματος καὶ ὅτι θέλω νὰ γίνῃ ἡ Κρήτη ἡγεμονία. Ὁ Ὀθωνισμὸς βέβαια δὲν εἶναι ξένος εἰς ταῦτα! Προσέτι ὁ Πετροπουλάκης ἀποτυχῶν ὀλοκλήρως ἐνταῦθα διὰ τε τὴν ἀνικανότητά του καὶ

²⁰) ΙΑΚ Ἀρχεῖον Κορωναίου ἀρ. 30.

²¹) ΙΑΚ, Ἀρχ. Κορωναίου ἀρ. 29.

²²) ΓΑΚ, Κ3, α]2 ἀρ. 338.

τὴν αἰσχροκέρδειάν του, ὡς λέγουσι, διότι πολλὰ διαδίδουσι κατ' αὐτοῦ διὰ τὰ πράγματα, τὰ ὅποια ἔφεραν ἐνταῦθα καὶ ἄλλα μὲν διηροπάγησαν, ἄλλα δὲ ἐπωλήθησαν κρυφά. Οἱ στρατιῶται του τὸν ἐγκσιέλειψαν πάντες σχεδὸν καὶ οἱ αὐτομολήσαντες ἦσαν οἱ πλεῖστοι ἐκ τοῦ σώματός του, ἐν ᾧ οὔτοι οὔτε πεῖναν, οὔτε ἄλλας κακουχίας ὑπέφεραν, ἐπειδὴ μόλις πρὸ 20 ἡμερῶν εἶχαν ἔλθει. Οὕτως δὲ δυσηρεστημένοι ἐναντίον του, διότι τοὺς ἀφήρεσε τὰ εἰς αὐτοὺς ἀνήκοντα, ἠυτιμολήσαν. | Πάλιν ἠθέλον πάθει τὰ αὐτά, ὅσα καὶ εἰς τὸν Ἅγιον Ἰωάννην, ἐὰν δὲν προσελάμβανα Ἐλευσινίους τινὰς καὶ τινὰς ὑπαξιωματικούς. | Κατ' αὐτὰς ἡ ἐπανάστασις ἔλαβε τροπὴν καλήν. Ἐντὸς 25 ἡμερῶν ἐγένοντο ἐπὶ μάχαι καὶ τινες ἀψιμαχίαι. Ὁ ἐχθρὸς πρόπει νὰ ἀπώλεσεν εἰς ὄλας αὐτὰς πλεόν τῶν 2.000 ἀνδρῶν, ἐνῶ ἡμεῖς μόλις 30 καὶ ἴσως οὔτε αὐτούς. Ἐξ αὐτῶν 4 ἐδώκαμεν ἡμεῖς, ὧν αἱ τρεῖς μεγάλαι μάχαι. Ἐὰν δὲν ἠρχόμην ἐνταῦθα, βεβαίως αἱ μάχαι αὐταὶ δὲν ἐδίδοντο, διότι οἱ ἄλλοι ἠθέλον, ὡς λέγουσι, νὰ εἶναι προφυλακτικοὶ καὶ φρόνιμοι, ἐνῶ ἐμὲ λέγουσι σπεύδοντα πολὺ δέχομαι εὐχαρίστως τὴν κατηγορίαν. | Ἐὰν δὲν εἶχον τὴν ἀντίπραξιν τοῦ Πετροπουλάκη (ἣτις φθάνει μέχρι δολοφονίας, ὡς τινες ἐκ τοῦ ἰδίου μὲ εἰδοποίησαν, ἀλλ' ἐγὼ δὲν πιστεύω) ἠθέλαμεν κάμει πολὺ περισσότερα. | Ἡ ἀταξία ὑπάρχει πάντοτε ἢ αὐτὴ καὶ δὲν πιστεύω νὰ ἐλαττωθῇ, μετὰ τὸν σχηματισμὸν τῆς Κυβερνήσεως, ὅστις ἴσως κατ' αὐτὰς κατορθωθῇ μετὰ πολλὰς δυσχερείας. Προτιμότερον ἠθέλεν εἶσθαι νὰ πέμψη ἢ Ἐπιτροπὴ ἓνα ἀντιπρόσωπόν της ἐνταῦθα, ὡς ἄλλοτε τῆς εἶπον. Ἄλλ' εἴτε σχηματισθῇ εἴτε μὴ ἢ Κυβέρνησις ὁ ἀντιπρόσωπος τῆς Ἐπιτροπῆς εἶναι πάντοτε ἀναγκαῖος. | Ἡ Ἐπιτροπὴ ἀδεξίως καὶ ἀκαταλλήλως μοιράζει τὰ χρήματά της. Τὸ πρῶτον, διότι δίδει, ὅπου δὲν πρέπει, ἢ δίδει πλεόν τοῦ δέοντος· τὸ δεύτερον διότι τὰ στέλλει ἀπ' εὐθείας εἰς ἕκαστον ἀρχηγὸν ἐκ τῶν ξένων καὶ ὄχι εἰς τὸν ἀνώτερον πάντων καὶ οὕτω τοὺς θέτει εἰς ἀνεξάρτητον θέσιν καὶ τοὺς κάμνει ἀπειθεῖς. Πῶς δὲ γινώσκει τὰς ἀνάγκας αὐτῶν καὶ τὴν διαγωγὴν ἐκάστου, διὰ νὰ τὰ διανέμη δικαίως; | Πρὸ πολλοῦ σιερῶμαι ἐπιστολῶν της [τῆς Ἐπιτροπῆς] ἴσως καὶ ἡ πρός με διαγωγὴ της ἐνθαρρύνει τοὺς ἐχθρούς μου· εἰπέ της νὰ διορθώσῃ καὶ τοῦτο, ἂν οὕτως ἔχη. Δὲν ἀγνοεῖ βεβαίως ἡ Ἐπιτροπὴ, ὅτι ὁ ἐρχομὸς μου ἐνταῦθα καὶ ἔσω καὶ ἔξω ἔδωκε σπουδαιότητα εἰς τὴν ἐπανάστασιν. Μὲ ἀρκοῦν ὅσα ὑπέφερα· ἂν ἐξακολουθοῦν τὰ βασανιστήριά μου, θὰ δώσω τὴν παραίτησίν μου καὶ θὰ ὑπάγω νὰ ἀποσυρθῶ εἰς κανὲν χωρίον. Ἐνῶ

εἰς ἄλλους, ἔχοντας 20 ἀνθρώπους, στέλλει 100 καὶ πλέον λίρας, ἂν καὶ μὴ παρευρεθέντας οὐδὲ εἰς ἓνα πόλεμον, εἰς ἐμὲ τὸν ἀρχηγὸν 4 ἐπαρχιῶν, τὸν δαπανῶντα εἰς γενικὰς ἀνάγκας, τὸν ἔχοντα προσωπικὰς δαπάνας πολλὰς, τὸν βοηθοῦντα πολλοὺς κ.τ.λ. κ.τ.λ. καὶ ἐπὶ πλέον ἔχοντα καὶ σωματοφυλακὴν μου περὶ τοὺς 40 καὶ ἄλλοτε 50 ἄνδρας, στέλλει μόνον 50. | Οἱ κάτοικοι, ἤτοι ὁ λαὸς καὶ οἱ πλεῖστοι τῶν ἐντοπίων δπλαρχηγῶν καὶ καπεταναίων, εἶναι ὑπὲρ ἐμοῦ, καὶ ἡ Συνέλευσις αὐτὴ εἶναι ὑπὲρ ἐμοῦ, ὡς πιστεύω, ἀλλ' εἴτε πολὺ στενοχωρημένη ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν μου, εἴτε δειλιῶσα ἐνίοτε φαίνεται ψυχρὰ πρὸς ἐμὲ ἢ καὶ κάμνει πράγματα ἐνθαρρύνοντα τοὺς ἐναντίους μου... | Εἶναι ἀνάγκη νὰ μὲ ἀντικατασταθῇ τὸ ὥρολόγιόν μου, διότι ἔχω ἀνάγκη προσέτι εἶναι ἀνάγκη νὰ μοὶ σταλῶσι μερικὰ πολύτιμα πράγματα, διὰ νὰ χαρίζω εἰς τὰς μάχας. Οὕτω ὀδηγοῦνται τὰ ἀνθρώπινα· ἐπίσης ἔδωκα καὶ ὄχι ὀλίγας λίρας εἰς τοὺς ἀριστεύσαντας καὶ πληγωθέντας. | Ἡ Συνέλευσις ἐξωμάλυνε τὰς ἀναφυσείσας δυσχερείας μεταξὺ ἐμοῦ καὶ ἄλλων τινῶν ὑπὲρ ἐμοῦ...»

Ἐπόμενο ἦταν λοιπόν, ὅτι στὴν ἐκθεσὴ του γιὰ τὴ μάχη τοῦ Γερακάρη ὁ Πετροπουλάκης δὲν ὀμιλεῖ καθόλου γιὰ τὸν Π. Κορωναῖο²³. Αὐτὸ κάνει τὸν Π. Κορωναῖο νὰ στείλῃ μιὰ διεξοδικὴ ἐκθεση γιὰ τὴν ἴδια μάχη, πού τὴν ἐδημοσίευσε ὁ «Αἰὼν» στὶς 28 Φεβρουαρίου 1867, χαρακτηρίζοντάς τὴν ὡς «ἀκριβῶς γεγραμμένην καὶ πληρεστέραν τῆς τοῦ κ. Δ. Πετροπουλάκη»²⁴. Ἔτσι ὁ ἀνταγωνισμὸς τοὺς φτάνει καὶ στὴ δημοσιότητα.

Ὅπως καὶ ὁ ἴδιος ὁ Π. Κορωναῖος τὸ ἀντιλαμβάνεται, ὅταν τονίζει ὅτι ὁ Ὀθωνισμὸς δὲν ἦταν ξένος σ' ὅλα αὐτά, ἡ ἀντίδραση ἐναντίον του εἶχε τὶς ρίζες τῆς στὴν Ἀθήνα. Αὐτὸ τὸ ἐπιβεβαιώνουν καὶ δύο γράμματα τοῦ Σ. Δ. Κρίνου πρὸς τὸν ἴδιο τὸν Π. Κορωναῖο. Στὸ πρῶτο, γραμμένο στὶς 7 Φεβρουαρίου 1867, διαβάζομε²⁵:

«Ἀποφεύγω νὰ σὲ γράφω διὰ μὴν εὐρίσκωμαι εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ σὲ πληροφορῶ, ὅσα κατὰ σοῦ τεκταίνονται ἐνταῦθα. Ἡ γνῶσις τῶν τεκταινομένων ἴσως ἤθελε βλάψει περισσότερον, ἐνῶ ἡ πεῖρά σου θέ-

²³) Τὴν ἔστειλεν ἀπὸ τὴν Καλὴ Συκιὰ Ἀγ. Βασιλείου στὶς 3 Φεβρουαρίου 1867 πρὸς τὴν Κεντρικὴ Ἐπιτροπὴ τῶν Ἀθηνῶν (ΚΕΑ) καὶ δημοσιεύθηκε πρῶτα στὸν «Ἐθνοφύλακα»—στὸ ὑπ' ἀριθ. 1187 φύλλο τῆς 20.2.67—καὶ κατόπιν στὸν «Αἰὼνα» (ἀρ. 2217 τῆς 23.2.67).

²⁴) Ἀρ. 2218.

²⁵) ΓΑΚ, Κ3 α]2 ἀρ. 372.

λει σὲ ὀδηγεῖ νὰ διασκεδάξης τὰς σκευωρίας ἅμα παρουσιαζομένας. | Ἦδη δὲ σὲ γράφω, διότι ἀναχωρεῖ ἐντεῦθεν ὡς ἀπεσταλμένος τῆς Κυβερνήσεως καὶ τῆς Κεντρικῆς Ἐπιτροπῆς ὁ κ. Στ. Χιονουδάκης, ἀνεψιὸς τοῦ Μανουσογιαννάκη καὶ τοῦ Κωσταροῦ, ἐξάδελφος δὲ καὶ αὐτοῦ τοῦ Τσιρινδάνη, γυναικάδελφος δὲ τοῦ Δασκαλομανωλάκη, τουτέστιν ἄνθρωπος ἔχων τὰς στενωτέρας συγγενείας μετὰ τῶν σπουδαιότερων Σφακιανῶν. | Πρὸς αὐτὸν ἐλάλησα ὅ,τι ἠδυνάμην. Καλὸν ἤθελεν εἶσθαι νὰ περαιώσης ἐν Κρήτῃ τὸ σιάδιόν σου, ὅπως τὸ ἤρχισες, τουτέστι γινόμενος παράδειγμα αὐταπαρνήσεως καὶ μειριοφροσύνης».

Στὸ ἄλλο, τῆς 11 Φεβρουαρίου ἰ. ἔ. γράφει πιὸ καθαρά²⁶:

«... Ἡ Κεντρική, ἣτις τόσον ἐντέχνως διήγειρεν ἐν Εὐρώπῃ τὴν κοινὴν γνώμην, ἣτις τόσον πατριωτικῶς κατώρθωσεν νὰ ἀνοίξῃ διηνεκῆ ρύακα χρηματικῶν συνδρομῶν, αὐτὴ ἡ . . . Ἐπιτροπὴ ἀπέτυχε πληρέστατα εἰς τὴν διεύθυνσιν τῆς ἐπαναστάσεως ἐν Κρήτῃ. | Ἡ κενοδοξία καὶ ἡ μοχθηρία τῶν ἐν Ἀθήναις διαμενόντων ἀνωτέρων Κρητῶν ἀξιωματικῶν εἶναι κατ' ἐμὲ ἡ κυρία ἀφορμὴ τῆς τοιαύτης ἀποτυχίας. Ἀπὸ τοῦ στρατηγοῦ Δου Κη [Δημητρίου Καλλέργη] καὶ τοῦ Σ]ρχου Χ. Ζ. [Χαραλάμπους Ζυμβρακάκη] μέχρι τοῦ ἀλωπεκώδους ἀντισυνταγματάρχου Β. Σ. [Σαπουντζάκη], ὅλοι ἐπίεσαν αὐτὴν νὰ πράξῃ ὅ,τι ἠδύνατο, νὰ μηδενίσῃ τὰς ἐνεργείας ἀνδρῶν, οἵτινες καταλλήλως ὑποστηριζόμενοι ἠδύναντο νὰ διοργανώσωσι τὴν ἐν Κρήτῃ ἐπανάστασιν. | Ἡ Κ. Ἐπιτροπὴ, μεριμνῶσα περὶ τῶν ἀνατολικῶν καὶ μέσων ἐπαρχιῶν..., ἀπεφάσισε νὰ ἐξαποστείλῃ ἐθελοντίας. Ἡ ὑπὸ τοῦ Ι. Ζ. [Ἰωάννου Ζυμβρακάκη] πρώτη ἀποστολὴ ἀπέτυχε, διότι ἀντὶ νὰ μεταβῇ εἰς τὰς ἀνατολικὰς ἐπαρχίας ... μετέβη νὰ ἐπικαθήσῃ εἰς τὸ τμήμα τῶν Χανίων. Κατόπιν ὁ στενὸς ἀποκλεισμὸς ἠνάγκασε τὰς λοιπὰς ἐπικουρίας... νὰ ἀποβιβασθῶσιν εἰς τὰς δυτικὰς ἐπαρχίας. | Ἀλλ' αἱ ἀποτυχίαι αὗται ἤθελον τραπῆ ἐπ' ἀγαθῷ τῆς ἐπαναστάσεως, ἂν ὁ στρατηγὸς Δ. Κ. ἀπεφάσιζε νὰ πέμψῃ πρὸς τὴν συνέλευσιν γνώμην ἀξιοπρεπῆ πρὸς λύσιν τοῦ στρατιωτικοῦ ζητήματος· ἦτοι τὴν τήρησιν τῆς ἱεραρχίας τοῦ βαθμοῦ· ἢ ἂν ἡ ἐπιτροπὴ, ἣτις συντηρεῖ τὴν ἐπανάστασιν, ἐπέβαλλεν αὐτὸ εἰς τὴν συνέλευσιν ἢ ἂν τέλος πάντων ἐχορήγει ἀμέσως πρὸς Ὑμᾶς τὰ ἀναγκαῖα χρηματικὰ μέσα πρὸς ὀργάνωσιν καὶ συντήρησιν τῶν σταλέντων ἐθελοντῶν. | Τὰ ὀλίγα πρὸς Ὑμᾶς σταλέντα χρήματα προῆλθον ἐκ τοῦ ὅτι ὁ Χ. Ζ. ἀπῆγει νὰ σταλῶσι πρὸς τὸν ἀδελφόν του χρήματα, ἢ δὲ ἐπιτροπὴ καὶ τινες τῶν πλησιαζόντων αὐτήν, δὲν συγκαιτείδεντο εἰμὴ ἐπὶ τῷ ὄρω τοῦ νὰ σταλῶσι καὶ πρὸς Ὑμᾶς ἴσα. Ἐντεῦθεν προέρχονται αἱ

²⁶) ΓΑΚ, Κ3 α]2 ἀρ. 355.

εἰς τρεῖς δόσεις σταλεῖσαι 300. | Ἡ συσσώρευσις τοιούτων στοιχείων ἐν Κρήτῃ, ἡ ἔλλειψις κέντρου καὶ ἡ ἐμφάνισις τοῦ Μουσταφᾶ ἐν Σελίνῳ ἦτο ἐπόμενονον νὰ ἐπιφέρωσι τὸν κλονισμόν τῆς ἐπαναστάσεως. Αἴφνης ἠκούσθη φωνή, ὅτι ὁ Κορωνάιος εἶναι ὁ αἷτιος τῆς τοιαύτης καταστάσεως, διότι ἐρίζει περὶ ἀρχηγίας διότι προεῖδε καὶ προεῖπε τὴν κατάπτωσιν τῆς ἐπαναστάσεως, διότι ἔγραψε τοιαύτας τινὰς ἐπιστολάς πρὸς δύο προξένους ἐν Χανίοις. Περίεργος πολιτικὴ σύνεσις! Αἱ κοσμητικαὶ καὶ ἐπιπόλαιοι τοῦ Σολιώτη ἐκθέσεις ἐλάμβανον καλυτέραν ὑποδοχὴν, παρὰ τὰς περιεχούσας σπουδαίας κρίσεις καὶ ἐκθετούσας γυμνὴν τὴν ἀλήθειαν. | Ἐν τούτοις, αἱ διεγερθεῖσαι ἐν Εὐρώπῃ συμπάθειαι ὑπὲρ τοῦ Κρητικοῦ ἀγῶνος, ἤρχισαν νὰ φέρωσι τὰ ἀποτελέσματά των· αἱ Κυβερνήσεις ἤρχισαν νὰ κάμπιωνται, οἱ ὁμογενεῖς ἰδόντες τοῦτο ἐγένοντο γενναϊότεροι καὶ ἡ Ἐπιτροπὴ κατέστη πλουσιωτέρα, πάντες δ' ἐγένοντο θαρραλεώτεροι, ἡ αὐτὴ δὲ φωνὴ ἠκούσθη πανταχόθεν, ὅτι ἡ ἐπανάστασις πρέπει νὰ ὑποστηριχθῆ ἀλλὰ καὶ νὰ ὀργανωθῆ, ἡ πρὸ πολλοῦ παρὰ πολλῶν προταθεῖσα γνώμη τοῦ ἰα ἀποσταλῆ πολιτικὸς ἀρχηγὸς ἐγένετο παραδεκτὴ καὶ ὑπ' αὐτῆς τῆς Κυβερνήσεως, ἤδη δὲ ἀπεφασίσθη καὶ τὸ πρόσωπον, ὅπερ εἶναι ὁ κοινὸς φίλος Δ. Μαυροκορδάτιος. | Πρὶν ὅμως οὗτος κατέλθῃ ἀπεφασίσθη νὰ ὑποστηριχθῆ χρηματικῶς ἐν τῷ τόπῳ ἡ ἐπανάστασις· ἀπεφασίσαν λοιπὸν νὰ πέμψωσι διὰ τοῦ ἐν Χανίοις Σακκοπούλου εἰς τοὺς ἀρχηγούς, τοὺς ἔχοντας σώματα, διότι εἶπον, ὑπάρχουν ἀρχηγοὶ ἐν Κρήτῃ ἐρίζοντες περὶ ἀρχηγίαν, μεμψιμοιροῦντες καὶ μηδὲν πράττοντες. Ὡραία πολιτικὴ σύνεσις! Ἄντι νὰ χορηγήσωσιν εἰς τοὺς δυναμένους νὰ συγκεντρώσωσι τοὺς ἐθελοντὰς καὶ τοὺς ἐντοπίους, κατέστησαν τὴν ἐπανάστασιν τῆς Κρήτης, ἐπανάστασιν τοῦ 1854 μὲ τοὺς ἀπείρους αὐτῆς ἀρχηγούς. Συγχρόνως δ' ἀπεφασίσθη νὰ μεταβῆ ἄνθρωπος γνωστὸς ἐν τῷ τόπῳ, ὅστις νὰ ἴδῃ ἐκ τοῦ πλησίον τὴν κατάστασιν τῆς ἐπαναστάσεως καὶ νὰ ἐνεργήσῃ τὰ περὶ καθόδου τοῦ πολιτικοῦ ἀρχηγοῦ· ὡς τοιοῦτος δ' ἀνεχώρησεν ἐξ Ἀθηνῶν, ἵνα μεταβῆ εἰς Κρήτην ἐπὶ τοῦ Ἀρκαδίου ὁ Σ. Χιονουδάκης. | Ὁ κύριος οὗτος εἶναι ἀπεσταλμένος οὐχὶ μόνον τῆς Ἐπιτροπῆς, ἀλλὰ καὶ τῆς Κυβερνήσεως· ἂν καὶ φίλος ἀρχαῖος αὐτοῦ, δὲν ἠθέλησα νὰ τὸν ὑποχρεώσω νὰ διασχίσῃ τὸν πέπλον τῆς ἐχεμυθείας, πιστεύω ὅμως, ὅτι κύριος σκοπὸς τῆς ἀποστολῆς εἶναι ἡ ἀπόκρουσις τῶν προτάσεων τῆς ἡγεμονίας καὶ ἡ παραδοχὴ τοῦ πολιτικοῦ ἀρχηγοῦ. | Ἐπειδὴ οἱ ἐχθροὶ σας κηρύττουσιν ὅτι ἐρίζετε περὶ ἀρχηγίας, τινὲς δὲ ἐκ Κρήτης ἐδημοσίευσαν, ὅτι πάσχετε καὶ ἀπὸ τουρκοφοβίαν, ἀπεφασίσατε νὰ γίνετε χρήσιμος εἰς τὴν ἐπανάστασιν καὶ διὰ τῆς ἀναρχίας ἀφοῦ οἱ Ἕλληνες δὲν θέλουσιν ἡγεμόνα στρατηγόν. Ἐπειδὴ εἰς τοι-

οὔτον στρατὸν μόνος ὁ ψωμᾶς εἶναι ἀρχηγός, φροντίσατε νὰ συνεννοηθῆτε μετὰ τοῦ ἐν Χανίοις Σ. [Σακκοπούλου], μὴ ἀμελήτε δὲ νὰ κρατᾶτε σχέσεις καὶ μὲ τὸν Δ. [Δενδρινὸν] καὶ αὐτὸν τὸν πρόξενον τῆς Ἀμερικῆς. Συνεννοηθῆτε δὲ πρὸ παντὸς μὲ τὸν ἀρχιψωμᾶν, τὴν Κεντρικὴν Ἐπιτροπὴν, καὶ ἀποτελέσατε ἴδιον σῶμα ἐκ 300 ὑποστηρίξατε καὶ τοὺς θέλοντας νὰ συμπράττωσι μὲ Ὑμᾶς, νὰ ἔχωσι τὰ ἀναγκαῖα πρὸς συντήρησιν τῶν ὑπ' αὐτοὺς στρατιωτῶν, καὶ πράττειτε ὅ,τι δύνασθε κατὰ τοῦ ἐχθροῦ συγκεντρώσατε δὲ πέριξ Ὑμῶν καὶ νέους ἀόκνους εἰς τὸ διατηρεῖν ἀλληλογραφίαν ἔγκαιρον μὲ τοὺς ἐν Χανίοις καὶ μετὰ τῶν ἐν Σύρῳ καὶ Ἀθήναις δημοσιογράφων. | Ὑγιαίνετε. *Ι. Σ. Δ. Κρ.*».

Ὁ Κρίνος ξέρει ὅλα, ὅσα γίνονται εἰς βᾶρος τοῦ Π. Κορωναίου, ξέρει ὅμως καὶ τὰ ἐλαττώματά του, ὅπως εἶναι ὁ μέγας του ἐγωϊσμός καὶ ἡ ἐπιθυμία του νὰ διευθύνῃ μόνος αὐτὸς καὶ καταβάλλει κάθε δυνατὴ προσπάθεια γιὰ νὰ πείσῃ τὸν Π. Κορωναῖο νὰ συμμορφωθῆ πρὸς τὶς περιστάσεις.

Ἐν τῷ μεταξὺ καὶ ἡ Γενικὴ Συνέλευσις τῶν Κρητῶν βρίσκεται σὲ δύσκολη θέσι, μὲ τὴν ὀξύτητα ποὺ εἶχαν πάρει οἱ σχέσεις τοῦ Π. Κορωναίου καὶ Δ. Πετροπουλάκη. Αὐτὸ διαφαίνεται στὸ ἀκόλουθο γράμμα τῆς πρὸς τὸν πρῶτο²⁷.

«Περὶ τῶν παρατηρήσεων, ἃς μᾶς ποιεῖτε ἐν τῇ πρὸς ἡμᾶς ἐπιστολῇ, θέλομεν σκεφθῆ ἀκολούθως. Σᾶς ἀποστέλλομέν τινὰς ἐντύπους διαταγὰς, τοὺς ἐθέλοντας ἀφορώσας. Ἐν τούτοις οἱ προσφέρομεν τοὺς ἀδελφικοὺς ἡμῶν ἀσπασμοὺς καὶ διατελοῦμεν. | Ἐν Καλλικράτει τῇ 12 Φεβρουαρίου 1867. | (Τ.Σ.) Ἡ Γενικὴ Συνέλευσις Κρητῶν. | Μανουσογιαννάκης | Κασελάκης | Γρηγόριος προηγούμενος | Κασελάκης | Μπουμπουλάκης | (δυσαν.) | Νικ. Σφηνιαδάκης | Ἀναγν. Μαρκουλάκης | Ἀριστ. Καλοειδᾶς | Ἀλεξ. Μαρκάκης | Α. Ι Τσίχλης | Στυλιανὸς Δημητρακάκης | Ἀναγν. Παναγιωτάκης.» | (τὸ ὅλον 14 ὑπογραφές).

Ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῆ Σύρο εἶχε γράψῃ ὁ Μίνως Μπογιατζόγλου στὸν Π. Κορωναῖο, μὲ διαρορετικὸ περιεχόμενον ὅμως καὶ τόνο, ὡς μποροῦμε νὰ εἰκάσωμεν ἀπὸ τὴν ἀκόλουθη ἀπάντησι σ' αὐτὸν τοῦ Π. Κορωναίου²⁸:

«Βρῦσαι Ἀμαρίου 14 Φεβρουαρίου 1867. | Εὐγενέστατε κ. Μπογιατζόγλου. | Ἐλαβον προχθὲς τὴν ἀνώνυμον ἐπιστολήν σας τῆς 5 τοῦ μεσοῦντος καὶ οἱ εὐγνωμονῶ διὰ τὰς ἐν αὐτῇ περιποιητικὰς καὶ εὐ-

²⁷) ΙΑΚ, Ἀρχ. Κορωναίου ἀρ. 33.

²⁸) ΓΑΚ, ΚΙ 3α ἀρ. 466.

γενεῖς ἐκφράσεις σας πρὸς ἐμέ. Τῶ ὄντι ἀπέναντι τῆς εἰλικρινείας μου καὶ τῆς ἀφοσιώσεώς μου ὑπὲρ τοῦ κρητικοῦ ἀγῶνος καὶ ἀπέναντι τῶν ἀτομικῶν κόπων καὶ μόχθων μου, μὲ ἀμείβετε ἐπαξίως διὰ τῆς ἐπιστολῆς σας. Μάθετε ἐν τούτοις, κύριέ μου, ἐπειδὴ μὲ ἀναμιμνήσκετε τὸ παρελθόν, ὅτι πᾶν τὸ παρελθόν καὶ τὸ παρὸν καὶ τὸ μέλλον μου ἦτο καὶ ἔσεται πάντοτε ἀκηλίδωτον καὶ ὅτι, πᾶν, ὅ,τι ἔπραξα τότε, τὸ ἔπραξα ἐκ πεποιθήσεως καὶ εἰλικρινῶς, διότι, οὕτω φερόμενος, ἐπίστευον, ὅτι ὑπηρετῶ τὴν πατρίδα μου, προλαμβάνων τὰς ὀλεθροῦς συνεπειάς μιᾶς ριζικῆς μεταβολῆς· ὡς πρὸς τὸ μέλλον μου, περὶ οὗ εὐαρεστεῖσθε νὰ μὲ κάμειτε λόγον, οὐδὲ κἂν τὸ ἐφαντάσθην, ὅτι ἔπρεπε νὰ στηρίξω τὰς ἐλπίδας μου εἰς τὴν ἐκστρατείαν τῆς Κρήτης. | Ἐννοῶ, κύριέ μου, τὰς δυσαρεσκείας σας, ὡς πρὸς τὰ γραφόμενά μου· ἔπρεπε νὰ σᾶς ἀπαιτῶ, νὰ σᾶς πλανῶ μὲ ψεύδη, νὰ σᾶς ἐκθέτω ἀνυπάρκτους θριάμβους, νὰ σᾶς βεβαιῶνω ὅτι ἡ ἐπανάστασις εἶναι ἀκμαία, ἐνῶ εἶχε φθάσει εἰς τὴν παρακμὴν της καὶ ὅτι εἰς τὴν Κρήτην ἔχομεν τὸν χρυσοῦν αἰῶνα! καὶ ἠξεύρετε διατί; διότι ὅλα τὰ ἀνωτέρω εἶναι παρηγορητικὰ καὶ εὐάρεστα εἰς τὴν ἀκοήν, ἀλλὰ μόνον εἶναι τῶν μακρὰν ὄντων· ἐγὼ ὁμως, ὅστις εἶδον ἐκ τοῦ σύγγενος τὰ πράγματα, ὄφειλον κατὰ καθῆκον ὡς τίμιος καὶ εἰλικρινῆς ἄνθρωπος νὰ φωτίσω τοὺς, ὅσοι ἐνδιαφέρονται καὶ ἐργάζονται ὑπὲρ τοῦ Κρητικοῦ ἀγῶνος· δὲν ἐννοοῦσα δὲ μὲ τοῦτο καὶ νὰ δημοσιεύονται αἱ ἐκθέσεις μου, αἱ ὁποῖαι, τὸ ὁμολογῶ, δὲν εἶναι ἐνθαρρυντικαί. Τὸ σφάλμα ὁμως δὲν εἶναι ἰδικόν μου. Ἀπόδειξις δὲ ὅτι ὑπῆρξα εἰλικρινῆς καὶ φιλαλήθης, εἶναι ὅτι πρὸ τινων ἡμερῶν, μεταβληθέντων τῶν πραγμάτων ἐπὶ τὰ κρείττω, μετεβλήθην καὶ ἐγὼ, ἀκολουθῶν βῆμα πρὸς βῆμα τὴν εὐάρεστον σωτηριώδη τροπὴν, τὴν ὁποίαν βλέπω ἤδη. | Ὡς πρὸς τὴν δικαιοσύνην, ἣτις θέλει ἀπονεμηθῆ μετὰ τὸ πέρας τοῦ Κρητικοῦ ἀγῶνος εἰς ἕνα ἕκαστος κατὰ τὰς πράξεις του, ἐγὼ, κύριέ μου, ἐντελῶς ἀδιαφορῶ, διότι οὔτε ἐζήτησα τίποτε οὔτε ἔχω σκοπὸν νὰ ζητήσω, οὔτε θὰ δεχθῶ οἰονδήποτε τίτλον μοὶ προσφέρωσιν οἱ πατριῶται σας, ὅπως ἔπραξαν ἄλλοι πρὸ ἐμοῦ. Μάθετε, ὅτι ἦλθον εἰς τὴν Κρήτην νὰ πολεμήσω ὡς ἀπλοῦς ἐθελοντῆς ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας της καὶ ὑπὲρ τῆς δόξης καὶ τοῦ μεγαλείου τῆς πατρίδος μου, καὶ ὁμως σ υ κ ο φ α ν τ ο ὕ μ α ι, ἔ ξ υ β ρ ί ζ ο μ α ι, καὶ ἀ π ε ι λ ο ὕ μ α ι ἀ π ὸ Κ ρ ῆ τ α ς. Ὑπομονή, δὲν πειράζει, σᾶς εὐχαριστῶ, σᾶς εὐχαριστῶ Κε Μπογιατζόγλου. | Μεταξὺ ἄλλων ἔχετε τὴν εὐγένειαν νὰ μὲ ὀνομάζετε καὶ ψεύστην ὡς πρὸς τὸν ἀριθμὸν τῶν σάκκων τοῦ παξιμαδίου, τὸ ὁποῖον ἔφερεν ὁ κ. Πετροπουλάκης, ἀλλὰ καὶ πάλιν σᾶς ἐπαναλαμβάνω, ὅτι οὐδέποτε ἐμολύνθη ἡ γλῶσσά μου μὲ ψεῦδος. Ἐὰν λοιπὸν ἔγραψα εἰς τὴν ἐκθεσίν μου, ὅτι ἐξήχθη-

σαν ἀπὸ τὰ ἀτιμόπλοια 1000 σάκκοι παξιμαδιοῦ, αὐτὴν τὴν πληροφορίαν τὴν ἐρανίσθη ἀπὸ τὸν ἴδιον κ. Πετροπουλάκη. | Ἐν τέλει σὰς διαβεβαιῶ πρὸς ἡσυχίαν σας, ὅτι τίποτε τοῦ λοιποῦ δὲν θέλω γράψω οὔτε ὑπὲρ, οὔτε κατὰ, διὰ τὸ εἶμαι ἡσυχώτερος καὶ ἀπηλλαγμένος τῶν μεμψιμοιριῶν καὶ ὑβρεῶν σας, ὅταν δέ, καθὼς ἐλπίζω, ἀνακαλυφθῆ ἡ καθαρὰ ἀλήθεια τῶν ὄσων ἐξέθεσα, (ἧτις εἶναι πολὺ πικρὰ), τότε πιστεύω τὰ μὲ δικαιώσετε, ἀλλ' εὐχομαι τὰ μὴ εἶναι ἀργά. Τὸ κατ' ἐμὲ ἔχω τὴν συνείδησίν μου ἀναπαυμένην, ὅτι ἐξεπλήρωσα εὐσυνειδήτως τὸ καθήκόν μου, ὡς ἐλάχιστος Ἕλληνας. | Ἀνωύμω; μὲ γράφετε, ἐν ᾧ ὁ χαρακτήρ τοῦ γραψίματός σας εἶναι πολὺ γνωστός. Σὰς μιμοῦμαι λοιπὸν κατὰ τοῦτο. | Σὰς ζητῶ συγγνώμην, διότι σὰς γράφω ἐπὶ ἀθλίου χάριτος, ἀλλὰ δὲν ἔχομεν καλύτερον ἐνταῦθα».

Τὸ τί ἀκριβῶς εἶχε γράψει ὁ Μιν. Μπογιατζόγλου δὲν τὸ ξέρουμε. Βέβαιο εἶναι πάντως, ὅτι γιὰ τὴν γράψην αὐτὰ πού ἔγραψε, τὸν εἶχαν ἐπηρεάσει ἐπιστολὲς τοῦ Πετροπουλάκη κατὰ τοῦ Π. Κορωναίου. Ἐνα ἀπόσπασμα μιᾶς ἐπιστολῆς του πρὸς τὸν Μ. Μπογιατζόγλου μᾶς κάνει νὰ μὴν ἀμφιβάλλωμε γι' αὐτό²⁹.

«Τὰ περὶ τῆς διαγωγῆς τοῦ Κορωναίου καὶ λοιπῶν σὰς τὰ ἔγραφα προσηγουμένως ἐν ἐκτίσει. Ἦδη παραλείπω τὰ σὰς τὰ γράψω. Σὰς λέγω μόνον ὅτι δυστυχῶς οὔτιοι εἶναι οἱ μόνοι [;] αἴτιοι, ἀλλὰ πιστεύσατε ὅτι εἰς τὸ ἐλάχιστον [δὲν ὠφέλησαν] τὴν ἐπανάστασιν. | Δ. Πετροπουλάκης».

Ὁ Π. Κορωναῖος εἶχε γυρίσει ἐν τῷ μεταξὺ στὸ Ἀμάρι ἀπὸ τὰ Σφακιά. Ἴσως συνετέλεσε σ' αὐτὸ τὸ ὅτι στίς 12 Φεβρουαρίου εἶχαν συγκρουσθῆ οἱ ἐπαναστάτες μὲ τουρκικὸ στρατό, πού εἶχε μῆ ἀπὸ τὸ Τυμπάκι στὸ Ἀμάρι, καί, μόλις τὸ ἔμαθεν ὁ Π. Κορωναῖος, εἶχε τρέξει πρὸς τὰ ἐκεῖ. Γι' αὐτὸ καὶ γράφει ἀπὸ τῆς Βούσας τοῦ Ἀμαρίου τὸ πρὸ πάνω γράμμα στὸ Μπογιατζόγλου στίς 14 Φεβρουαρίου³⁰.

Ἐν τῷ μεταξὺ ἡ ἀποκήρυξις τοῦ Π. Κορωναίου εἶχε γίνει γνωστὴ καὶ εἶχε φέρει τὴν ἀντίδρασή της στοὺς κύκλους τῶν ἐπαναστατῶν, πού ἦταν στενὰ συνδεδεμένοι μὲ αὐτόν. Ἡ ἀντίδρασις αὐτὴ ἐπῆρεν ὠρισμένη μορφή, ὅπως τὴ βρῖσκομε στὰ ἑξῆς ἔγγραφα!³¹

«Πρὸς τὸν Γενικὸν Ἀρχηγὸν τοῦ Τμήματος Ρεθύμνης κ. Π. Κορωναῖον. | Μετὰ λύπης πληροφορηθέντες ἐσχάτως ὅτι μέλη τινὰ τῆς Συνελεύσεως καθὼς καὶ τινες τῶν Σωματαρχῶν τοῦ ἰδίου Τμήματος, διὰ λόγους τινάς, οὓς ἀμφότεροι δὲν ἐγκρίνομεν δικαίως, δὲν ἐπιθυ-

²⁹) ΓΑΚ, Κ1 3α ἀρ. 479.

³⁰) Ἰδ. ἀν. σ. 14 ἑ.

³¹) ΙΑΚ, Ἀρχ. Κορωναίου ἀρ. 34.

μῦσι· κ' ἀναγνωρίσωσι· πλέον· Ὑμᾶς ὡς ἀρχηγὸν τοῦ ἀνωτέρου Τμήματος· | Ταῦτα ἔχοντες ὑπ' ὄψιν βεβαιούμεν, ὅτι τ' ἀνωτέρω διαδοθέντα εἶναι ἀπλή· συκοφαντία, τὴν ὁποίαν ἡμεῖς ἀποδοκιμάζομεν· καὶ κατὰ συνέπειαν θέλομεν μὲ τὸν αὐτὸν ὡς καὶ πρότερον ζῆλον ἀναγνωρίζει· Ὑμᾶς ἀρχηγὸν τοῦ μνησθέντος Τμήματος μέχρι τῆς ἀποπερατώσεως τῆς ἐπαναστάσεώς· μας, διότι ἡ διαγωγή· Σας κατὰ τὴν ἰδέαν ἡμῶν θεωρεῖται παντὸς ἐπαίνου ἀνωτέρα καὶ ἀποδεικνύεται ἐκ διαφόρων περιστάσεων, αἷτινες εἰσὶ τοῖς πᾶσι γνωσταί· | Ἐποδούλου τῆ 15 Φεβρουαρίου 1867· | Οἱ ὄπλαρχηγοὶ Ἁγ. Βασιλείου καὶ Ἀμαρίου· | Δ. Μοσχοβίτης· | Παῦλος Σαββάκις· | Μ. Α. Σκουλᾶς· | Ι. Κ. Σγουρός».

Ὅπως φαίνεται ἀπὸ αὐτό, ὁ Δ. Μοσχοβίτης ἢ δὲν εἶχεν ὑπογράψει καθόλου στὴν ἀποκήρυξη ἢ μετάνοιωσε κατόπιν καὶ ἔτσι ἀνακάλεσε τὴν πρώτη του πράξη. Οἱ Μ. Α. Σκουλᾶς καὶ Ι. Κ. Σγουρός εἶναι ὄπλαρχηγοὶ τοῦ Μυλοποτάμου.

Ἐτσι μέσα Φεβρουαρίου ὁ Δ. Κορωναῖος βρίσκεται πάλι στὸ Ἀμάρι μαζί μὲ ὄπλαρχηγούς ἀπὸ τὸν Ἁγ. Βασίλειο, τὸ Ἀμάρι καὶ τὸ Μυλοπόταμο. Καὶ ἀκολουθῶντας τὸ παράδειγμα τῶν ἄλλων—Πετροπουλάκη καὶ Κόρακα—ποὺ εἶχαν πάρει ἀπὸ πίσω τὸν τουρκικὸ στρατό, ποὺ εἶχεν ἀποχωρήσει ἀπὸ τὸ Ἀμάρι, ἔρχονται καὶ βρίσκουν τοὺς ἄλλους μπροστὰ ἀπὸ τὸν Ἁγ. Μύρωνα. Κατὰ τῶν Τούρκων ποὺ ἦταν στὸν Ἁγ. Μύρωνα, εἶχαν ἐπιτεθῆ πρώτα οἱ ἄνδρες τοῦ Μ. Κόρακα καὶ Πετροπουλάκη. Ἀργότερα ἔλαβαν μέρος στὴ μάχη καὶ ὁ Π. Κορωναῖος μὲ τοὺς δικούς του. Πολὺ ἔνωρίς ὅμως ἀποσύρθηκαν οἱ πρώτοι ἀπὸ τὴ μάχη ἐνῶ ἐκεῖνοι ποὺ ἦταν μὲ τὸν Π. Κορωναῖο, παρὰ τὴ διαταγὴ τῆς διακοπῆς τῆς μάχης ἀπὸ τὸ Γεν. Ἀρχηγὸ τοῦ τμήματος Ἡρακλείου, τὸ Μ. Κόρακα, αὐτοὶ ἐξακολουθοῦσαν νὰ χτυποῦν. Οἱ ἄνδρες τοῦ Κόρακα καὶ τοῦ Πετροπουλάκη ἀκολουθῶντας τὸ παράδειγμα τῶν δύο ἀρχηγῶν τῶν δὲν ξαναγύρισαν στὴ μάχη, ἀν καὶ μετὶς ἐνισχύσεις ποὺ ἦρθαν στοὺς Τούρκους ἢ θέση τῶν ἐπαναστατῶν, ποὺ ἐξακολουθοῦσαν τὴ μάχη, εἶχεν ἀποβῆ δύσκολη. Εὐτυχῶς ἡ νύχτα ἔφερε τὴ διακοπὴ· ἔτσι καὶ αὐτοί, ποὺ συνέχιζαν τὴ μάχη, κατώρθωσαν νὰ ἀποφύγουν τὴν κύκλωσι καὶ φθορὴ²².

Ἐτσι ἡ σύγκρουση στὸν Ἁγ. Μύρωνα ἔδωκε νέα ἀφορμὴ προσ-

²²) Γιὰ τὴ σύγκρουση αὐτὴ γράφει ὁ Μητσοιάκης ἀπὸ τὸ Ἡράκλειο στὸ Δενδρινὸ στὰ Χανιά. (ΙΑΚ, ΑΡΠΧ Νο 35): «Τὴν 17/1 Ἰσταμένου τὸ ἐπαναστατικὸν σῶμα τῶν Κεντρικῶν Ἐπαρχιῶν ἐνεφανίσθη ὀλόκληρον εἰς Μαλεβίτζι παρὰ τὸν Ἁγ. Μύρωνα. Συνήφθη αὐθημερὸν μάχη διαρκῆς καὶ πεισματώδης μεταξὺ 600 Χριστιανῶν καὶ 3.000 Ὀθωμανῶν. 5 φονευμένους οἱ Χριστιανοὶ ἔναντι 46 Τούρκων».

τριβῶν μεταξὺ τοῦ Π. Κορωναίου καὶ τοῦ Δ. Πετροπουλάκη. Ἡ ἀντίθεσή τους ξεσπάζει στὰ γράμματα, τοῦ Πετροπουλάκη πρὸς τὴν Ἐπιτροπὴ τῆς Σύρου καὶ τοῦ Π. Κορωναίου πρὸς τὸν ἀδελφὸ του Ἀχιλλέα.

Ὁ πρῶτος στὶς 24 Φεβρουαρίου 1867 γράφει στὴ Σύρο ἀπὸ τὸν Ἀΐμονα τοῦ Ρεθύμνου καί, ἀφοῦ ἐπιτίθεται πρὸς μπροστὰ καὶ κατὰ τοῦ Βυζαντίου, τοῦ Σαράτσογλου καὶ τοῦ Γενίσαρλη, συνεχίζει⁸³:

«Καὶ ὁ κακὸς τῆς ἐπαναστάσεως δαίμων Κορωναῖος μετὰ τὴν μάχην τοῦ Ἀποδούλου, ἀκολουθήσας ἡμᾶς μὲ 10 σωματοφύλακάς του, μᾶς ἐγένετο λίαν ἐπιζήμιος εἰς τὴν μάχην τοῦ Ἀγ. Μύρωνος, διότι, ἀπὸ πολὺ μακρὰν θεώμενος ταύτην, οὐ μόνον πρῶτος ἐτράπη εἰς ταχίστην φυγὴν, ἀλλὰ καὶ διὰ τοῦ δειλοτάτου τρόπου του παρέσυρε καὶ πλείστους δειλοὺς ὀπλίτας, ὅπως τὸ ἔπραξε καὶ εἰς Γερακάρη. Εἶναι πικρὰ ἡ ἀλήθεια καὶ πρὸς χάριν τῆς ἱερᾶς ἐπαναστάσεως δὲν πρέπει νὰ γράφονται, ὀφείλω ὁμως ἐν εἰλικρινείᾳ νὰ ἐκθέσω Ὑμῖν, ὅτι οἱ ἀνωτέρω κύριοι μὲ ἐπλησίασαν πρὸς τὸν σκοπὸν νὰ λιποτακτῆσωμεν, προτρέψαντές με πρὸς τοῦτο καὶ ἐμὲ τὸν ἴδιον, ὃν μὴ εὐρόντες τῆς ἐπιθυμίας των, ἀποσύρονται ἀπὸ τὰς μάχας, διασπείραντες οὐχ' ἥττον τὸ μόλυσμα τῆς λιποταξίας εἰς τοὺς δειλοὺς καὶ φαυλοβίους ἐθελοντάς. Ἐπεθύμουν οἱ ἄθλιοι νὰ πείσουν καὶ ἐμὲ αὐτὸν πρὸς αὐτό, ὅπως ἀποφύγῃ τῆς Πατρίδος τὴν ἀποκήρυξιν καὶ χλεύην. | Τὸ ἐπ' ἐμοὶ δὲν ζητῶ οὔτε ἀρχιστρατηγίας, ὅπως τοὺς ὑπερφηδέσω, διότι εἰμὶ γνωσιότατος, ὀφείλω ὁμως νὰ σᾶς ἐκθέσω τὴν κατάστασιν τῶν πραγμάτων...».

Τὸ ἄλλο, τοῦ Π. Κορωναίου, εἶναι μεταγενέστερα γραμμένο, στὶς 5 Μαρτίου, καὶ εἶναι ἀπάντησις πρὸς ἄλλη ἐπιστολὴ τοῦ ἀδελφοῦ του Ἀχιλλέα, ὅπου θὰ τοῦ μιλοῦσε γιὰ τὴ διένεξή του μὲ τὸν Πετροπουλάκη.

Ἔτσι, γράφοντάς του γενικὰ γιὰ ὅσα εἶχαν συμβῆ μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ Πετροπουλάκη, ἔρχεται καὶ στὴ μάχη τοῦ Ἀγ. Μύρωνος.

«Ἀληθῶς, γράφει⁸⁴, ὄχι μόνον οὐδὲν εἶχον μετὰ τοῦ Πετροπουλάκη ἀλλὰ καὶ μὲ χαρὰν ἤκουσα τὸν ἐρχομόν του. Ἀλλὰ φαίνεται ὅτι ἡ κατ' ἐμοῦ ἀντιπολιτευσίς διὰ τοῦ Πετροπουλάκη ἦτο προετοιμασμένη

⁸³) ΓΑΚ, Κ1 3α ἀρ. 493.

⁸⁴) ΓΑΚ, Κ3 α]2 ἀρ. 397.

ἐξ Ἀθηνῶν, δι' ὃ καὶ ἡ ὑποδοχὴ μου ἦτο ψυχρὰ καὶ δὲν ἐβράδυνε νὰ φανῆ ἡ ἐνέργεια. Πιστεύω δέ, ὅτι ὁ Ὀθωνισμὸς δὲν εἶναι ξένος· ἴσως ὑπάρχει καὶ τὸ οὐσιωδέστερον αἷτιον. Εἰς ἄλλους αἰτία εἶναι ὁ φθόρος, διότι ἐθεωρήθη ὑπὸ τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ κοινοῦ ὡς ἀρχηγὸς τῆς ἐπαναστάσεως καὶ διότι ἔλαβον ἐπιτυχίας, ἐνῶ ἐκεῖνοι δὲν ἔτυχον τοιαύτας.... Ἡ «Ἐλπίς» ἔπρεπε νὰ ἐντραπῆ καταχωροῦσα εἰς τὴν ἐφημερίδα τῆς ἐπιστολῆν ἑνὸς παιδίου καὶ τοῦτο ἀποδεικνύει τὴν πηγὴν τῆς ἀντιπολιτεύσεως, τουτέστι τὸν Ὀθωνισμόν.... | Μέχρι τῆς ἀφίξεως τοῦ Πετροπουλάκη ἤμην εἰς καλλίστας σχέσεις μετὰ τῶν ἐντοπίων καπεταναίων καὶ τοῦ λαοῦ καὶ μάλιστα εἶχον τὴν βεβαιότητα, ὅτι ἠγαπώμην καὶ ἐσεβόμην παρ' αὐτῶν. Οὐδεμία ποτὲ ἐδόθη ἀφορμὴ δυσαρσεκείας μεταξὺ οὐδενὸς τούτων καὶ ἐμοῦ. Ἄμα ὁμως ἡ λῦθεν ὁ Πετροπουλάκης τὰ πράγματα μετεβλήθησαν ἐν μέρει. Οὗτος ἔχων τὴν ἀπόφασιν νὰ μὲ ἀντιπολιτευθῆ καὶ νὰ μὲ ἀντιπράξῃ, ἐφρόντισε νὰ φιλευθῆ στενωῶς πρῶτον μὲ τὸν Κόρακα καὶ δεύτερον μετίναν ἄλλους, ἐπὶ κεφαλῆς τῶν ὁποίων ἦτο ὁ Δασκαλάκης, τὸν ὁποῖον εἶχον ἀπομακρύνει ἀπὸ πλησίον μου, ἐκ τῶν πολλῶν ἀταξιῶν, ἃς διέπρατιε. Τὰ μετέπειτα γράψας σοι διὰ προλαβουσῶν ἐπιστολῶν μου, παραλείπω. Τὰ νῦν τὰ πάντα σχεδὸν διελύθησαν· καὶ οἱ ὄπλαρχηγοὶ τῶν 4 ἐπαρχιῶν, συνελθόντες καὶ συσκεφθέντες, ἀπεφάσισαν ἐκ νέου νὰ μὲ ὑποστηρίξωσι μὲ ὅλας τῶν τὰς δυνάμεις· καὶ μάλιστα πληροφορηθέντες ὅτι τινὲς ἔπεμψαν ἀναφορὰν ἐναντίον μου εἰς τὴν Συνέλευσιν, μ' ἐνεχείρισαν ἔγγραφον διὰ τοῦ ὁποίου κηρύττουν συκοφαντίας τὰ κατ' ἐμοῦ λεχθέντα. Αὐτοὶ οἱ ὑπογράψαντες εἰς τὴν κατ' ἐμοῦ ἀναφορὰν προσῆλθον εἰς ἐμὲ καὶ ὡμολόγησαν τὴν ἀπάτην τῶν. Μόνον ὁ Πετροπουλάκης μένει ἀσυμφιλίωτος. Καὶ ὁ Δασκαλάκης αὐτὸς ἐσυμφιλιώθη πλὴν ὑποπτεύω τὴν εἰλικρίνειαν, διότι δὲν ἀφήνει ὁ Πετροπουλάκης. Ὁ Κόρακας εἶναι ἀμφίβολος, διότι εἶναι ἀπλοῦς καὶ παρασύρεται εὐκόλως. Μὲ τὸν Σκουλᾶν, Ντιντιδάκην καὶ λοιποὺς εἶμαι κάλλιστα... | Ἄς πιστεύσουν ἅπαντες, ὅτι δὲν ἦτο πνεῦμα φιλαρχίας ἢ ἀπαίτησις τῆς ἀρχηγίας μου. Οὐδεὶς μὲ τὴν διεφιλονίκησεν εἰμὴ ὁ Πετροπουλάκης. Καὶ ἐγὼ πάλιν παρεχώρουν, ἀλλ' οἱ ἴδιοι ἐντόπιοι δὲν ἤθελον. Δὲν εἶχον ἀνάγκην αὐτῆς, διὰ νὰ ἀναδειχθῶ, ἀλλ' ἡ θέσις καὶ ὁ πόλεμος ἰδίως ἀπαιτεῖ τὸ τοιοῦτον. Ἐκτὸς τούτου ἡ Συνέλευσις εἶχε διατάξει πρὸ πολλοῦ διὰ νὰ παύσουν αἱ ἔριδες, ὥστε ὅλα τὰ στρατεύματα, τὰ εὐρισκόμενα εἰς ἕν τμήμα, νὰ ὑπόκεινται εἰς τὰς διαταγὰς τοῦ ἀρχηγοῦ τοῦ τμήματος. Τὴν διαταγὴν ταύτην... θέλεις εὔρει εἰς τὰ ἔγγραφα, τὰ ὁποῖα θέλει σοὶ παραδώσει ἡ κυρία Μπιραναγνώστη, ἣτις ἀνεχώρησε μὲ τὸ Ἀρκάδι διὰ τὴν Ἐλ-

λάδα... | Ἀληθῶς ἔπρεπε νὰ καταντήσωμεν ἐκεῖ, ὅπου ἐκαταντήσαμεν, διὰ νὰ τύχη ὁ Ι. Ζυμβρακάκης εἰκονογραφίας καὶ ὁ Πετροπουλάκης Τουρκοφαγίας, ἀλλ' ἐλπίζω ἡ αὔριον νὰ ξεκαθαρίσῃ τὰ πράγματα. Ἦδη πολλοὶ ἐξεκομβώθησαν ἐναντίον τῶν ἀναιδῶν ψευμάτων τοῦ Πετροπουλάκη καὶ εἰς τὸν «Ἐθνοφύλακα» πέμπονται ἐπανειλημμένα ἄρθρα ἐπανορθωτικά, καὶ ἄλλα θὰ σταλῶσι δὲν ἀμφιβάλλω... | Τὸ τμήμα τοῦ Ἡρακλείου ὑπνώτει. Ὁ Κορ Κόρακας, τὸν ὁποῖον παραλόγως θεοποιοῦν, διότι εἶναι μέγα μηδενικὸν καὶ οὐχὶ τόσο γενναῖος ὅσον φημίζεται, ὡς θέλω σὲ εἰπεῖ κατωτέρω, καὶ ὁ Κορ Πετροπουλάκης, ὅστις ὠνομάσθη ἀρχηγὸς τῶν ἐν Ἡρακλείῳ ἐθελοντῶν, δὲν τολμοῦν νὰ ὑπάγουν, ἀλλὰ στριφογυρίζουν. Κάμε τοῦτο γνωστὸν εἰς τὸ κοινόν⁵⁵. Σὲ εἶπα, νομίζω, ὅτι πρό τινος ἐξεστρατεύσαμεν διὰ τὴ Μεσαρὰ καὶ Μαλεβίζι. Ἀφοῦ περιήλθομεν ἐν μέρος αὐτῶν, ἐφθάσαμεν εἰς Ἅγιον Μύρωνα τοῦ Μαλεβιζίου. Ἐπειδὴ ἡ ἐπαρχία αὕτη ἀνήκει εἰς τὸ τμήμα τοῦ Κόρακα, ἀφήσαμεν εἰς αὐτὸν τὴν ἀρχηγίαν ἄνευ ἐνστάσεως. | Εἰς τὸ χωρίον εὐρίσκοντο 400 Ὀθωμανοί, ἡμεῖς εἴμεθα περὶ τὰς δύο ἡμισυ ἢ καὶ τρεῖς χιλιάδας. Ἀφοῦ ὁ ἀρχηγὸς Κόρακας διέταξε τὴν προσβολήν, αἴφνης διέταξε νὰ ὑποχωρήσωμεν, ἰδὼν τὸ ὄχυρόν τῆς θέσεως καὶ τὸ ἐπικίνδυνόν ἐπομένως τῆς προσβολῆς. Οὕτω ἀνεχωρήσαμεν ἅπαντες. | Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ἠκούσαμεν τουφεκισμούς· ἦτο δὲ οἱ ἀνδρεῖοι Σφακιανοὶ καὶ Ἀγιοβασιλειῶται καὶ τινες ἐκ τῶν ἄλλων ἐπαρχιῶν, οἵτινες νομίσαντες ἄνανδρον νὰ ὑποχωρήσωμεν, ἀφοῦ ἅπαξ ἦλθον εἰς τὸν τόπον τῆς μάχης, ἤρχισαν τὴν μάχην περὶ τοὺς 200 κατ' ἀρχὰς καὶ 400 κατὰ τὸ τέλος. Τόσον δὲ γενναίως ἐπολέμησαν, ὥστε, καίτοι ὄχυρόν φύσει τὸ χωρίον, καίτοι ὠχυρωμένον ἐκ τῆς τέχνης, καίτοι ἴσοι πρὸς ἴσους, τοσοῦτον ἐστενοχώρησαν τοὺς ἐχθρούς, ὥστε οὗτοι ἠναγκάσθησαν νὰ ζητήσωσι κατεπειγόντως βοήθειαν πανταχόθεν καὶ νὰ κλεισθῶσιν ἐντὸς τῶν ὄχυρωμάτων των, ἀπελπισθέντες σχεδόν. Καὶ τῷ ὄντι, ἐὰν ἅπαντες ἐλάμβανον μέρος, οὐδεμία ὑπάρχει ἀμφιβολία, ὅτι ἐκυρίευσαν τὸ χωρίον καὶ τοὺς ἐχθρούς, διότι οὐδεὶς τούτων ἠθέλεε δυνηθῆναι νὰ διασωθῆ... Ἐγὼ μετὰ τοῦ κ. Σμολένσκη καὶ τοῦ ἀποσπάσματος μου, ἅμα ἠκούσαμεν τοὺς τουφεκισμοὺς ἐπεστρέψαμεν εἰς τὴν μάχην καὶ ἐμείναμεν μέχρι τέλους. Ἀλλ' ὁ κ. Κόρακας καὶ Πετροπουλάκης ἠσφαλίσθησαν εἰς ἓν παρακείμενον χωρίον, καπνίζοντες νὰ ρυγίλῃ ἐνῶ οἱ ἄλλοι ἐπολέμουν. | Περὶ τὸ ἔσπερας ὁμως αἱ ἐπικουραὶ τοῦ ἐχθροῦ ἐφθασαν

⁵⁵) Τὸ μέρος τῆς ἐπιστολῆς αὐτῆς ἀπὸ τὸ σημεῖο αὐτὸ ὡς πρὸς κάτω δημοσιεύθηκε καὶ στὸν «Αἰῶνα» τῆς 23 Μαρτίου 1867 ἀρ. 2225.

πανταχόθεν· εὐτυχῶς, ὅτι ἔφθασαν ἐνῶ ἀνεχώρουν οἱ ἡμέτεροι, περαιοῦντες τὴν μάχην ἕνεκα τῆς νυκτός· πολλοὶ ὁμως τῶν τελευταίων ἐκινδύνευσαν, μὴ λαβόντες ἐγκαίρως τὴν εἴδησιν τῆς ἀφίξεως τῶν ἐπικουριῶν⁸⁶. Τὴν διήγησιν ταύτην πρέπει νὰ γράψης εἰς μίαν ἢ δύο ἐφημερίδας, ὡς ἔχει, διότι εἶναι ἡ ἀκριβὴς ἀλήθεια καὶ νὰ μᾶς τις πέμψης, πλὴν τοῦ ὀνόματός μου καὶ τοῦ Κου Σμολένσκη, τὰ ὁποῖα δὲν πρέπει νὰ σημειώσης καὶ νὰ μείνη ἡ διήγησις μόνον...»

Ἀπὸ τὴν ἐπιστολὴ αὐτὴ φαίνεται πὼς ὁ Π. Κορωναῖος δὲν εἶχεν ἐμπιστοσύνη καὶ δὲν ἐκτιμοῦσε τὴ στρατηγικὴ τοῦ Κόρακα. Καὶ ὁ ἴδιος ὁμως ὁμολογεῖ, ὅτι, ἐνῶ εἶχεν ὑπακούσει στὴν ἀρχὴ στὴ διαταγὴ τοῦ Κόρακα γιὰ νὰ διακοπῇ ἡ μάχη, κατόπιν πῆρε πάλι μέρος σ' αὐτή.

Ἐν τῷ μεταξὺ ἡ διένεξη αὐτὴ μεταξὺ τοῦ Π. Κορωναίου καὶ τοῦ Πετροπουλάκη ἀπασχολεῖ καὶ τὸ Μιτσοτάκη στὸ Ἡράκλειο καὶ τὸν Καλοκαιρινὸ στὸ Ρέθυμνο καὶ τὴ Γεν. Συνέλευση, ἀλλὰ καὶ τὴ Κεντρικὴ Ἐπιτροπὴ Ἀθηνῶν.

Ὁ Μιτσοτάκης στὶς 22 Φεβρουαρίου γράφει ἀπὸ τὸ Ἡράκλειο στὸν Κορωναῖο, πού, ὡς φαίνεται, τοῦ εἶχε γράψει γιὰ τὶς ἔριδες του μὲ τὸν Πετροπουλάκη⁸⁷:

«Τὴν στιγμὴν ταύτην ἔλαβον τὴν ἀπὸ 20 τ.μ. ἐπιστολὴν Ὑμῶν, ἣς τὸ περιεχόμενον ἀναφορικῶς πρὸς τὰς μετὰ τοῦ... Πετροπουλάκη ἐχθρικὰς σχέσεις Ὑμῶν καὶ τὰς χρηματικὰς ἀνάγκας Ὑμῶν ἀλγεινὴν μοίαν προξένησεν ἐντύπωσιν. | ... Ἐπιφυλασσόμενος ν' ἀπαντήσω... καὶ νὰ ἐνεργήσω προθύμως... πρὸς ἐξοικονόμησιν χρημάτων, δρᾶντομαι τῆς εὐκαιρίας νὰ συστήσω πρὸς Ὑμᾶς, γενναιοῦτατε, ... καὶ δι' Ὑμῶν πρὸς ὄλους... τὴν ὁμόνοιαν καὶ καρτερίαν, τὴν ὑπομονὴν καὶ ἐπιμονὴν. | Ἡ καθυστέρησις τῶν ἐπιστολῶν σας δὲν προῆλθεν ὑπὸ τῶν Πετροπουλάκη καὶ Δασκαλάκη, ἀλλ' ἐκ τῶν πολεμικῶν περιστάσεων. | Αἱ εἰς τὰς Μέσας ἐπαρχίας τελευταῖαι μάχαι... καὶ ἰδίως ἐκεῖναι τοῦ Ἀμαρίου, μεγάλην ἀληθῶς περιποιούσι τιμὴν εἰς τοὺς μετασχόντας εἰς αὐτὰς στρατιώτας καὶ ἀρχηγούς. | Θαρρεῖτε καὶ ὁμονοεῖτε. | Πρόθυμος ἀδελφὸς 25».

Τὴν ἴδια μέρα—20 Φεβρουαρίου 67—γράφει στὸν Π. Κορωναῖο καὶ ὁ πληρεξούσιος Μπουμπουλάκης ἀπὸ τοὺς Κομιτάδες⁸⁸.

«... Καλὸν εἶναι ὁ μὲν Σ]ορχης κ. Δ. Πετροπουλάκης, ὡς προσωρισμένος διὰ τὸ Ἡράκλειον, νὰ μένη ἐκεῖ μετὰ τοῦ ἀρχηγοῦ Κόρακα (κλπ.), Ὑμεῖς δὲ νὰ σχηματίσητε ἐν ἑτερον κέντρον εἰς τὴν καταλληλο-

⁸⁶) Ὡς ἐδῶ δημοσιεύθηκε στὸ πιὸ πάνω φύλλο τοῦ «Αἰῶνος».

⁸⁷) ΙΑΚ, Ἀρχ. Κορωναίου ἀρ. 36.

⁸⁸) ΙΑΚ, Ἀρχ. Κορωναίου ἀρ. 35.

τέραν θέσιν τοῦ τμήματος Ρεθύμνης με ἐν τακτικὸν ὀπωσδήποτε στρατόπεδον».

Ἀπὸ τῆ Γεν. Συνέλευση προσπαθοῦν νὰ ἐξομαλύνουν τὶς διαφορὰς μεταξὺ τῶν ἀρχηγῶν. Καὶ φαίνεται, ὅτι κάπως τὸ πέτυχαν. Γιατὶ στὶς 2 Μαρτίου 1867 ὁ Καλοκαιρινὸς γράφει ἀπὸ τὸ Ρέθυμνο στὸν Π. Κορωναῖο³⁹:

«Μετὰ μεγάλης χαρᾶς ἐπληροφορήθην τὴν κατάπαυσιν τῆς ὑπαρξάσης διενέξεως καὶ εἶθε ὁ κ. Πετροπουλάκης νὰ μιμηθῆ τὸ παράδειγμα τῶν ἄλλων. Πρὸς τὸν κύριον τοῦτον γράφω σήμερον καὶ ἐλπίζω οἱ λόγοι μου νὰ μὴ ἀποβῶσιν ἄγονοι».

Ἀλλὰ καὶ ἡ Κεντρικὴ Ἐπιτροπὴ Ἀθηνῶν ἐπεμβαίνει ἐνεργὰ στὴ διένεξη αὐτὴ καὶ στὶς 4 Μαρτίου 1867 γράφει στὴ Γεν. Συνέλευση καὶ στὴν Προσ. Κυβέρνηση τῶν Κρητῶν⁴⁰:

Ἐκ τῶν ἐξ Ἡρακλείου ἐπιστολῶν πληροφοροῦμεθα δυστυχῶς, ὅτι διχόνοια σοβαρὰ ἀνεφύη μεταξὺ τῶν κ.κ. Κορωναίου καὶ Πετροπουλάκη. Εἰς οἷς ἐναπόκειται νὰ λάβητε σὺντινα μέτρα πρὸς κατάπαυσιν τοιαύτης διχονοίας, δυναμένης νὰ ἔχη ὀλεθρίας συνεπείας. Φρονοῦμεν ὅτι τὸ καταλληλότερον μέτρον εἶναι νὰ ὀρίσητε ἐπακριβῶς τὰς θέσεις καὶ ἐπαρχίας, ἐντὸς τῶν ὁποίων ἕκαστος πρέπει νὰ ἐνεργῆ. Παραδεχθῆτε τοῦτο ἢ οἷονδήποτε ἄλλο μέτρον κρίνετε προσφορώτερον, καὶ δώσατε πρὸς ἀμφοτέρους τὰς ὀριστικὰς διαταγὰς σας, ἐπαπειλοῦντες αὐτοὺς ὅτι, ἐὰν ἡ διχόνοια αὕτη ἐξακολουθήσῃ, ἡ Κυβέρνησις τῆς Κρήτης ἀναγκάζεται νὰ λάβῃ ἄλλα δυσάρεστα καὶ ἐντονώτερα μέτρα καθ' οἷονδήποτε, ὅστις ἤθελεν ἀναδειχθῆ αἷτιος νέων διαπληκτισμῶν».

Γιὰ τὶς ἐνέργειες τῆς Προσ. Κυβερνήσεως καὶ τῆς Γεν. Συνελεύσεως τῶν Κρητῶν μετὰ ἀπὸ τὸ γράμμα αὐτό, μᾶς πληροφοροῦν δύο ἐπιστολὲς τοῦ Μ. Βιστάκη πρὸς τὸν Π. Κορωναῖο. Στὴν πρώτη γράφει⁴¹:

«Βουβᾶς τῆ 12 Μαρτίου 1867. | Κε Ἀρχηγέ. | Γράμμα τῆς Ἐπιτροπῆς Ἀθηνῶν ἀναγγέλλει, ὅτι πληροφοροῦνται ἐξ Ἡρακλείου, ὅτι σοβαρὰ ἔρις ὑπάρχει μεταξὺ Ὑμῶν καὶ τοῦ Πετροπουλάκη. Γνωρίζων ὀπωσοῦν τὰ διατρέξαντα, πρὸς ἀναίρεσιν ἐπίσημον τῶν διαδοθέντων προέτινα νὰ γίνῃ ὁ ἀρμόδιος λόγος εἰς τὴν ἐφημερίδα μας. Καὶ ἐπειδὴ ἡ ἐν Ἀθήναις Ἐπιτροπὴ μᾶς κάμνει προσεκτικούς εἰς πρόληψιν καὶ κατάπαυσιν τοῦ κακοῦ, προέτινα εἰς τὴν Προσ. Κυβέρνησιν νὰ προσκαλέσῃ τὸν κ. Πετροπουλάκην, ὥστε, ὅταν γίνεταί μάχη

³⁹) ΙΑΚ, Ἀρχ. Κορωναίου ἀρ. 6.

⁴⁰) ΙΑΚ, Ἐγγραφα Κεντρικῆς Ἐπιτροπῆς Ἀθηνῶν (ΕΚΕΑ)

⁴¹) ΓΑΚ, Κ3 α|2 ἀρ. 323.

εἰς τὸ τμήμα Ρεθύμνης, νὰ ὑπακούη εἰς τὰς διαταγὰς Σας, συμφώνως μὲ τὴν περὶ τούτου ἀπόφασιν τῆς Συνελεύσεως. Καὶ εἰς τὴν Ἐπιτροπὴν Ἀθηνῶν γράφω σήμερον, ἵνα μὴ παρεξηγῶνται τὰ πράγματα. | Μ. Γ. Βιστάκης».

Καὶ στὸ ἄλλο, γραμμένο καὶ αὐτὸ ἀπὸ τὸ Βουβὰ στὶς 13 Μαρτίου ἰ.ἔ., γράφει πάλι στὸν Π. Κορωναῖο ⁴³:

«Κύριε Ἀρχηγέ. | Πολὺς λόγος ἐγένετο καὶ ἐν τῇ Συνελεύσει καὶ ἐν τῇ Κυβερνήσει περὶ Ὑμῶν καὶ τοῦ Πετροπουλάκη καὶ τοῦ Κόρακα, ἀλλ' ὑμεῖς ἐδικαιώθητε. Γράφουσι πρὸς τοὺς εἰρημένους καί, μεθ' ὅλης τῆς ἀκριβείας ἅμα καὶ τοῦ εὐγενικοῦ τρόπου, προσκαλοῦσιν αὐτοὺς εἰς ἀναγνώρισιν τῶν νενομισμένων. Ἀλλ' ὅμως εἶναι καλὸν νὰ μὴ παροξύνωνται τὰ πράγματα καὶ νὰ φροντίσετε ἰδίως νὰ προσελκύσετε καὶ μάλιστα τὸν Κόρακα, ὅστις εἶναι ἀγαθὸς ἄνθρωπος καὶ χαίρει ὅπωςδῆποτε καὶ ἐν ὄνομα. Συμφέρει εἰς Ὑμᾶς τὰ μέγιστα, ὡς νομίζω, νὰ προσελκύσετε, οὐ μόνον αὐτόν, ἀλλὰ καὶ τὴν Ἐπιτροπὴν Μαλεβυζίου καὶ τὸν καπετὰν Παυλῆν, πρὸς οὓς γράφω καὶ παροτρύνω πάντοτε... Εἰς τὰς Ἀθήνας ἔγραψα ἰδιαιτέρως ὀλίγα μὲν ἀλλ' ἐκφραστικά... | Μ. Γ. Βιστάκης».

Ὡστε ἀρχηγὸς μιᾶς μάχης θὰ εἶναι πιά ὁ ἀρχηγὸς τοῦ τμήματος, ὅπου θὰ συνάπτεται αὐτή. Πῶς ὅμως θὰ δεχθοῦν τὴ λύση αὐτὴ οἱ ἀρχηγοί; Ἐξωτερικὰ εἶχεν εὐρεθῆ μιὰ λύση, ἀλλὰ οὐσιαστικὰ ἦταν δύσκολο νὰ ἀποκατασταθῆ εἰλικρινῆς συνεργασία μεταξὺ τῶν τόσο φιλοδόξων ἀρχηγῶν, ὅπως ἦταν ὁ Δ. Πετροπουλάκης καὶ ὁ Π. Κορωναῖος.

Οἱ σχέσεις των ὅλο καὶ περισσότερο χειροτερεύουν λόγῳ καὶ τῆς δημοσιεύσεως ἐκθέσεων ἀπ' αὐτοὺς στὶς ἑλληνικὲς ἑφημερίδες, ὅπου ὁ ἓνας βρῖσκει ὅτι τὸν ἀδικεῖ ὁ ἄλλος.

Ἔτσι ὁ Μ. Κόρακας ἔστειλε μιὰ σύντομη καὶ μετρημένη ἐκθεση γιὰ τὴ σύγκρουση τοῦ Ἀγ. Μύρωνα, χωρὶς νὰ ἀναφέρῃ οὔτε τὰ πρόσωπα πού διέπρεψαν, ἀλλὰ οὔτε καὶ τίποτε τὸ δυσάρεστο γιὰ κανένα ⁴⁴. καὶ ὁ Πετροπουλάκης ἐδημοσίευσεν ἄλλη στὸ «Νόμο» τῆς Σύρου. Ὁ Π. Κορωναῖος, διαβάζοντας τὶς ἐκθέσεις αὐτὲς στὶς ἑλληνικὲς ἑφημερίδες, γράφει στὸν ἀδελφὸ του Ἀχιλλέα ἀπὸ τὸ Ἀμάρι στὶς 15 Μαρτίου 1867 ⁴⁴:

«Εἰς τὰς ἑφημερίδας εἶδα ἐκθέσεις τοῦ κυρ. Πετροπουλάκη καὶ Κόρακα περὶ τῆς Μάχης τοῦ Ἀγ. Μύρωνος (ἴδ. «Νόμον» Ἐρ-

⁴³) ΓΑΚ, Κ3 α]2 ἀρ. 365.

⁴³) ἴδ. «Αἰῶνα» τῆς 9 Μαρτίου 1867, ἀρ. 2221.

⁴⁴) ΓΑΚ, Κ3 α]2 ἀρ. 310.

μουπόλεως ἀριθ. 154), εἰς ἣν ὁ πρῶτος πολλὰ ἐπιτηδείως ἀποφεύγει νὰ ὀνομάσῃ τοὺς παρευρεθέντας ἐκ τῶν ἐθελοντῶν, διότι αὐτὸς ἔφυγε καὶ ἐφουμάριζε νὰ ρυγίλῃ εἰς χωρίον τι μακρὰν τῆς μάχης», καὶ λέγει εἰς τὸ τέλος: «Κατὰ τὴν ἀρχὴν μας δὲν ἀναφέρομεν τὰ ὀνόματα τῶν διαπρεψάντων ἡμετέρων». Περὶ τῆς μάχης ταύτης σὲ ἐσημείωσα κάτι διὰ νὰ καταχωρήσῃς εἰς τὰς ἐφημερίδας⁴⁵. Καταχώρησε ὅθεν τὰ ἀκόλουθα: «Εἶδομεν μὲ μεγάλην ἀπορίαν μας εἰς τὰς ἐφημερίδας ἔκθεσιν τοῦ Κου Πετροπουλάκη διὰ τὴν μάχην τοῦ Ἀγ. Μύρωνος, ἐν ᾧ δὲν ἦτο ποσῶς ἀρμόδιος νὰ συντάξῃ τοιαύτην, ὧν κατὰ τὴν μάχην μίαν ὥραν μακρὰν τοῦ πεδίου, πίνων καφφὲ καὶ νὰ ρυγιλίζων μετὰ τοῦ κ. Κόρακα εἰς τι χωρίον».

Συνεχίζοντας ὁ Π. Κορωναῖος τὸ γράμμα πρὸς τὸν ἀδελφὸν του, γράφει γιὰ τὴν μάχην, ὅσα περίπου τοῦ εἶχε γράψῃ καὶ στίς 5 Μαρτίου ἰ.ἔ. πὺ ἐδημοσιεύθησαν καὶ στὸν «Αἰῶνα» ὅπως εἶδαμεν⁴⁶, καὶ τελειώνει τὸ γράμμα του ὡς ἑξῆς: «.... ἐματαιώθη σχεδὸν ὀλοτελῶς ἡ ἐκστρατεία αὕτη, ἥτις πολλὰ ὑπέσχετο καὶ ὁμοίᾳ τῆς ὁποίας σπανίως κατορθοῦται. Εἰς ταῦτα ὀλίγον πταίει ὁ ἀρχηγὸς Κόρακας, ἐπειδὴ ἐκ τῆς πολλῆς του ἀγαθότητος εὐκόλως πείθεται ἐξ ἐκείνων, εἰς οὓς ἔδωκεν ἅπαξ τὴν ἐμπιστοσύνην του».

Ἀποτέλεσμα ὅμως τῆς ὀξύτητος τῶν σχέσεων τῶν ἀρχηγῶν καὶ γιὰ νὰ μὴ φαίνωνται, ὅτι παρέβαιναν καὶ τὶς διαταγὰς τῆς Προσ. Κυβερνήσεως, ἦταν τὸ νὰ ἀποφεύγουν νὰ λαμβάνουν μέρος σὲ μάχες, πὺ γίνονταν εἰς τὸ Τμήμα τῶν μὴ φίλων των ἀρχηγῶν. Ἔτσι ὁ Πετροπουλάκης, ἐνῶ βρισκότανε μὲ τὸ σῶμα του στὴ Δρίμισκο τοῦ Ἀγ. Βασιλείου, δὲν πηγαίνει νὰ πολεμήσῃ στὸ «Λαγκὸ» τῆς ἴδιας ἐπαρχίας, ἀν καὶ βρισκότανε λίγες ὥρες μακριὰ ἀπὸ ἐκεῖ καὶ ἐνῶ οἱ συγκρούσεις ἄρχισαν στίς 17 Μαρτίου 1867 καὶ ἡ κυρία σύγκρουση ἔγινε στὸ Ἀμπελάκι στίς 19 ἰ.μ. ὅπου ἦρθαν καὶ ἐπολέμησαν ἀπὸ πολὺ πιὸ μακριὰ.

Ὁ Π. Κορωναῖος γράφει σχετικὰ τὰ ἑξῆς στὸν ἀδελφὸν του Ἀχιλλέα στίς 23 Μαρτίου 1867⁴⁷:

«Σὲ ἀναγγέλλω τὴν εὐχάριστον εἶδησιν ὅτι τὴν 19 ἰσταμένου, ἡμέραν Κυριακὴν, ἐκερδίσαμεν μάχην ἐνδοξὴν διὰ τὰ κορητικὰ ὄπλα... Σοῦ λέ-

⁴⁵) Ἰδ. ἀν. σ. 179 ἑ.

⁴⁶) ΓΑΚ, Κ3 α]2 ἀρ. 310 (;)

⁴⁷) ΙΑΚ Ἀρχ. Κορωναίου ἀρ. 72.

γῶ μόνον, ὅτι διὰ πρώτην φορὰν ἠσθάνθη μεγάλην χαρὰν ἐκ τῶν δπλων μας, διότι διὰ πρώτην φορὰν ἐγένετο μάχη τόσο σπουδαία καὶ τακτική, ὅσον δύναται τις νὰ ζητήσῃ ἀπὸ ἄτακτα σώματα, καὶ διὰ πρώτην φορὰν ἐγένετο μάχη ἐκ τοῦ συστάδην... | Σοῦ γνωστοποιῶ ὅτι ὁ Τουρκοφάγος καὶ οἱ σύντροφοί του ὄχι μόνον δὲν πράττουν τι, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἐπῆραν μὲ τὸ γιοῦχα οἱ κάτοικοι καὶ οἱ ἐθελονταὶ διὰ τὴν δειλίαν καὶ ἀναξιότητά των. Ἐμεινε πλέον μόνος, εὐρισκόμενος εἰς τὸ χωρίον Δρίμισκο, ὅτε ἐγένετο ὁ πόλεμός μας καὶ μὴ θέλων νὰ ἔλθῃ, ὡς τὸν παρεκίνουν οἱ κάτοικοι, τὸν ἐξεδίωξαν κακὴν κακῶς ἔχοντα».

Ἄλλὰ καὶ στὸν ἴδιο τὸν Π. Κορωναῖο γράφουν παραινετικὲς ἐπιστολές, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὴν ἐξῆς ἀπάντησή του στὴν Προσ. Κυβέρνηση⁴⁷:

«Ἀμάριον τῆ 22 Μαρτίου 1867. | ...Καθ' ὅσον ἀφορᾷ τὰς διενέξεις, ὧν γίνεται μνεία εἰς τὸ ἀπὸ 13 τ.μ. ἔγγραφον Ὑμῶν, ποιῶ γνωστὸν εἰς τὴν Κυβέρνησιν, ὅτι ἐγὼ δὲν εἶχον διενέξεις πρὸς οὐδένα, ἔκαμα ὁμως γνωστὰς εἰς αὐτὴν τὰς παραλόγους ἀξιώσεις ἐνὸς καὶ μόνου ἀτόμου, ὅστις.. ἔφερε... τὰς διχονοίας εἰς τὸ τμήμα τοῦτο, εἰς ὃ μέχρι τούτου ὑπῆρχεν ἡ μεγαλυτέρα ἁρμονία... διὰ νὰ φέρῃ ἡ κυβέρνησις τὴν θεραπείαν. Καὶ ἐάν, ἀφ' ἧς τὸ πρῶτον ἔκαμα γνωστὰ ταῦτα εἰς τὴν Συνέλευσιν ἐγένετο τοῦτο, ἤθελον προληφθῆ καὶ δὲν ἤθελον προβῆ ὅσον προέβησαν. Μόλα ταῦτα, ἃς εὐχαριστηθῶμεν, ὅτι τὰ δυσάρεστα ταῦτα παρῆλθον καὶ ἤδη οὐδὲν ὑπάρχει τὸ δυσάρεστον, ἐκτὸς ἐάν, ὃ ταῦτα πράξας, ἄλλοτε, δὲν τεθῆ εἰς θέσιν νὰ μὴ διαταράξῃ πλέον ἡμᾶς. | Ὡς πρὸς τὰς ἐπιτιμήσεις, ἃς ἐπιφέρῃ ἡ Σεβαστὴ Ἐπιτροπὴ Ἀθηνῶν, παρακαλῶ τὴν κυβέρνησιν νὰ τῆ κοινοποιήσῃ, ὅτι δὲν ἤλθον εἰς Κρήτην διὰ νὰ ἀκούω ἐπιτιμήσεις ἀπὸ τὸν τυχόντα· δι τῶν συμβάντων τούτων αἰτία εἶναι αὐτὴ ἡ ἰδία ἡ Ἐπιτροπὴ καὶ ἀρκεῖ εἰς ἡμᾶς, ὅτι γινόμεθα τὰ ἀντικείμενα τούτων καὶ ὑποφέρομεν ἐκ τῆς ἀγνοίας τῶν διευθυνόντων τὰ τῆς ἐπαναστάσεως· ὅτι ἅπαντα ταῦτα ἐγὼ προεῖδον καὶ προεῖπον αὐτῇ· ὅτι ἦτο εὐκόλον νὰ διακρίνῃ, ποῦ ἔκειτο τὸ ἄδικον, καὶ ἐκεῖ νὰ διευθυνθῆ, ἐὰν εὐρισκεν ἐν τῇ σοφίᾳ καὶ εὐθυκροσίᾳ τῆς ὁρθόν, νὰ ἐκτιμήσῃ τινα· ὅτι αὐτὴ ἡ ἰδία γινώσκει κάλλιστα τίνι τρόπῳ καὶ μετὰ πόσης αὐταπαρνήσεως καὶ ἀφοσιώσεως εἰς τὸν Κρητικὸν ἀγῶνα ἤλθον ἐνταῦθα καὶ τίνι τρόπῳ ἤλθον ἄλλοι· καὶ τέλος, ὅτι αὕτη γινώσκει καὶ τὴν θέσιν καὶ τὴν ἰδιότητά μου εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ δὲν ἔπρεπε νὰ μὲ βάλῃ εἰς θέσιν νὰ μοὶ διαφιλονικήσῃ εἰς Πετροπουλάκης τὴν θέσιν τοῦ Ἀρχηγοῦ καὶ νὰ ποτισθῶ τὰ πικρὰ ποτήρια, ἃ ἔπια τόσο κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην, ὅσον καὶ εἰς ἄλλας καὶ τὸ

ὁποῖον ἐπραξα πρὸς χάριν μόνον τῆς πατρίδος».

Ἡ ἀντίθεση μεταξὺ Πετροπουλάκη καὶ Κορωναίου λοιπόν, ὅλο καὶ μεγαλύτερη γίνεται. Καὶ ἐπειδὴ εἶναι ὑποχρεωμένοι νὰ βρίσκονται στὴν ἴδια ἐπαρχία, δὲν ἔλειψαν καὶ τὰ πιὸ δυσάρεστα, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὶς ἀκόλουθες δύο ἐπιστολές.

Ἡ μιὰ ἀπευθύνεται πρὸς τὸν Π. Κορωναῖο καὶ ἔχει ὡς ἑξῆς μὲ διορθωμένα μονάχα τὰ ὀρθογραφικὰ σφάλματα⁴⁹:

« Ἀρχηγέ. | Σὰς γνωστοποιῶ, ὅτι χθὲς πρωτὶ σὰς ἐφόνευσαν ἕνα ἄνθρωπόν σας εἰς τὸ χωρίον Σαχιούρια, ὅπου εἶχε πάει μὲ τὸν κ. Σμολένσκη. Τὸ αἷτιον δὲ ἦτο, ἐπειδὴ οἱ δύο Ἴταλοι εὗρηκαν εἰς ἕνα σπίτι δύο ζευγάρια τσαρούχια καὶ τὰ ἐπῆραν ἀπὸ τὰ γενικά. Τὰ τσαρούχια δὲ αὐτὰ τὰ εἶχεν ἀφήσει ὁ Πετροπουλάκης. Καὶ ἀφοῦ τὸ ἔμαθεν ὁ Πετροπουλάκης, ἔστειλεν ἀμέσως τριάντα στρατιῶτάς του καὶ οἱ μισοὶ ἐκατάλαβαν τὰς θέσεις καὶ οἱ ἄλλοι ἐμπῆκαν στὸ χωρίον καὶ εὗρηκαν ἐμπρὸς τοὺς τὸν Γεώργιον Τσόκαν καὶ τὸν ἐφόνευσαν καὶ μετὰ ταῦτα ἐπῆγαν καὶ ἐπαρεβίασαν τὸν κύριον Σμολένσκη καὶ ἠναγκάσθη νὰ τὰ εὔρη καὶ τοὺς τὰ ἔδωκε. | Ὁ δὲ φόνος τοῦ ἀνθρώπου σας δὲν ἔφευγεν καμμίαν ἐντύπωσιν τοῦ Πετροπουλάκη, ἀλλὰ ἐχάρη διὰ τὴν νίκην, ἐπειδὴ ἐρώτησεν μήπως τοῦ ἐφονεύθη κανένας ἄνθρωπός του... | Κεραμὲ τὴν 23 Μαρτίου 1867. | Κώστας Παύλου».

Τὸ ἄλλο, πὺ στέλνεται στὸ Μ. Μπογιατζόγλου, μᾶς δίδει περισσότερες πληροφορίες γιὰ τὸ φόνο αὐτό⁴⁹:

« Ἐν Γαράζῳ Μυλοποτάμου τῆσιν Ἀπριλίου 1867. | Σεβαστὲ Κύριε | ...ἔρχομαι... νὰ σὰς περιγράψω δυστυχῶς τινα συμβαίοντα ἐν τοῖς κρισίμοις τούτοις καιροῖς ἐνταῦθα καὶ τὰ ὅποια, ἐὰν δὲν σπεύσητε αὐτόθεν νὰ περιστείλητε, φοβοῦμαι ἀπὸ μὲν τοὺς ἐθελοντάς ρῆξιν καὶ ἀπὸ τοὺς ἐντοπίους ὑπακοήν...⁵⁰. | Δὲν ἀγνοεῖτε τὰς πρὸ πολλοῦ ἀναφυσίας διχονοίας μεταξὺ Πετροπουλάκη καὶ Κορωναίου, αἷτινες ἤρξαντο ἀπὸ τὴν 11 ἐν Ἀστιράκι Ἰανουαρίου, ἡμέραν καθ' ἣν ὁ Κορωναῖος προὔτεινε τῷ κυρ. Πετροπουλάκη, ὅπως γράψωσιν ἐκ συμφώνου εἰς τοὺς κυρ. Προξένους, προσκυλουμένους νὰ ἀποστείλουν πλοῖα πρὸς παραλαβὴν των, ὡς μὴ ὑφισταμένης ἐπαναστάσεως ἐν Κρήτῃ καὶ καθ' ἣν ὁ Πετροπουλάκης ἀντέτεινε. | Πρὸς τούτοις, ὅτι ὁ κ. Πετροπουλάκης δὲν ἠθέλησε νὰ ταχθῆ μεθ' ἡμέρας εἰς τὰς διαταγὰς τοῦ Κορωναίου, ὄντος κατ' ἐκλογὴν ἀρχηγοῦ τῶν ἐπαρχιῶν, ὡς

⁴⁹) ΓΑΚ, Κ3 α]2 ἀρ. 368.

⁴⁹) ΓΑΚ, Κ14α ἀρ. 618.

⁵⁰) Ἐνωθεὶ ὑποταγὴν εἰς τὴν Ὀθωμανικὴν ἐξουσία.

γνωρίζετε, και οὕτως μέχρι τῆς ἐν Γερακάρι μάχης, ἦντινα ὤκειοποιήθη ἀδίκως ὁ κ. Κορωναῖος, λαβὼν μέρος τρεῖς ὥρας μετὰ τὴν ἔναρξιν αὐτῆς· κατὰ συνέπειαν σφόδρα ἐδυσσευστήθη κατὰ τοῦ κ. Κορωναίου ὁ κ. Πετροπουλάκης, οἰκειοποιουμένου ὅλας σχεδὸν τὰς μάχας και κατ' οὐδένα τρόπον ἤθελε νὰ συμπράξῃ τοῦ λοιποῦ μετ' αὐτοῦ Ἐκτοτε εἶχον σιγήσει τὰ πνεύματά των ἄχρις τοῦ β' ἀπόπλου (Σρακιὰ) τοῦ Ἀρκαδίου τοῦ ὁποίου 100 ζεύγη τσαρουχίων ἀπέστειλεν εἰς τὸ σῶμα τοῦ Κορωναίου ἢ Προσωρινῆ Κυβέρνησις μὴ χορηγήσασα οὐδ' ἕνα τούτων εἰς τὸ τοῦ Πετροπουλάκη σῶμα. Τοῦτο ἠρέθισε τὸν Πετροπουλάκην, ἀποστείλαντα τὸν υἱὸν του Λεωνίδα ἐκεῖσε, ὅτε κατὰ τὴν ἐν Ροδακίῳ διαμονὴν του ἀνέπλευσε τὸ Ἀρκαδίον παρ' οὗ ἠδυνήθη νὰ λάβῃ μέρος ἐνδυμάτων, και μέρος ἀπὸ Μέλισσαν, τὰ ὁποῖα ἀπεθήκευσεν εἰς Πρέβελι μέχρι τῆς εἰς τὸ σῶμα του διανομῆς, ὃν διασκορπισμένον κατὰ τὴν παραλίαν και περιμένον τὸ Ἀρκαδίον. | Ἀλλὰ τὴν ἐπιούσαν, κατὰ πρόσκλησιν τῶν Μελαμπιανῶν, μετέβη οὗτος ἐκεῖσε μετὰ τοῦ Κόρακα πρὸς ἀπόκρουσιν τοῦ ἐκ Τυμπακίου περιμενομένου στρατοῦ ἐχθρικοῦ. Τὴν αὐτὴν ἡμέραν, περὶ λύχνων ἀφὰς διῆλθε διὰ τοῦ Πρέβελι ὁ κυρ. Κορωναῖος μεθ' ἐνὸς Τσάκωνα, ὃν τινα ἐξ ἀνάγκης ἔχει μεθ' ἑαυτοῦ, διέταξε τοὺς ὑπ' αὐτόν, ὅπως διαρρήξωσι τὰς πύλας και λάβωσιν ὅλα τὰ τοῦ Πετροπουλάκη ἐνδύματα, και ὅχι μόνον ταῦτα ἔλαβεν, ἀλλὰ και τοῦ υἱοῦ τοῦ Κόρακος τοὺς σάκκους ἐκοίταξεν ἵνα μὴ ἐμπεριέχωσι δημόσια πράγματα. Πρὸ 4 ὁμοῦ ἡμερῶν οἱ ἄνθρωποι τοῦ Πετροπουλάκη εἶχον φονεύσει ἕνα τῶν τοῦ Κορωναίου ἀνθρώπων, ἐλθόντων εἰς Σαχτούρια και λαβόντων δύο ζεύγη τσαρουχίων τὰ ὁποῖα εἶχε κεκρυμμένα εἰς Μανιάτης και γνωρίζετε ὅτι Κοντοριῶτες και Μανιάται δὲν συμβιβάζονται. | Ἐπειτα ἀπὸ ταῦτα τὰ συμβάντα ὁ Πετροπουλάκης κατὰ διαταγὴν τῆς Συνελεύσεως μετέβη ἐνταῦθα, ὅτε ψὲς ἐμάθαμεν δυστυχῶς ὅτι και ὁ Κορωναῖος παρηκολούθησεν ἐλθὼν εἰς Δισκούρη, και ἔλαβεν ὅλα τὰ πράγματα, τὰ ὁποῖα οἱ ἀρχηγοὶ τοῦ Μυλοποτάμου εἶχον καλῶς διαιρέσει εἰς ὅλα τὰ σώματα, συμπεριλαμβανομένου και τοῦ Κόρακος. Τοῦτο ἠγανάκτησε τοὺς περὶ τὸν Πετροπουλάκην και ἔσπευσαν ἐκεῖσε ἵνα αἰτήσωσιν αὐτά. Ἀναχωρῶ μετὰ τοῦ Κόρακος δι' ἐκεῖσε, ἵνα δυνηθῶμεν νὰ περιστείλωμεν πᾶσαν ρῆξιν. | Ἐν ἐλλικρινεῖα σᾶς λέγω, κυρ. Μίνω, ὅτι αἷτιος ὄλων τῶν σκανδάλων τούτων εἶναι ὁ κ. Κορωναῖος και εὐχομαι νὰ φανῶ ἀπατημένος ἡμέραν τινά, καθ' ἣν ὀφείλομεν νὰ δώσωμεν λόγον εἰς τὴν δυστυχῆ πατρίδα μας. | Μανθάνομεν ὅτι και τοῦ Κόρακος ὅλα τ' ἀφήρεσε. Δυστυχῶς και εἰς τοὺς κατοίκους ἐπικρατεῖ ἡ αὐτὴ διχόνοια και ἤρξαντό τινες νὰ μεμψιμοιρῶσι κατὰ τῆς ἐπαναστάσεως· λόγου χάριν ὁ Κισσὸς (χωρίον Ἀμαρίου, τώρα Ἀγίου Βασιλείου), ἀπέ-

στείλε κρυφίως τινὰς χωρικοὺς ἵνα ὑπογράψωσι κατὰ τὴν νέαν διαταγὴν τοῦ ἐν Ρεθύμνῃ Πασᾶ, ὅτι εἶναι μουτιῆδες. Ἐπίσης καὶ αἱ ἐν Μυλοποτάμῳ Μαργαρίται τ' αὐτὰ ἀπεφάσισαν, ὡς πληροφοροῦμαι. | Σπεύσατε πρὸς Θεοῦ νὰ περιστείλητε τ' ἀναφνέντα ταῦτα κακά, ἵνα μὴ ἀμαυρωθῇ καὶ νῦν ἡ ἱστορία μὲ ἐμφυλίους σπαραγμοὺς καὶ κατὰ συνέπειαν χαλαρωθῇ καὶ καταστραφῇ ἡ ἐπανάστασις. | Ταῦτα ἐν βίᾳ ὡς ἐκ τῆς περιστάσεως, ἦν σᾶς προανέφερα, ὄφειλον κατὰ καθῆκον νὰ σᾶς περιγράψω, ἐπιφυλασσόμενος νὰ σᾶς γράψω καὶ τὴν αἰσίαν, τῇ θείᾳ θελήσει ἔκβασιν αὐτῶν. | Σᾶς προσκυνῶ. | ὁ Σὸς | Αἰμίλιος Τσάπαλος».

Ἐνῶ ὁμοῦ μᾶς περιγράφει τόσο ζοφερὰ τὴν κατάστασιν ὁ Τσάπαλος, βλέποντας κι' ὅλα σύρραξη, τὴν ἴδια μέρα, πρώτη Ἀπριλίου, γράφει ἡ Ἐπιτροπὴ Μαλεβιζίου, Τεμένους καὶ Μεσσαρᾶς, ἀπὸ τὸ Δισκούρι, «πρὸς τὴν ἔντιμον Ἐπιτροπὴν τῶν Κρητῶν εἰς Σῦρον»⁵¹:

«Σᾶς ἐσωκλείομεν ὀνομαστικῶς τὰ πρόσωπα εἰς ἃ διενείμαμεν αὐτὰ (ὅσα εἶχε φέρει τὸ «Ἀρκάδι» στὸ Φόδελε), ἐπὶ ἀποδείξει. Ἡ διανομὴ αὕτη ἔγινεν, ὡς νομίζομεν, τακτικῇ κατὰ τὰς σημερινὰς περιστάσεις, εἰς λαοὺς ἐπαναστατημένους καὶ ἀτάκτους. Σᾶς ἐκθέτομεν δέ, ὅτι, ἐπειδὴ καὶ χθὲς ἔφθασεν ὁ κ. Π. Κορωναῖος μὲ τὸ σῶμα του καὶ ὁ κ. Πετροπουλάκης μὲ τοὺς ὑπ' αὐτόν, σκοπεύωσι νὰ προσβάλλωσι τοὺς ἐχθρούς».

Πραγματικὰ ἡ ἐπιτυχία τῶν ἐπαναστατῶν στὸ Ἀμπελάκι στίς 19 Μαρτίου 1867 καὶ ἡ ἐνίσχυση μὲ τροφὲς καὶ πολεμοφόδια πού εἶχε φέρει τὸ «Ἀρκάδι» τέλη τοῦ ἴδιου μηνὸς στὸ Φόδελε, πρᾶγμα πού συνετέλεσεν, ὥστε νὰ συγκεντρωθοῦν ἐκεῖ οἱ περισσότεροι ἀπὸ τοὺς ἐθελοντῆς καὶ οἱ ἐπαναστάτες τῆς Κεντρικῆς καὶ Ἀνατολικῆς Κρήτης, ὅλα αὐτὰ μαζὶ συνετέλεσαν, ὥστε νὰ ἀποφασίσουν νὰ προβοῦν σὲ κάποιο πραξικόπημα πρὸς τὰ μέρη τοῦ Ἡρακλείου.

Στίς 3 Ἀπριλίου 1867 γράφει ὁ Μιτσοτάκης στὸ Μπογιατζόγλου⁵¹:

«Τὰ τοῦ τμήματος Ἡρακλείου ἀναζωπυροῦνται, καθ' ὅλα δὲ τὰ φαινόμενα, ἐπίκειται προσεχῶς μάχη ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Μαλεβιζίου. Καὶ οἱ μὲν ἐπαναστάται συγκεντροῦνται ἤδη εἰς μέγαν ἀριθμὸν ἀνδρῶν παρὰ τὰ χωρία Ἀνώγεια, Γωνιὲς κλπ. τῆς ἐπαρχίας Μυλοποτάμου, οἱ δὲ Ὀθωμανοὶ ἐτοιμάζονται, ὡς λέγεται, νὰ ἐκκινήσωσιν αὔριον κατ' αὐτῶν. Ἴδωμεν».

Ἡ σύγκρουση τῶ ὄντι ἔγινε στίς 7 Ἀπριλίου ἰ.ἔ. στὸ Σωρὸ Τυλίσου, ὅπου ἔλαβαν μέρος ὁ Π. Κορωναῖος καὶ ὁ Πετροπουλάκης καὶ

⁵¹) ΓΑΚ, Κ14α ἀρ. 629

ὁ Μ. Κόρακας κλπ. Μετὰ ὅμως ἀπὸ αὐτὴν ἔχομεν πάλι τὰ ἴδια στίς ἑλληνικὲς ἐφημερίδες. Ὁ Κόρακας, «τὸ Ἄρχηγεῖον τοῦ τμήματος Ἡρακλείου», στέλνει καὶ δημοσιεύει ἔκθεση, γραμμένη ἀπὸ τὸν Τσαπάλο, στίς 8 Ἀπριλίου ἰ.ἔ. «ἐκ Γωνιάς», ὅπου ἐξαίρεται ἡ ἀνδρεία τοῦ Δ. Πετροπουλάκη, Αἰμ. Τσαπάλου κλπ., ἐνῶ γιὰ τὸν Κορωναῖο μόλις ἀναφέρεται ὅτι παρευρέθηκε σ' αὐτὴν⁵².

Καὶ ὁ Π. Κορωναῖος ὅμως στέλνει δικιά του ἔκθεση, ὅπου προσπαθεῖ νὰ δείξη, ὅτι ἐκεῖνος ἔπαιζε τὸν πρῶτο ρόλο στὴ διεξαγωγὴ τῆς μάχης⁵³. Καὶ ὁ Μ. Σκουλάς, «ἐπειδὴ πολλοὶ ἐκ τῶν ἀρχηγῶν, ὀλίγον ἢ μηδὲν λαβόντες μέρος εἰς τὴν ἀξιωματικὴν ταύτην μάχην, ἔστειλαν ἐκθέσεις, κακῶς παριστανούσας τὰ πράγματα, ὡς μὴ παρευρεθέντες ἀπὸ τὴν ἀρχὴν», ὅπως δικαιολογεῖ ὁ ἴδιος, γράφει μὲ λεπτομέρειες καὶ ἀκρίβεια στὸ Μ. Μπογιατζόγλου, πῶς διεξήχθη ἡ μάχη αὕτη⁵⁴. Ἔτσι καὶ ἡ μάχη αὕτη ὀξύνει περισσότερο τὶς σχέσεις τῶν ἀρχηγῶν. Ἡ ψυχικὴ διάθεσις τοῦ Π. Κορωναίου ὕστερα καὶ ἀπὸ αὐτὴ τὴ σύγκρουση, γίνεται ἔκδηλη στὸ ἐξῆς γράμμα του πρὸς τὸν ἀδελφὸ του τῆς 12.4.67⁵⁵:

«...Δὲν ὑπάρχει ἀνάγκη νὰ κοπιᾶζῃ τις πολὺ διὰ νὰ ἀνεύρῃ τὰς αἰτίας τοῦ μίσους μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων διὰ μάλιστα εἶναι οὗτοι Πετροπουλάκης, Ζυμβρακάκης κλπ. | Δὲν μὲ λέγεις διατὶ φέρεται κατ' ἐμοῦ ὁ Μελάς; Κατὰ τί ἔπαισα αὐτῶ; Ἐδῶ ὑπάρχουσι καὶ γεννῶνται ὅλαι αἱ ἀφορμαὶ τοῦ φθόνου πρῶτον, τῆς φιλοδοξίας, τῆς φιλοκερδίας, τοῦ πολιτικοῦ φαιρισμοῦ. Ἦτο δυνατὸν νὰ διέλθωσιν ἐν σιγῇ οἱ ἄλλοι τὰς ἐνταῦθα ἐπιτυχίας μου; Ἦτο δυνατὸν νὰ μὲ βλέπωσι πρωτεύοντα καὶ ἐμποδίζοντα τὰ παράνομα κέρδη των; Ὁ Ὀθωνισμὸς ἠδύνατο νὰ ἀφήσῃ νὰ διέλθῃ τοιαύτη ἐπαναστατικὴ ἐποχὴ χωρὶς νὰ μὲ ἐκδικηθῇ διὰ τὸ κατ' αὐτοῦ ὑπ' ἐμοῦ πραχθὲν μέγα κακόν; Καὶ εἴσθε τόσο ἀπλοῖκοι νὰ μὲ λέγητε, ὅτι δὲν δύνασθε νὰ ἐννοήσητε καὶ πιστεύσητε τὸν τοιοῦτον φαιρισμὸν τῶν ἀνθρώπων τούτων, ἐνῶ ἔχετε ἐνώπιόν σας ἕνα Μελά— ἅγιον κατὰ τοὺς πολλούς—, ὑποκριτὴν, ταρτοῦφον καὶ μοχθηρὸν κατὰ τοὺς ὀλίγους. Ἀνάγνωσε ταῦτα εἰς τε τὸν κ. Μαυροκορδαῖον, Κροῖνον καὶ Σκαλισούννην καί, ἂν θέλουν, εἰς τὴν Σεβαστὴν ἅπασαν τὴν Ἐπιτροπὴν, παρόντος τοῦ πολυχρονισμένου Μελά. Σᾶς εἶπον καὶ εἰς τὴν προηγουμένην μου, ὅτι αἱ μεταξὺ ἐμοῦ καὶ τῶν ἐντοπίων δυσαρέσκεια ἐξέλιπον ὀλοτελῶς καὶ μόνον ὑπάρχει ψυχρότης ἐκ μέρους τοῦ

⁵²) Ἰδ. «Αἰῶνα» τῆς 27 Ἀπριλίου 1867 ἀρ. 2235.

⁵³) Ἰδ. «Αἰῶνα» τῆς 23 Ἀπριλίου 1867 ἀρ. 2233.

⁵⁴) Ἰδ. ΓΑΚ, Κ14α, ἀρ. 704.

⁵⁵) ΓΑΚ, Κ3 α|2 ἀρ. 337.

Πετροπουλάκη, διότι ἐγὼ οὐδὲ κἄν τὸν συλλογίζομαι· σὲ προσθέτω δέ, ὅτι καὶ οὗτος μικρὸν ἰσχύει τώρα, χάρις εἰς τὴν φρόνησίν μου καὶ εἰς τὰς τελευταίας εὐτυχεῖς ἐργασίας μου καὶ ἐκείνων τὴν ἀπραξίαν. | Ὡς πρὸς τὴν ἀποστολὴν τῶν ἐθελοντῶν δὲν λυποῦμαι μεγάλως, οὔτε σὺ ἐπίμενε πλέον. Οὗτοι εἶναι πάντοτε ἐθελονταί, καὶ μάλιστα ἐρχόμενοι ἐνταῦθα κατ' αἰτησίαν μου θὰ ἔχωσι καὶ περισσοτέρας ἀξιώσεις παρ' ἐμοῦ. Μόνον ἤθελα εὐχαριστηθῶ, ἐὰν ἤρχοντο ὀλίγοι τινές, 20 ἢ 25, μὲ τοὺς Ζικαίους. Καὶ ἐὰν δὲ ἐπεθύμουν μεγάλως νὰ ἔλθωσι πρὸς με, προκειμένου περὶ ἀποστολῆς εἰς τὰ Ἡρακλειώτικα, ἤθελον ἐγὼ πρῶτος συμβουλεύσει νὰ μεταβῶσιν ἐκεῖσε πάντες; καὶ ἐπειδὴ ὁ λόγος περὶ τούτου ἐπανάλαβε πάλιν εἰς τὴν Ἐπιτροπὴν καὶ εἰς τὸν κ. Κ.(ουμουνοῦρον), ὅτι εἶναι ἐπ' ἀνάγκης νὰ ἐπαναστατήσῃ τὰ μέρη ἐκεῖνα καὶ ὅτι ἄνευ τούτου δὲν θὰ δυνηθῶμεν ν' ἀνθέξωμεν ἐπὶ πολὺ. | ...Ἡ Σεβαστὴ Ἐπιτροπὴ μὲ στέλλει ἐπιστολὴν διὰ τῆς Σ. Κυβερνήσεως τῶν Κρητῶν, διὰ τὰς διενέξεις μου μὲ τὸν Πετροπουλάκη— τῇ ἔστειλα τὴν δέουσαν ἀπάντησιν διὰ τῆς Κυβερνήσεως· εἰπέ τους ὁμως καὶ Σὺ καὶ ἀνάγνωσε αὐτῇ τὸ παρὸν καὶ δῶσε καὶ ἀντίγραφον, ἂν ζητήσῃ, ὅτι κάμει καλὰ νὰ μὲ γράφῃ ἐνίοτε τέτοια κουροφέξαλα διὰ νὰ γελῶμεν ἐν τῷ μέσῳ τῶν τόσων ἀνωμαλιῶν καὶ πικριῶν μας, τῶν ὁποίων αἴτιος πάλιν αὐτὴ καὶ μόνη ἢ πολυχρονισμένη εἶναι. | Ἐσυμφώνησα μετ' αὐτῆς, διότι τὸ ἔθεσα ὡς ὅρον τῆς ἐδῶ παραμονῆς μου, ὅτι δὲν θέλω νὰ λαμβάνω χρήματα παρὰ τῆς Συνελεύσεως οὔτε παρὰ τῆς Κυβερνήσεως, ἐπομένως οὔτε νὰ δίδω λογισμὸν δι' αὐτῆς. Ταῦτα ἀπ' εὐθείας πρέπει νὰ γίνωνται μεταξὺ ἡμῶν... | Ἐλαβα ἕως τώρα 650 λίρας διὰ τὰς 300 ἐκ τῶν ὁποίων ἔδωκα λ/σμὸν καὶ δὲν ἀρνοῦμαι νὰ δώσω καὶ διὰ τὰς λοιπὰς καὶ θέλω δίδει καὶ δι' ὅσα μὲ πέμπει· ἀλλ' ἐρωτῶ αὐτήν, εἶναι μέγα τὸ ποσὸν αὐτὸ διὰ τὸ ἐπτάμηνον διάστημα καθ' ὃ εὐρίσκομαι ἐνταῦθα καὶ διὰ τὰς ἕως τώρα ἐνεργείας μου διὰ νὰ μὴ θεωρήσῃ αὐτὸ ὡς ἔκτακτα ἔξοδα καὶ νὰ μὲ ἀφήσῃ ἡσυχον ἐν τῷ μέσῳ τῶν τόσων ἀσχολιῶν καὶ ἀγώνων μου; Εἰς τὸ ἐξῆς πρέπει νὰ διαιρέσῃ τὰ χρήματα, ἅτινα μὲ πέμπει, εἰς τρία· εἰς μισθοδοσίαν τῶν ὑπ' ἐμέ, εἰς συντήρησιν καὶ εἰς ἔκτακτα· περὶ τῶν δύο πρώτων ὀφείλω τακτικὸν ἔλεγχον, περὶ τῶν ἄλλων οὐχί· διότι ἡ φύσις τῶν ἐξόδων καθιστᾷ αὐτὸν ἀδύνατον. | Πρέπει νὰ μὲ στέλλωσιν, ὡς ἔχουσι σήμερον τὰ πράγματα, τοῦλάχιστον 300 λίρας κατὰ μῆνα καὶ δι' ἐκάστην μάχην τοῦλάχιστον 50 καὶ διὰ νίκην 100 περὶ πλέον. *l'argent fait la guerre.* Εἰς τὰς τελευταίας ἐπιτυχίας μου συνετέλεσεν ἀρκούντως τὸ μέτρον, ὃ ἔλαβα, τὸ νὰ δίδω βραβεῖα... Δὲν μὲ γράφεις ἂν ἔλαβες τὸν φάκελλον, ὃν σοὶ ἔστειλα διὰ τῆς κυρίας Ἀναγνώστη

Μπιράκη οὗτος ἦτο δέμα ἐκ διαφόρων ἐγγράφων καὶ ἐπιστολῶν, ἀτινα...μοὶ εἶναι λίαν ἀναγκαῖα. Ὅμοιον σοὶ στέλλω μὲ ἓνα ἱερομόναχον, πρῶην ἠγούμενον τῆς Μονῆς Πρέβελι, Δανιήλ Κουφάκι. . | Μὲ λέγεις, ὅτι ἡ Ἐπιτροπὴ θὰ μὲ γράψῃ, καὶ ἐν τούτοις ἐν τῇ μεγαλοπρεπείᾳ τῆς ἀπὸ πέντε ἤδη μηνῶν δὲν μὲ ἐτίμησε μὲ τὰς ἐπιστολάς τῆς. | Γράφω εἰς τὴν Ἐπιτροπὴν νὰ δώσῃ εἰς τὴν οἰκογένειαν τοῦ ἐκ Μεγάρων Ἀδὰμ Θεοδώρου, ὅστις εἶναι ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ ἀποσπάσματος τῶν Μεγαριτῶν καὶ ἐκ τοῦ ὁποίου εἶμαι πολὺ εὐχαριστημένος, ἑκατὸν δραχμάς. | Εἶδα ἅπαξ τοὺς τρεῖς ξένους, τὸν Οὐγγρον, τὸν Γάλλον καὶ τὸν Ἄγγλον· ὁ πρῶτος μοὶ φαίνεται ὀλίγον τυχοδιώκτης, ὁ δεύτερος εἶναι ἀξιόλογος ἄνθρωπος, ὁ τρίτος ἀληθῆς ἄγγλος. Οὗτοι προσεκολληθήσαν ἀπ' ἀρχῆς εἰς τὸν Πετροπουλάκη καὶ Κόρακα, ἀλλὰ δὲν μὲ φαίνονται ὄντες πολὺ εὐχαριστημένοι. | Δὲν εἶδα εἰς τὸν «Ἐθνοφύλακα» εἰμὴ τοῦ Σμολένσκη τὴν ἐπιστολὴν καὶ τὴν ἰδικήν μου· φρόντισε νὰ καταχωρισθῶσι καὶ αἱ ἄλλαι, τὰς ὁποίας σοὶ ἔπεμψα, καὶ πρὸ πάντων ἐκείνη τοῦ κ. Λεονάρδου. | Μοὶ λέγεις, ὅτι ὁ κ. Μαυροκορδάτος δὲν ἔρχεται, διότι δὲν ἔλαβε τὴν πρόσκλησιν τῶν ὀπλαρχηγῶν· αὕτη ἐγένετο καὶ ἐλπίζω νὰ μεταβάλῃ γνώμην· τὸ κατ' ἐμὲ θὰ λυπηθῶ μεγάλως, ἐὰν δὲν ἔλθῃ. | Πρὸ μηνὸς εὐρίσκομαι ἐνταῦθα εἰς τὸ χωρίον Ὀρθαί· ὀλίγον ἔλειψε νὰ μὲ συλλάβουν οἱ Τοῦρκοι, ὀδηγηθέντες ὑπὸ προδότου· ἐν τέταρτον τῆς ὥρας μὲ ἔσωσε...».

Ὑστερα ἀπὸ αὐτὸ τοῦ στέλνει τὴν πιὸ κάτω ἐπιστολὴ ὁ Σ. Κρίνος, ὅπου καὶ ἐξηγήσεις τοῦ δίδει, γιὰ τὴν στάση γενικὰ τῆς Ἐπιτροπῆς ἀπέναντί του, ὅπως καὶ πληροφορίες πολλὰ καὶ ἐνδιαφέρουσες, ἀλλὰ τοῦ κάνει καὶ πολλὰς ὑποδείξεις καὶ τοῦ δίδει ἀρκετὰς συμβουλὰς πολὺ χρήσιμες γιὰ τὸν Π. Κορωναῖο. Ὁ Κρίνος, ὡς φαίνεται, ξέρει πολὺ καλὰ τὸ χαρακτῆρα του. Ἴσως μάλιστα νὰ βρῆ κανεὶς στὶς ὑποδείξεις αὐτῆς καὶ κάποια σχέση μὲ τὴν στάση τοῦ Π. Κορωναίου κατὰ τὴν ἐκστρατεία τοῦ Ὁμέρ στὸ Λασίδι. Εἶναι γραμμένη στὶς 22 Ἰουλίου 1867 καὶ περιλαμβάνει τὰ ἑξῆς⁵⁶:

«...Ὁ ὑμέτερος ἀδελφὸς κ. Ἀχιλλεὺς σᾶς ἔγραψεν ἐντυπώσεις τινὰς, ἃς ἔλαβε συνομιλῶν μετὰ τῶν μελῶν τῆς ἐπιτροπῆς καὶ τὰς ὁποίας, κατ' ἐμὲ, δὲν ἔπρεπε νὰ σᾶς γνωστοποιήσῃ, διότι οὐδεμίαν εἶχον αὐταὶ σπουδαίαν ἐπιρροὴν ἐφ' ὑμῶν καὶ διότι ἀγνοεῖ καὶ τὰς προσκαίρους αἰτίας. | Ἡ Κεντρικὴ Ἐπιτροπὴ ἐνοχλεῖται καὶ πιέζεται εἰς τὴν πορείαν αὐτῆς ὑπὸ ἀπείρων ἐπηρειῶν. Καθ' ὑμῶν καὶ ἐκ Κρήτης καὶ ἐκ Σύρου καὶ ἐντεῦθεν ἐγένοντο εἰς προγενεστέραν ἐποχὴν ἄπειροι παρατηρήσεις, ἵνα μὴ εἴπω τι χειρότεροι καὶ ὅμως ἢ κεντρι-

⁵⁶) ΓΑΚ, Κ3 α]2 ἀρ. 486.

κῆ ἐπιτροπὴ οὐδόλως παρέκλινε τῆς πρὸς Ὑμᾶς εὐνοίας καὶ ὑπολήψεως καὶ μαρτύριον φέρω τὰς πρὸς Ὑμᾶς ἐπιστολὰς αὐτῆς τῆς ἐπιτροπῆς, ἐν αἷς καταφαίνεται ἡ ἐκτίμησις, τὴν ὁποίαν ἐποίει εἰς τὰς γνώσεις καὶ τὴν πεῖραν Ὑμῶν διότι παρ' ὑμῶν καὶ μόνον ἐζήτει κρίσεις περὶ τῆς καταστάσεως τῆς ἐπαναστάσεως. Ἐὰν λοιπὸν εἰς ἐποχὴν, καθ' ἣν καὶ Ὑμεῖς αὐτοὶ εἴχετε ἀποθαρρυνθῆ, ἡ ἐπιτροπὴ δὲν ἔλαυε νὰ οἷς ὑπολήπτεται, πῶς εἶναι δυνατὸν σήμερον, ὅτι Ὑμεῖς ἐκτελεῖτε τὸ καθῆκόν σας παρὰ πάντα ἄλλον, νὰ εἶναι δυσμενῆς πρὸς Ὑμᾶς; | Ἡ Κεντρικὴ Ἐπιτροπὴ. θέλει νὰ εἶναι ἀμερόληπιος· ἂν ἀπαιτῆ ἔλεγχον πάσης διαχειρίσεως, δὲν πρόπει νομίζω νὰ τὴν μεμφώμεθα. | Ὁ κ. Μελάς...γνωματεύει, ὅτι πάντα τὰ εἰς Κρήτην πεμπόμενα χρήματα [πρόπει] νὰ συγκεντρῶνται εἰς τὰς χεῖρας τῆς κυβερνήσεως καὶ παρ' αὐτῆς νὰ λαμβάνουν ὅλοι καὶ πρὸς αὐτὴν νὰ δίδωσι λόγον τῆς διαχειρίσεώς των καὶ ὅτι μόνον διὰ τοῦ μέτρου τούτου δύναται νὰ ἐπιτευχθῆ ἐνότης τῆς διευθύνσεως καὶ νὰ παύσῃ πᾶσα παράλογος φιλαρχία. | Τὰς σκέψεις του ταύτας εἶμαι βέβαιος, ὅτι τὰς ἐγκρίνετε καὶ Ὑμεῖς, καὶ δύνασθε εὐκόλως νὰ συμμορφωθῆτε πρὸς αὐτὰς καὶ ἰδοὺ πῶς: | Ἡ Κεντρικὴ Ἐπιτροπὴ πέμπει κατὰ Σάββατον 500 περίπιν εἰκοσάφραγκα εἰς Σῦρον, ἀφ' ὅπου στέλλονται πρὸς τὴν Κυβέρνησιν. Ἐὰν τις λάβῃ ὑπ' ὄψιν τὴν ὑπάρχουσαν στρατιωτικὴν διαίρεσιν τῆς Κρήτης, ἣτις εἶναι ἡ ἐξῆς: 1) τὸ ἀρχηγεῖον τῶν τριῶν ἐπαρχιῶν, Σελίνου, Κισάμου καὶ Κυδωνίας, 2) τὸ στρατόπεδον τοῦ Ἀποκορώνου καὶ ἡ ἐπαρχία Σφακίων, 3) τὸ τμήμα Ρεθύμνης καὶ 4) τοῦ Ἡρακλείου, εὐρίσκει ὅτι ἀναλογοῦν εἰς τὸ τμήμα Ὑμῶν κατὰ μῆνα 500 εἰκοσάφραγκα... Ἐὰν ἀναθέσετε εἰς τὸν κ. Ξανθοῦδάκη τὴν λογιστικὴν αὐτῆν ὑπηρεσίαν, δύνασθε νὰ εἰσθε εἰς καλὰς μετὰ τῆς κυβερνήσεως σχέσεις. | Σᾶς προσθέτω δέ, ὅτι ἡ κεντρικὴ, λαβοῦσα ὑπ' ὄψει τὰς ἀτομικὰς ἀνάγκας τῶν ἀνωτέρω ἀξιωματικῶν..., ἐφρόντισε νὰ δίδεται εἰς αὐτοὺς πλήρως ἡ μισθοδοσία των. Καὶ ταῦτα πάντα μέχρις οὗ ἔλθῃ ὁ κ. Μαυροκορδάτος... | Μέχρις οὗ ὅμως ἔλθῃ ἐγὼ ὁ φίλος σᾶς δίδω τὰς ἐξῆς συμβουλὰς· νὰ διατηρῆτε μὲ τὴν ἐν Κρήτῃ Κυβέρνησιν καὶ τὴν ἐν Ἀθήναις κεντρικὴν ἐπιτροπὴν σχέσεις προεπούσας εἰς αὐτὰς μὲν ὡς ἀρχάς, εἰς Ὑμᾶς δὲ ὡς ἀρχηγὸν ἐνὸς τμήματος, ὡς συνταγματάρχην τέλος πάντων ὡς Πάνον Κορωνάιον. Καθυποβάλλω Ὑμῖν παράδειγμα δύο ἐπισήμους Ἕλληνας, τὸν Ι. Κωλέτην καὶ Γ. Καραϊσκάκη. Ὁ Ι. Κωλέτης ἀποδίδων τὸ ἀνήκον σέβας εἰς πᾶσαν Ψωροκώσταιναν (κυβέρνησιν) ἤντλει μέσα δυνάμεως ὑπὲρ αὐτοῦ. Ὁ Γ. Καραϊσκάκης, μὴ θελήσας ν' ἀναγνωρίσῃ τὸν πρίντισιπα Μαυροκορδάτον, ἐκηρύχθη προδότης τῆς πατρίδος· ὑπακούσας δὲ εἰς τὴν ὑπὸ Ζαῖμην Ψωροκώσταιναν, ἐγένετο γενικὸς ἀρχηγὸς τῆς Ἀνατολικῆς Ἑλλάδος καὶ ἀφῆκε

μνήμην ἀθάνατον. | Τὴν ἀγανάκτησιν τοῦ ἀδελφοῦ σας ἐγνώριζον ἐγκαίρως, δὲν ἐπεμβῆκα ὅμως διὰ πολλοὺς λόγους, τοὺς ὁποίους παραλείπω χάριν συντομίας, ἀφῆκα δὲ νὰ ἀναμειχθῶ μετὰ τὴν ἄφιξιν τῆς ἐκθέσεως τῆς μάχης τῆς Τυλίσου. | Μάθετε δὲ ὅτι τὸ χαλκεῖον τῆς ἐν Σύρω μοχθηρᾶς σπείρας τῆς ὑπερασπιζούσης τὸ τυροκομεῖον τοῦ Ὀμαλοῦ [Ζυμβρακάκη] ἐκήρυξεν ἀρχηγὸν τῆς μάχης τὸν Κόρακα. Καὶ τῷ ὄντι ἡ θέσις μου ἦτο εὐκόλος, διότι ἐκτὸς τῆς ὑμετέρας ἐκθέσεως εἶχον ἔλθει καὶ τοῦ Οὐγγρου καὶ τοῦ Γάλλου, τῶν ὁποίων ὡς ἀμερολήπτων κριτῶν τῆς ἱκανότητός σας ἔκαμαν ἀρίστην εἰς τὴν ἐπιτροπὴν ἐντύπωσιν. | ... Ὅτε ἐλθοῦσα ἐκυκλοφόρει εἰς Ἀθήνας ἡ ἐκ τοῦ τιμήματος Ρεθύμνης ἀποκήρυξις σας, εἶχον ὁμιλήσει πρὸς τοὺς ἐκ Ρεθύμνης ὑπάρχοντας ἐνταῦθα πρόσφυγας, νὰ σπεύσουν εἰς ἀνόρθωσιν τῆς εἰς τὴν ἐπανάστασιν γενομένης ἰησουητικῆς ὕβρεως. Μεταξὺ αὐτῶν ὁ κ. Ἐμμ. Παπαδάκης ἐξετέλεσε προθυμώτατα καὶ ἐπιτηδειότατα τὴν παράκλησίν μου... | Ἄκουσε φίλε, προσπάθησε νὰ συνδεθῆς μὲ τὸν τόπον καὶ μὲ τὴν κυβέρνησιν τοῦ τόπου, διότι, ὅσας περισσοτέρας νίκας κάμνεις, τόσον ἀμείλικτοι εἶναι οἱ ἐνταῦθα ἐχθροί σου· πόλεμον θὰ ἔχῃς πρὸς αὐτοὺς καὶ οὐχὶ εἰρήνην· προσπάθησον λοιπὸν νὰ ἐνδυναμωθῆς ἐκεῖ. Καταφρόνησον ὅλους τοὺς τύπους τοὺς στρατιωτικούς, μετάβαλον τὸν χαρακτιῆρά σου καὶ συσσωμάτωσον περὶ σὲ σῶμα ἴδιον· διότι ὅλο τοῦτο κοπανίζουσι καὶ αὐτοὶ οἱ διορίσαντες καὶ διατηροῦντες ἄνευ σωμάτων ἰδίων τὸν μὲν Σοῦτσον ὡς ἀρχηγὸν τῆς ἀνατολικῆς Ἑλλάδος τὸν δὲ Σμολένσκη τῆς δυτικῆς... | Ὑγίαινε. | Σ. Κροῖνος».

Σχετικὴ μὲ τὴ μάχη στὸ Σωρὸ Τυλίσου εἶναι καὶ ἡ πιὸ κάτω ἐπιστολὴ τοῦ κ. Δ. Πετροπουλάκη πρὸς τὸ Μ. Μπογιατζόγλου, ἀλλὰ καὶ χαρακτηριστικὴ γιὰ κεῖνον ποὺ τὴν γράφει, καὶ ἀποκαλυπτικὴ γιὰ τὶς σχέσεις του μὲ τὸν Π. Κορωναῖο⁵⁷ :

«Φόδελε...τὴν 25 Ἀπριλίου 1867. | Ἐλάβομεν τὴν τελευταίαν ἐπιστολήν σας. Εἶδον μὲ ἀπορίαν μου νὰ μοῦ γράφῃς τὰ τοῦ Κορωναίου. Ἄν καὶ ἔλαβον σπουδαίας ἀφορμὰς παρ' αὐτοῦ, τὰς παραλείπω καὶ τοῦτο ἀποδεικνύεται ἀπὸ τὴν τελευταίαν μάχην τῆς Τυλίσου, ἐὰν δὲ ζήσαντες μεταβῶμεν εἰς Ἑλλάδα, θὰ φέρωμεν εἰς φῶς τὰς πράξεις καὶ τὴν διαγωγὴν ἑνὸς ἐκάστου, διότι ἐνταῦθα ἄλλοι μὲν μάχονται διὰ τῶν ὄπλων, ἄλλοι δὲ μὲ τὰς ψευδεῖς ἐπιστολάς καὶ ἐκθέσεις. Εἴμεθα πο-

⁵⁷) ΓΑΚ, Κ14α ἀφ. 708.

λὺ στενοχωρημένοι, διότι μέχρι τοῦδε τὰ χρήματα, τὰ σταλέντια εἰς τὴν Συνέλευσιν, δὲν ἐλάβομεν, ὥστε δὲν δυνάμεθα τοιοῦτοτρόπως νὰ διατηρῶμεν σῶμα μισθωτῶν καὶ προβλέπον καὶ διαφόρους θροφάς, διατηροῦντες συγχρόνως καὶ τοὺς τρεῖς ξένους, οἱ ὅποιοι κοστίζουν οὐκ ὀλίγον ἐν ᾧ, εἰς τοὺς μὴ διατηροῦντας μόνον 20 ἄνδρας καθ' ἑβδομάδα, σιέλλονται, ὥστε γράψετε μας τὰ τρέχοντα. Τῆς τελευταίας μάχης ἔχετε τὰς ἐπισήμους ἐκθέσεις μας. | Ἄσπαζόμενός σας. | ὁ φίλος σας. | Δ. Πετροπουλάκης».

Τὴν πιὸ ἀμερόληπτη ὅμως εἰκόνα τῆς καταστάσεως καὶ τῶν σχέσεων Δ. Πετροπουλάκη καὶ Π. Κορωναίου τῆ στιγμῇ ποὺ ὁ Όμερ μὲ ἐξαιρετικὲς δυνάμεις ἔρχεται νὰ χτυπήσῃ τὴν ἐπανάστασι, τὴ βρίσκομε σὲ μιὰ ἐπιστολὴ τοῦ Καλοκαιρινοῦ ἀπὸ τὸ Ρέθυμνο μὲ χρονολογία 17/29 Ἀπριλίου 1867, πρὸς τὸ Μ. Μπογιατζόγλου στὴ Σύρο, ὅπου γράφει ⁵⁸:

«Μετ' ἀπορίας βλέπω νὰ ἐκπλήττεσθε περὶ τῆς ὑπαρχούσης διχονοίας μεταξὺ τῶν ἀρχηγῶν. Αὕτη δυστυχῶς πρὸ πολλοῦ ὑπάρχει· τὸ εὐάρεστον εἶναι ὅτι δὲν καθίσταται σπουδαία, ἀλλ' εἶναι καὶ ἀδύνατον νὰ ἐξαλειφθῇ ἐντελῶς. Ἐπὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου πολλάκις ἔγραψα καὶ συνεβούλευσα τοὺς ἐν τῷ τμήματι τούτῳ εὐρισκομένους ἀρχηγοὺς ὑποδείξας αὐτοῖς τὰς ὀλεθρίας συνεπειάς, ἃς ἠδύναντο νὰ ἐπιφέρωσιν αἱ μικροφιλοτιμίαι αὐταὶ καὶ διχόνοιαὶ καὶ ἤδη ἔγραψα ἐκ νέου, ἀλλ' εἶναι ἀδύνατον νὰ ἐξαλειφθῶσιν ὀλοτελῶς. | Τὸ καλὸν εἶναι ὅτι ἐν καιρῷ ἀνάγκης συντρέχουν, χωρὶς ν' ἀφήνουν ὁ ἓνας τὸν ἄλλον νὰ χάνεται. | Εἰς τὰς διενέξεις ταύτας συνετέλεσεν οὐκ ὀλίγον ἢ κακὴ διαχείρισις τῶν ἀποστελλομένων βοηθημάτων καὶ ἰδίως τῶν χρημάτων. Ἡ ἀποστολὴ τῶν τελευταίων ἔβλαψε πολὺ τὴν ἐπανάστασιν καὶ ἐγέννησε μεγάλας διχονοίας, ἀλλὰ καί, ἂν παύσῃ ἤδη ἡ τοιαύτη ἀποστολὴ, βεβαίως θὰ καταντήσουν εἰς χειρότερα». Καὶ συνεχίζει ὑποστηρίζοντας, ὅπως καὶ σὲ ἄλλο γράμμα του πρὸς τὴν ΚΕΑ τῆς ἴδιας ἡμέρας γράφει ⁵⁹, ὅτι «ἤθελεν εἶσθε καλόν, εἰὰν διὰ τοῦ Ἀρκαδίου ἐσιτέλλετο εἰς Κρήτην πρόσωπόν τι μὲ ποσότητά τινα χρημάτων, νὰ τὰ διανέμῃ εἰς τοὺς Ἀρχηγοὺς ἀναλόγως τοῦ σώματος ἐκάστου· διὰ τοῦ τρόπου τούτου θὰ εἰτίθετο μία τάξις καὶ θὰ ἔπανον καὶ αἱ ἀντιζηλίαι». Καὶ συνεχίζει: «Ἐὰν ἐξακολουθῇ νὰ γίνεται, ὅπως μέχρι τοῦδε, αἱ διχόνοιαὶ καὶ αἱ ἀντιζηλίαι οὐδέποτε θὰ παύσουν καὶ αἱ ἀπαιτήσεις ἐκ μέρους τῶν ὀπλαρχηγῶν καὶ τῆς κυβερνήσεως δὲν θὰ λείπουν ποτέ, ἐν ᾧ, εἰὰν γίνῃ διὰ τοῦ εἰρημένου τρόπου, ὁ διανομεὺς θὰ βλέπῃ τὰς ἀνάγ-

⁵⁸) ΓΑΚ, Κ14α ἀρ. 681.

⁵⁹) ΓΑΚ, Κ14α ἀρ. 682.

κας τῶν ἀρχηγῶν καὶ ἀναλόγως θὰ δίδῃ εἰς ἕκαστον ἐξ αὐτῶν. Καθὼς ἐγένετο μέχρι τοῦδε, ὅλοι παρρησιάζοντο σωματάρχαι καὶ ἀρχηγοὶ μόνον καθ' ἣν στιγμήν ἐπρόκειτο νὰ ζητήσουν χρήματα... | *Εἰς τὸν κ. Κορωναῖον ἔστειλα πρὸ μηνὸς 200 εἰκοσόφραγκα, ἥδη ἀπαιτεῖ καὶ διὰ τὸν παρόντα μῆνα ἕτερα 300 μέσον ἀποστολῆς δὲν ὑπάρχει.* | *Εἰς τὸν κ. Κορωναῖον ἔγραψεν ἡ Συνέλευσις ἐκ μέρους τῆς Ἐπιτροπῆς Ἀθηνῶν καὶ τοῦ ζητεῖ λογαριασμὸν τῆς διαχειρίσεώς του. Ὁ ἄνθρωπος δὲν θέλει νὰ δίδῃ λῆσμον εἰς τὴν Συνέλευσιν, ἀλλὰ κατόπιν δίδει εἰς Ἀθήνας σὰς βεβαιῶ ὅμως, ὅτι ὁ ἄνθρωπος αὐτὸς τὰ χρήματα, ἅτινα λαμβάνει, τὰ διανέμει, πολλὰς τοιαύτας ἀποδείξεις μὰς ἀπέπεμψε».*

Τώρα πρέπει νὰ δοῦμεν, πῶς θὰ ἀντικρῦσουν τὸν Ὅμηρ Πασά, πὺ ἔχει ἀναλάβει νὰ καταπνίξῃ τὴν ἐπανάστασιν καὶ τόσο οἱ Τούρκοι ὅσο καὶ πολλοὶ ἄλλοι περιμένουν πῶς θὰ τὸ ἐπιτύχῃ, ἀφοῦ μόλις εἶχε κατορθώσῃ νὰ κάμῃ τὸ ἴδιο καὶ στὸ Μαυροβούνι.

Β' ΟΙ ΠΡΩΤΕΣ ΣΥΓΚΡΟΥΣΕΙΣ ΟΜΕΡ ΚΑΙ ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΩΝ ΚΑΙ ΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ ΑΡΧΗΓΟΙ

Ἀφοῦ ὁ Μουσταφά-πασὰς στὶς 17 Μαρτίου 1867 ἔφυγεν ὀριστικὰ ἀπὸ τὴν Κρήτη⁶⁰, ἀφήνοντας προσωρινὸ ἀντικαταστάτη τοῦ τὸν ὑπασπιστὴ τοῦ Σουλτάνου, Χουσεῖν πασά⁶¹, ἦρθε στὰ Χανιά ὁ Ὅμηρ πασὰς, στὶς 27 ἰ.μ., γιὰ νὰ ἡσυχάσῃ ὀριστικὰ τὴν Κρήτη... Οἱ ἐπιτυχίες του στὸ Μαυροβούνι καὶ ἡ προσωπικότητά του γενικὰ ἔπειθαν τὴν Πύλη, ὅτι θὰ τὸ πετύχαινε⁶².

Μετὰ τὶς σχετικὲς προετοιμασίες βγαίνει μὲ τὸ στρατό του ἀπὸ τὰ Χανιά στὶς Καλύβες Ἀποκορώνου στὶς 10 Ἀπριλίου ἰ.ἔ.⁶³ καὶ στὶς 12 ἰ.μ. ἐκδίδει προκήρυξιν πρὸς τοὺς ἐπαναστάτας, ὅπου μεταξὺ ἄλλων ἐτόνιζεν⁶⁴: «*Ἦλθον πρὸς σὰς μετὰ σκοπῶν πατριωτικῶν. Ἡ*

⁶⁰) Ἰδ. ΙΑΚ, ΑΡΠΧ Νο 78 τῆς 19 Μαρτίου 1867, ΓΑΚ 14α ἀρ. 568 καὶ τὸ ὑπ' ἀριθ. 2224 φύλλο τοῦ «Αἰῶνος».

⁶¹) Ἰδ. ΙΑΚ, ΑΡΠΧ Νο 50 τῆς 18 Μαρτίου 1867, ὅπου ὁ Χουσεῖν πασὰς γνωρίζει τὴν ἀναχώρησιν τοῦ Μουσταφᾶ πασᾶ καὶ τὴν ἀνάληψιν τῆς ἐξουσίας ἀπὸ τὸν ἴδιο *interim*. Πρβλ. καὶ τὸ ὑπ' ἀρ. 2225 φύλλο τοῦ «Αἰῶνος» καὶ τὸ ὑπ' ἀριθ. 1207 τοῦ «Ἐθνοφύλακος» τῆς 24 Μαρτίου 1867.

⁶²) Ἰδ. ΙΑΚ, ΑΡΠΧ Νο 67 καὶ 94 καὶ τὸν «Αἰῶνα» ἀρ. 2227 τῆς 30 Μαρτίου 1867, ὅπου γράφει: «*Ὁ Ὅμηρ Πασὰς ἀφίχθη εἰς Κρήτην τὴν Δευτέραν [27 Μαρτίου] μετὰ τρισχιλίων ἀνδρῶν*».

⁶³) Ἰδ. ΓΑΚ Κ14α ἀρ. 615 καὶ 652.

⁶⁴) Ἰδ. «Αἰῶνα» ἀρ. 2233 τῆς 20.4.1867.

ἐπιείκεια τῆς Α.Μ. ἐξ ἑνὸς μὲν εἶναι μεγίστη, ἐξ ἄλλου δὲ καὶ ἡ ὀργὴ αὐτῆς εἶναι ἄπειρος» καὶ τοὺς ἄφηνε νὰ διαλέξουν.

Στις 16 Ἀπριλίου ἰ.ἔ.—ἡμέρα τοῦ Πάσχα— ὁ Ὁμέρ προχώρησε στὶς Βρύσες, καὶ οἱ ἐπαναστάτες ποὺ εἶχαν συγκεντρωθῆ ἔν τῷ μεταξὺ στὸ Μπρόσνερο — τὴν προηγούμενη εἶχεν ἔλθει καὶ ὁ Ι. Ζυμβρακάκης — ἀπεσύρθησαν ψηλότερα στὴ Στέρνα τοῦ Δέσκου καὶ στὸν Κατρέ⁶⁵.

Τρεῖς μέρες ἀργότερα ὁ Ὁμέρ προχώρησε δυτικώτερα, ἀφοῦ ἄφησε τὸ Μεχμέτ πασὰ στὶς Βρύσες μὲ 5 — 6 χιλ. στρατό, καὶ στὶς 20 ἰ.μ. ἐστρατοπέδευε στὴν Ἐπισκοπὴ Ρεθύμνου. Ἐκεῖ ἦρθαν καὶ ἐνώθησαν μαζί του καὶ ὅσοι ἔνοπλοι Τοῦρκοι ὑπῆρχαν στὴν Πόλη τοῦ Ρεθύμνου⁶⁶.

Ἐνα «Δελτίον σύντομον τῆς 24 Ἀπριλίου 1867» ἀπὸ τὸ Ρέθυμνο μᾶς ἐξιστορεῖ συνοπτικὰ τὸ τί ἀκολούθησεν, ὡς ἐξῆς⁶⁷:

«Τετάρτη 19 Ἀπριλίου. Ἐξοδος 1510 ἐντοπίων Ὀθωμανῶν, 2450 στρατιωτῶν αὐθημερὸν μετὰ τινὰς ἀκροβολισμοὺς κατέλαβον τὰ χωρία Ἐπισκοπὴν, Ρούστικα, Καρωτὴν, Ἀρκούδαινα καὶ τὰ πλησιόχωρα διανυκτέρευσὶς τῶν ἐκεῖ. | Πέμπτη 20 Ἀπριλίου. Κατέκαυσαν τὰ ρηθέντα χωρία... Αὐθημερὸν ἐκίνησαν οἱ Ὀθωμανοὶ δι' Ἀργυρούπολιν. Ἐνέδρα κατέστρεψέ τινὰς ἐξ αὐτῶν. Μάχη διήρκεσεν ὅλην τὴν ἡμέραν. Οἱ Ὀθωμανοὶ εἰσῆλθον εἰς Ἀργυρούπολιν. | Παρασκευὴ 21 Ἀπριλίου. Ἐξοδος τῶν Ὀθωμανῶν πρὸς τὰ Σφακιά. Προσβολὴ αὐτῶν εἰς Ἀξόνα ἐξώθεν τῆς Ἀργυρουπόλεως. Μάχη ἐξακολουθεῖ δι' ὅλης τῆς ἡμέρας. Οἱ Ὀθωμανοὶ ὑποχωροῦν ἀθρόοι εἰς Ἀργυρούπολιν... | Σάββατον 22 Ἀπριλίου. Ἡ ἡμέρα διέρχεται ἀκροβολιστικῶς. | 23 Ἀπριλίου, Κυριακὴν μ.μ. κινοῦν οἱ Ὀθωμανοὶ στρατηγούντος τοῦ Ὁμέρ καθ' ὁδὸν προσεβλήθησαν ὑπὸ τῶν Χριστιανῶν. Μετὰ τετράωρον μάχην ὑπεχώρησαν οἱ Ὀθωμανοὶ κατέφυγον εἰς Ἀργυρούπολιν καὶ ἐκεῖθεν κατεδιώχθησαν εἰς τὴν Ἐπισκοπὴν».

Μόλις διαδόθηκε πραγματικὰ ἡ εἶδηση, ὅτι οἱ Τοῦρκοι ἦταν στὴν Ἐπισκοπὴ, ὁ Παῦλος Σαββάκης ἔσπευσε ἀπὸ τὴν Καλὴ Συκιὰ καί, ἀφοῦ ἐνώθησαν μαζί τους ὁ Φασουλολιάννης μὲ τοὺς ἄνδρες του, ὅλοι τους προχώρησαν πρὸς τὴν Ἐπισκοπὴ. Ἔτσι βρέθηκαν μπροστὰ στοὺς Τούρκους, ὅταν αὐτοὶ στὶς 20 ἰ.μ. ἀπὸ τὴν Ἐπισκοπὴ ἐκινή-

⁶⁵) Ἰδ. Ψύχα Ν. Σ., Ἐπαναστατικὴ εἰκὼν τῶν δυτικῶν τῆς Κρήτης διαμερισμάτων κλπ. ἡ ἀνασκευὴ τοῦ Μένδελων - Βαρθόλδη, Ἀθήνησι 1870, σ. 66-7.

⁶⁶) Ι. Ζυμβρακάκης, Ἀπάντησις πρὸς τὸν Μενδελῶνα - Βαρθόλδη, Ἀθήνησι, 1870, σ. 38.

⁶⁷) ΓΑΚ Κ14α ἀρ. 702.

θησαν πρὸς τὴν Ἀργυρούπολη. Δὲ μπόρεσαν ὅμως νὰ τοὺς συγκρατήσουν οἱ ἐπαναστάτες καὶ ἔτσι ἀποτραβήχθησαν οἱ Χριστιανοὶ στὸ Ἀρολίθι τὸ βράδυ τῆς ἴδιας μέρας. Στις 21 ἰ.μ. σπεύδουν πρὸς τὰ ἐκεῖ ἀπὸ τὸ Ροδάκινο, ἀπὸ τὰ Σελιά, τὸν Καλλικράτη, τὸ Λαγκὸ κλπ. καὶ ἔτσι ὁλόκληρη τὴ μέρα βαστᾶν οἱ συγκρούσεις μεταξὺ τῶν ἐπαναστατῶν καὶ τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ. Τὸ βράδυ, ἐνῶ οἱ Τοῦρκοι ὑποχωροῦν στὴν Ἀργυρούπολη, οἱ Χριστιανοὶ ἀποσύρονται εἰς τὸ ὄροπέδιο τοῦ Ἀσφενιαμέ⁸⁸.

Ὁ Π. Κορωναῖος ἦταν στὸ Ἀμάρι, ὅταν στίς 21 Ἀπριλίου ἰ.ἔ. ἦρθεν ἡ εἴδηση, ὅτι οἱ Τοῦρκοι εἶχαν βγῆ στὴν Ἐπισκοπή. Στις 22 ἰ.μ. ἦταν μαζί μὲ τοὺς ἄλλους καὶ ἔτσι στίς 23 Ἀπριλίου ἰ.μ, ἔλαβε μέρος στὴ μάχη, ἀφοῦ μάλιστα ἦταν καὶ ὁ γεν. ἀρχηγὸς τοῦ τμήματος, ὅπου ἐγένεν αὐτή⁸⁹.

Τὴν ἴδια μέρα — 23 Ἀπριλίου —, καὶ ὁ Μεχμέτ πασὰς προσέβαλε τοὺς ἐπαναστάτες, πὺ κρατοῦσαν τὰ στενὰ πρὸς τ' Ἀσκούφου καὶ ἀπὸ ἐδῶ ὅμως δὲν προχώρησαν οἱ Τοῦρκοι στὰ Σφακιά, ἀλλὰ γύρισαν στὸν Ἀποκόρωνα.

Ἡ δίπλευρη αὐτὴ μάχη ἐχάρακτο σὰ μιὰ μεγάλη ἐπιτυχία τῶν ἐπαναστατῶν καὶ ἡ Κεντρικὴ Ἐπιτροπὴ Ἀθηνῶν φρόντισε νὰ τὴ διαφημίση ἐξαιρετικὰ μὲ τὶς ἐφημερίδες.

Ὁ Π. Κορωναῖος στενοχωριέται γιατί δὲν ἀποδίδουν σ' αὐτὸν ὅλη τὴν ἐπιτυχία. Στις 23 Μαΐου 1867 γράφει ἀπὸ τὶς Μέλαμπες στὸν ἀδελφὸ του Ἀχιλλέα, μέσα σ' ἄλλα παράπονα⁹⁰:

«...Προσέτι εἰς τὸ δελτίον τῆς [ἡ Ἐπιτροπὴ] περὶ τῆς εἰσβολῆς τοῦ Ὁμέρ στὰ Σφακιά, ἐν ᾧ ἀναφέρει τοὺς λοιποὺς ἀρχηγούς, ἐμὲ δὲν ἀναφέρει, ὅτι ἀρχηγοῦσα εἰς τὰς μάχας τῆς εἰσόδου τοῦ Καλλικράτη ἄς μάθῃ δὲ ὅτι, ἐὰν δὲν ἔφθανον ἐκεῖ, ὁ Ὁμέρ εἰσῆρχετο. | Τὸ φαρμάκι τῆς Ἐπιτροπῆς παντοῦ φαίνεται. Εἰς τὰς ἐκθέσεις τῆς προκειμένου νὰ σημειωθῶσι τὰ ὀνόματα πολλῶν ἀρχηγῶν, σημειώνει πάντοτε τὸν Κόρακα πρῶτον· δὲν φεῖδεται τοῦλάχιστον τῆς ὑπολήψεως τῆς Ἑλλάδος, νὰ θέτῃ ἓνα Ὑπουργόν, ἓνα ἀρχηγόν Ἐθνοφυλακῆς, ἓνα ἄνδρα θεωρούμενον ἐπιστημονικῶς ἀνατεθραμμένον ὑπὸ

⁸⁸) Δὲς τὴν ἐκθεση τοῦ Παύλου Σαββάκη γιὰ τὶς συγκρούσεις τῆς 21 Ἀπριλίου 1867 (ΓΑΚ Κ3 α]2 ἀρ. 344).

⁸⁹) Δὲς τὴν ἐκθεση τοῦ Π. Κορωναίου, ΓΑΚ Κ3 α]2 ἀρ. 311 καὶ 343, πὺ δημοσιεύεται καὶ στὸν «Αἰῶνα» ἀρ. 2241 τῆς 18 Μαΐου 1867· πρβλ. καὶ Ψιλιάκη Β., Ἱστορία τῆς Κρήτης κλπ.: Γ', Χανιά 1909, σ. 1002.

⁹⁰) ΓΑΚ, Κ3 α]2 ἀρ. 396.

ἕνα ἀγράμματον καὶ οὐδὲν διαπράξαντα σπουδαῖον ἔργον κατὰ τὴν ἐπανάστασιν ταύτην;»

Πόσο οἱ ἰδέες καὶ τὰ συναισθήματα αὐτὰ τοῦ Π. Κορωναίου πρὸς τὸν Κόρακα θὰ τὸν ἐπηρέαζαν, ὅταν θὰ ἔπρεπε ὄχι ἀπλῶς νὰ συμπολεμήσῃ, ἀλλὰ νὰ ταχθῇ ὑπὸ τὴν ἀρχηγία τοῦ Κόρακα, ἂν θὰ πῆγαινε νὰ πολεμήσῃ στὸ τμῆμα, εἶναι φανερό, θὰ τὸ δοῦμεν ὁμῶς καὶ μεῖς πιὸ κάτω.

Τὸ ὅτι πάντως ὁ τουρκικὸς στρατὸς δὲ μπῆκε στὰ Σφακιά αὐτῆ τῆ φορὰ ἔκαμε μεγάλη ἐντύπωση στὸ ἐξωτερικό.

Στις 20 Μαΐου 1867 ἡ ΚΕΑ γράφει στὴ Γεν. Συνέλευση καὶ στὴν Πρ. Κυβ. Κρήτης¹¹:

«... Ἡ ἀποτυχία τοῦ Ὀμέρ πασᾶ κατὰ τὰς ἐν Κράπη καὶ Καλλικράτη ἐργασίας του, ἐπέφερεν ἐν Εὐρώπῃ τὰς λαμπροτέρας ἐντυπώσεις. Τὸ κρητικὸν ζήτημα κατέστη καὶ πάλιν τὸ μόνον ἀντικείμενον τῆς Εὐρωπαϊκῆς δημοσιογραφίας καὶ τὸ μέλημα τῶν εὐρωπαϊκῶν κυβερνήσεων».

Ἄλλὰ καὶ στὴν Κρήτη ἐθεωρήθη μεγάλη ἐπιτυχία καὶ ἀποδόθηκε μάλιστα κυρίως στὸν Κορωναῖο· ἔτσι καὶ τὸ κῦρος του ἔγινε μεγαλύτερο καὶ ὅλοι ἐθαύμαζαν τὸ νικητὴ γενικὸ ἀρχηγό.

Ὁ Μιχ. Βιστάκης τότε βρίσκει τὴν κατάλληλη ἐποχὴ καὶ γράφει στὴν ἐπιτροπὴ Μαλεβιζίου, Τεμένους καὶ Μεσαράς¹²:

«Κομιτάδες τῆ 25 Ἀπριλίου 1867 | Πανοσιώτατε κύριε πρόεδρε. | Ὡς βλέπετε... ὁ κυβερνήτης ἔρχεται ἐντὸς ὀλίγου... Σήμερον πρόκειται νὰ μὴ ἀδικηθῶμεν, νὰ μὴ μείνωμεν ὀπίσω τῶν ἄλλων ἀφανεῖς ἢ κεκρυμμένοι καὶ ἄσημοι... Ἀνάγκη λοιπὸν ἐκτὸς τούτων [τῶν ἔργων] νὰ φροντίσῃ [ἢ Ἐπιτροπὴ], ὅπως ἐξεύρη καὶ τὰ λοιπὰ μέσα, δι' ὧν θέλει κατορθώσῃ νὰ συνδέῃ πάντοτε τὰ παρελθόντα μὲ τὰ παρόντα καὶ ἀμφοτέρωθεν νὰ καθοδηγῇ ὑπὲρ τῶν μελλόντων. | Ἡμεῖς ἐταυτίσαμεν τὴν τύχην μας μετὰ τῆς Ἑλλάδος, ἢ Ἑλλάς εἶναι τὸ ὅλον ἢ Κρήτη τὸ μέρος... Ἡ Κρήτη ἀτυχῶς δὲν ἀνέδειξε κανένα ἕξοχον καὶ ἐπίσημον ἄνδρα, ὅστις νὰ συγκεντρῶνῃ εἰς ἑαυτὸν τὴν πλειονότητα τῆς Κρήτης καὶ νὰ ἔχῃ τόσην δύναμιν καὶ ἐπιρροήν, ὥστε νὰ ἐπιβάλλῃ κῦρος εἰς τὰς ἀπαιτήσεις καὶ εἰς τὰ δίκαια τῶν Κρητῶν | ... Ἡ ἔλευσις τοῦ Κυβερνήτου εἶναι τὸ προοίμιον καὶ ἡ βάσις τῆς κυβερνητικῆς χειραγωγίας καὶ διευθύνσεως τῆς Κρήτης ὑπὸ τῶν ἐξ Ἑλλάδος, ὡς ἀποδεικνύει καὶ αὐτὸ τὸ ψήφισμα τοῦ διορισμοῦ του, δι' οὗ λαμβάνει πᾶσαν στρατιω-

¹¹) ΙΑΚ, ΕΚΕΑ.

¹²) ΓΑΚ, Κ3 α]β ἀρ. 319.

τικήν καὶ πολιτικήν ἐξουσίαν ἐπὶ τῆς Κρήτης... Τὸ φρονιμώτερον κατ' ἐμὲ εἶναι ...τὸ νὰ φροντίσωμεν νὰ συνδεθῶμεν στενῶς μετὰ τοῦ ἐλευσομένου ὁσονούπω Κυβερνήτου... | Αἱ ἐπαρχίαι ἡμῶν ἐτίμησαν τὸν μακαρίτην Παῦλον καὶ ἐψήφισαν αὐτὸν ἀρχηγόν των, ἐκτιμῶσαι τὰς ὑπηρεσίας καὶ τὴν στρατιωτικὴν ὑπεροχὴν τοῦ ἀνδρός. Τῷ ὄντι ὁ μακαρίτης ἐδικαίωσε πληρέστατα τὸ περὶ αὐτοῦ φρόνημα καὶ τὰς προσδοκίας ὄλων μας, ἀναδειχθεὶς ὁ ἥρωας τῆς ἐποχῆς ταύτης. Ἄλλ' ὁ Παῦλος ἦτο ἐντόπιος. Οἱ ἐντόπιοι, ὡς ἄγνωστοι εἰς τοὺς ἐν Ἑλλάδι, δὲν ἠδύναντο νὰ χαίρουν ἀπόλυτον ἐμπιστοσύνην παρ' αὐτῶν. Οὐδὲ ἀνεδείχθη τις μεταξὺ μας τόσοσ μέγας καὶ ἔξοχος, ὥστε νὰ συγκεντρωθοῦν πρὸς αὐτὸν πᾶσα ἐσωτερικὴ καὶ ἐξωτερικὴ δύναμις καὶ πάντα τὰ μέσα. Ἐκτὸς τούτου Κυβέρνησις ἐν τῇ Κρήτῃ δὲν ὑπῆρχεν ἕκαστος ἔπρατιεν ὅ,τι καὶ ὅσον ἤθελεν. Ἡ Συνέλευσις συγκειμένη ἀπὸ 50 καὶ 100 μέλη, καὶ μὴ παραδεχθεῖσα τάξιν τινα εἰς τὰ πράγματά της, δὲν ἠδύνατο νὰ ἔχη καμμίαν ἐμπιστοσύνην· αὕτη κατεγίνετο ἀπλῶς νὰ κρατῇ ἀλληλογραφίαν τινα, νὰ ἐκδίδη διαταγὰς, τὰς ὁποίας οὐδεὶς ὑπεχρεοῦτο νὰ ἐκτελέσῃ εἰμὴ ἐκ συνειδήσεως ἢ φιλοτιμίας, καὶ νὰ ἀφήνῃ τὰ πράγματα εἰς τὴν τύχην· τέλος ὑπῆρχεν ὡς σκιὰ εἰδὸς κέντρου, τὸ ὁποῖον κατεγοήτευε μόνον τὸν κόσμον. Οὐδὲν στοιχεῖον ἐσωτερικὸν ἔλαβε λοιπὸν ἀπόλυτον ὑπεροχὴν ἐν Κρήτῃ· ἐπομένως οὐδὲ ἦτο δυνατὸν νὰ χαίρῃ ἀπόλυτον ἐμπιστοσύνην ἐξωτερικὴν καὶ δύναμιν οὐδεὶς ἐντόπιος. Τ ο υ ν ν α ν τ ῖ ο ν ο ἰ ἔ λ θ ὄ ν τ ε ς ἔ ξ Ἑ λ λ ἄ δ ο ς ἐ π ἰ ο η μ ο ἰ ἄ ν δ ρ ε ς ε ἶ χ ο ν π ε ἷ ρ α ν π ε ρ ἰ τ ε τ ἄ π ο λ ι τ ι κ ἄ καὶ τὰ στρατιωτικὰ· ἦσαν ἀρχηγοὶ στρατοῦ ἐν Ἑλλάδι, ἐχρησίμευσαν ἐν πολέμοις καὶ ἐπαναστάσεσιν, ὑπῆρξαν ὑπουργοί, ἔγιναν ἀρχηγοὶ Ἐθνοφυλακῆς καὶ ἐν γένει ἐγνώριζον ἀρκούντως τὸν Κυβερνητικὸν μηχανισμόν... | Αἱ ἐπαρχίαι μας δὲν ἀνεγνώρισαν μέχρι τοῦδε οὐδένα ξένον ἀρχηγόν... Ἐν ὅσῳ ἔζη ὁ Παῦλος, ἀπέσχον νὰ κάμω λόγον περὶ τούτου, μὴ τυχὸν ἤθελε νομίσει ὁ μακαρίτης, ὅτι ἐπρόσβαλλε τὴν πρωτοβουλίαν καὶ στρατηγικὴν ἰκανότητά του, τὸ νὰ ζητήσωμεν ξένον ἐπὶ κεφαλῆς. Ἐκτὸς τούτου ἀπ' ἀρχῆς, σύμφωνα καὶ μετὰ τὸ ψήφισμα τῆς Συνελεύσεως, τὸ τμήμα Ἑμῶν ἐπροτίμησε τὸν κ. Σαπουντζάκην. Ἦδη ὁμως γνωρίζομεν θετικῶς ὅτι οὗτος μὲν δὲν ἐδέχθη τὴν πρόσκλησιν, ἄλλος δ' ἀντ' αὐτοῦ μικρότερος κατὰ τὸν βαθμὸν καὶ τὴν σημασίαν ἀποσιτέλλεται εἰς τὰς Ἀνατολικὰς Ἐπαρχίας ὁ κ. Δημητρακαράκος...ταγματάρχης, ἀνήκει δὲ εἰς τὸ κόμμα τοῦ σημερινοῦ Ἑπουργείου, εἰς τὸ ὁποῖον ἀνήκει καὶ ὁ κ. Κορωναῖος. | Ὁ κ. Κορωναῖος εἶναι ἀρχηγὸς τοῦ τμήματος Ρεθύ-

μνησ καὶ χαίρει ἀπόλυτον ἐπιρροήν παρ' ὄλων μικρῶν καὶ μεγάλων. Ὁ Δ. Κορωναῖος εἶναι ἐκ τῶν σημαντικωτέρων ἀνδρῶν τῆς Ἑλλάδος. . . . ἀπολαύει μεγάλην ὑπόληψιν καὶ ἀγάπην, καὶ ἀπόδειξις, ὅτι αἱ περισσότεραι πόλεις τῆς Ἑλλάδος τὸν ἀνέγραψαν γενικὸν παλίτην των, τὴν ὁποίαν τιμὴν εἶχε μόνον ὁ Καλλέργης. Εἰς τὸν ἐμφύλιον πόλεμον ἔσωσε τὰς Ἀθήνας ἀπὸ τὸν ἀφανισμόν καὶ τὴν διαρπαγὴν... ἔχει ἔξοχον στρατηγικὴν ἰκανότητα· ἀνήκει εἰς τὸ σπουδαιότερον καὶ μεγαλύτερον κόμμα· εἶναι φίλος στενὸς τῶν ἔξοχωτέρων πολιτικῶν τῆς Ἑλλάδος καὶ ἔχει μεγάλην προσοσίαν καὶ ὑποστήριξιν. Εἰς τὴν Κρήτην ἦλθε πρῶτος, αὐτόκλητος νὰ πολεμήσῃ ὑπὲρ ἡμῶν. Ὁ ἐρχομὸς του ἔφερεν ὄλους τοὺς ἄλλους καὶ τὸν Ζυμβρακάκη, ὅστις ἀλλέως δὲν ἤθελεν ἔλθει, καθὼς τὸ ἔγραψε καὶ τὸ γνωρίζω ἐγώ. Ὑπηρέτησε τὸν ἀγῶνα μὲ δραστηριότητα· δὲν ἐστάθη μίαν στιγμὴν· κανεὶς ἀπὸ τοὺς ξένους δὲν ἠμπορεῖ νὰ καυχηθῇ ὅσον αὐτός· πάντοτε κινεῖται καὶ παντοῦ προφθάνει. Καί, ἐνῶ τόσοι καὶ τόσοι τὸν ἀντεπολιτεύθησαν καὶ τὸν ἐξύβρισαν μάλιστα, αὐτὸς ὑπομένει ἀταράχως καὶ διὰ τῶν ἔργων ἀναδεικνύεται μεγαλύτερος πάντοτε καὶ ἀνώτερος ὄλων. Μόλις ἐτελείωσεν ἡ περίφημος μάχη τοῦ Μαλεβυζίου, εἰς ἣν καὶ αὐτὸς ἔλαβε μέρος ἐνεργόν, καὶ μετὰ τρεῖς ἡμέρας φθάνει εἰς Καλλικράτην, ὅπου ἐζητεῖτο καὶ ἦτο ἀναγκαιότατος· ἐκεῖ λαμβάνει τὴν διεύθυνσιν τῆς μάχης, νικᾷ καὶ προλαμβάνει ὅλα τὰ σχέδια τοῦ Ὀμέρου πασᾶ Ἡ διαγωγή αὕτη τοῦ κ. Κορωναίου, ὁ ζῆλός του, ἡ ἀκάματος δραστηριότης του καὶ τὰ εὐρέα σχέδιά του ἐκίνησαν τὸν θαυμασμόν καὶ προσείλκυσαν εἰς αὐτὸν τὴν συμπάθειαν καὶ τὴν ἀγάπην ὄλων ἀνεξαιρέτως. Ἀφ' ἐτέρου ὁ κ. Ζυμβρακάκης διὰ πολλὰς αἰτίας ἔχασε τὴν ὑπόληψιν καὶ ἐπιρροήν, ἣν ἔχαιρεν· οἱ ἐντόπιοι, οἵτινες τὸν ἐξέλεξαν καὶ τὸν ὑπερησπίζοντο πιστῶς μέχρι τοῦδε, καὶ βλέποντες, ὅτι δὲν ἀνταποκρίνεται εἰς τὰς προσδοκίας των, ἀλλὰ μάλιστα τοὺς βλάπτει καιρίως, δὲν θέλουν νὰ τὸν δεχθῶσι πλέον ἀρχηγόν των καὶ ἐπισήμως τὸν ἀποκηρύττουν. Οἱ Σφακιανοὶ ἀφ' ἐτέρου ἀναγνωρίζουσι καὶ ἐκτιμῶσι τὴν ἰκανότητα τοῦ Κορωναίου... Ὁ κ. Κορωναῖος εἶναι συνδεδεμένος πολιτικῶς μετὰ τῶν ἰσχυρόντων σήμερον ἐν Ἑλλάδι καὶ μετὰ τοῦ Ὑπουργείου. Ὁ μέλλον νὰ ἔλθῃ Κυβερνήτης τῆς Κρήτης κ. Μαυροκορδάτος εἶναι καὶ αὐτὸς τοῦ αὐτοῦ πολιτικοῦ κόμματος καὶ ἔρχεται κατ' ἀπόφασιν αὐτοῦ τοῦ Ὑπουργείου, ὥστε ὁ Μαυροκορδάτος καὶ ὁ Κορωναῖος εἶναι πολιτικοὶ σύντροφοι καὶ φίλοι. Ὁ κ. Κορωναῖος, ὡς εἵπομεν, εἶναι ἐκ τῶν ἀνωτέρων καὶ ἔξοχωτέρων στρατιωτικῶν τῆς Ἑλλάδος, ἐκ δὲ τῶν εὐρισκομένων ἐν Κρήτη σήμερον οὐδεὶς δύναται νὰ συγκριθῇ κἂν μὲ

αὐτόν. Ἡ θέσις, ἣν ὁ Κορωνοῖος ἔχει ἐνταῦθα, δὲν εἶναι διόλου ἀνάλογος οὔτε πρὸς τὴν θέσιν καὶ τὸν βαθμὸν του ἐν Ἑλλάδι, οὔδὲ πρὸς τὴν φήμην καὶ τὸ ὄνομά του, οὔδὲ πρὸς τὴν ἱκανότητα τοῦ ἀνδρός». Καὶ καταλήγει προτείνοντας νὰ ἐκλέξουν τὸν Κορωνοῖο ἀρχηγὸ καὶ τοῦ Μαλεβιζίου.

Τὴν πρόταση αὐτὴ δὲν ξέρομεν ἂν τὴν ἔκαμεν ὕστερα ἀπὸ συνεννόηση μὲ τὸν Κορωνοῖο ἢ ἀπὸ δική του πρωτοβουλία. Πάντως ὕστερα ἀπὸ ἀρκετὲς μέρες ἔστειλε ὁ Βιστάκις ἀντίγραφο τῆς ἐπιστολῆς του αὐτῆς πρὸς τὸν Κορωνοῖο μὲ τὸ ἐξῆς συνοδευτικὸ γράμμα του¹³ :

«Κύριε Ἀρχηγέ, Σᾶς στέλλω τὸ ἐσώκλειστον ἀπόσπασμα τῆς ἐπιστολῆς μου... Ἡ ἐφαρμογὴ καὶ ἐπιτυχία τῶν γραρομένων μου ἀπόκειται καὶ εἰς ὑμᾶς καὶ εἰς ἐκείνους, πρὸς οὓς γράφω. Τὸ κατ' ἐμὲ θὰ ἐνεργῶ πάντοτε πᾶν ὅ,τι θεωρῶ καλὸν καὶ χρήσιμον εἰς τε τὴν τιμὴν καὶ τὸ συμφέρον τῶν ἐπαρχιῶν, ὡς ἀντιπροσωπεύω, καὶ ἐν γένει ὅλου τοῦ τμήματος... | Ἰμπρος 14 Μαΐου 1867. | Ὅπως ὑμέτερος. | Μ. Βιστάκης».

Ἀπὸ αὐτὰ τὰ δύο στοιχεῖα φαίνεται καθαρά, πόσο ὁ Π. Κορωνοῖος ἤθελε νὰ ἀναγνωρισθῆ ἀρχηγός, ἀπὸ ὅσον τὸ δυνατὸν περισσότερες ἐπαρχίες τῆς Κρήτης, ἀφοῦ δὲν μπορούσε νὰ γίνῃ ὅλης τῆς Κρήτης.

Ὁ Ὀμέρ, ἀφοῦ ἔμεινε μερικὲς μέρες στὸ δυτικὸ τμήμα τῆς ἐπαρχίας Ρεθύμνου, ἔρχεται μὲ τὸ στρατό του — δέκα περίπου χιλιάδες — στὴν πόλη Ρέθυμνο¹⁴. Ἀμέσως ὅμως τὴν ἐπομένη ἄφηνε πάλι τὴν πόλη καὶ προχωροῦσε πρὸς τὸ ἀνατολικὸ τμήμα τῆς ἴδιας ἐπαρχίας. Ἐνῶ βρισκότανε στὸ χωριὸ Μέση, περιμένοντας γιὰ νὰ ρθοῦν ἀπὸ τὰ γύρω χωριά καὶ τοῦ δηλώσουν ὑποταγὴ, τοῦ ἔρχεται ἡ εἶδηση ὅτι ἓνα πολυάριθμο σῶμα ἐθελοντῶν εἶχεν ἀποβιβασθῆ στὶς ἀνατολικότερες ἐπαρχίες τῆς Κρήτης τὴ νύκτα τῆς 29-30 Ἀπριλίου 1867¹⁵.

Τὴν πρώτη Μαΐου ἰ.ἔ. γράφει ὁ Μιτσοτάκης ἀπὸ τὸ Ἡράκλειο στὸ Μ. Μπογιατζόγλου στὴ Σύρο¹⁶ :

«Διὰ τῆς χθεσινῆς μου ἔσπευσα νὰ σᾶς εἰδοποιήσω περὶ τῆς ἀφίξεως τοῦ «Ἀρκαδίου» εἰς Σίσι τῆς ἐπαρχίας Μεραμπέλλου καὶ τῆς ἐκεῖσε ἀποβάσεως τοῦ φορτίου του, ἀξίου ὄντος παντὸς λόγου... Ὁ Ρεσιτ ἐφέντης, βεβαιωθεὶς σήμερον περὶ τῆς εἰς Μεραμπέλλον ἀποβιβάσεως τῶν λιάπηδων, πέμπει κατεσπευσμένως εἰς Σπιναλόγκαν τὴν στιγμὴν ταύτην (ὥραν 3ην τουρκιστὶ) ἐπὶ Ὀθωμανικοῦ πολεμικοῦ ἀτμοπλοίου

¹³) ΓΑΚ Κ3 α]2 ἀρ. 320.

¹⁴) ΓΑΚ, Κ14α ἀρ. 742.

¹⁵) Ἰδ. ΓΑΚ, Κ14α 730 καὶ 728, 746 καὶ διάφορες ἡμερησίδες τῆς ἐποχῆς.

¹⁶) ΓΑΚ, Κ14α ἀρ. 743 (ἀντίγραφο).

200 περίπου βασιβουζούκιδας ἰθαγενεῖς Ὀθωμανοὺς πρὸς ἐνίσχυσιν τῶν εἰς τὰ μέρη ἐκεῖνα ὑπαρχουσῶν ἤδη στρατιωτικῶν δυνάμεων, ὧν ἡγούμενος θέλει εἶσθαι, ὡς λέγεται, αὐτὸς ὁ Ρεσίτ ἐφέντης. Ἴδωμεν».

Ὁ Ρεσίτ ὅμως δὲν πῆγε μὲ τὸ πλοῖο, ὅπως γράφει ὁ Μιτσοτάκης, ἀλλὰ περίμενε ὁδηγίαι ἀπὸ τὸν Ὁμέρ. Ἐκεῖνος, μόλις πῆρε τὴν εἶδηση αὐτή, ἀποφασίζει νὰ προχωρήσῃ μὲ ὅλο τὸ στρατό του διὰ ξηρᾶς πρὸς τὰ Ἡρακλειώτικα, καὶ συγχρόνως διατάσσει καὶ τὸν Ρεσίτ νὰ ἔλθῃ νὰ τὸν προὔπαντήσῃ στὸ Μυλοπόταμο.

Οἱ Χριστιανοὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριὰ γιὰ νὰ δημιουργήσουν κάποιο ἀντιπερισπασμὸ καὶ ἔτσι νὰ μὴ σταλοῦν ὅλες οἱ τουρκικὲς δυνάμεις, πού εὑρίσκονταν στὸ Ἡράκλειο, κατὰ τῶν ἐθελοντῶν τοῦ Δημητρακαράκου, χτύπησαν τοὺς Τούρκους πού ἦταν στὶς Ἀσίτες. Ὁ Πετροπούλάκης πού ἦταν τότε ἐκεῖ γράφει τὰ ἐξῆς σχετικὰ τὴν ἄλλη μέρα, 4 Μαΐου ἰ.ἔ., στὴν Ἑλλάδα⁷¹:

«Πληροφορηθέντες ὅτι εἰς τὴν ἐπαρχίαν Μεραμπέλλου ἀπεβιβάσθη ἡμέτερος στρατὸς καὶ μεστοὶ τῆς πεποιθήσεως ὅτι ὁ εἰς Ἡράκλειον, Ἁγ. Μύρωνα κ.τ.λ. ἐδρεύων στρατὸς Τουρκικός, ἔμελλε νὰ προσβάλλῃ τὸν ἀνωτέρω στρατόν, διὰ συμβουλίου μετὰ τῆς ἐπιτροπῆς καὶ λοιπῶν ἀρχηγῶν [ἀπεφάσισα], ὅπως ἐμποδίσω τὴν μνησθεῖσαν προσβολήν, νὰ δώσω μάχην».

Ἀπὸ τὶς Γωνιὲς ἦρθαν ὅλοι μαζὶ καὶ διενυκτέρευσαν στὴ θέση Πενταχέρι καὶ στὶς 3 Μαΐου ἰ.ἔ. ἐχτύπησαν τοὺς Τούρκους στὶς Ἀσίτες. Κατὰ τὶς 9 π.μ. ἦρθαν καὶ οἱ Μ. Σκουλάς, Ν. Νιότης, Ι. Ξειρούρης κλπ. μὲ τοὺς ἄνδρες τους, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὸν Ἁγ. Μύρωνα ἦλθαν στοὺς Τούρκους ἐνισχύσεις τὸ πρωῖ καὶ τὸ ἀπόγευμα· καὶ ὁ ἴδιος ὁ Ρεσίτ ἀπὸ τὸ Ἡράκλειο ἔσπευσε μὲ στρατὸ καὶ πυροβολικὸ στὸ μέρος τῶν συγκρούσεων⁷².

Ὁ Ὁμέρ τὴν ἴδια μέρα, πού χτυποῦσαν οἱ Χριστιανοὶ τοὺς Τούρκους στὶς Ἀσίτες, προχωρεῖ μ' ὅλο τὸ στρατό του καὶ στρατοπεδεύει στὰ Ἀγγελιανὰ καὶ Πάνορμο τοῦ Μυλοποτάμου· ἐκεῖ θὰ περίμενε τὸ Ρεσίτ.

⁷¹) ΓΑΚ. Κ14α ἀρ. 758· πρβλ. καὶ «Αἰῶνα» ἀρ. 2242 τῆς 22 Μαΐου 1867.

⁷²) Ἐ.ἄ. Σχετικὰ γράφει καὶ ὁ ἀδελφὸς 33 «Ἄνωθεν τοῦ Κρουσῶνος» στὸ Μ. Μπογιατζόγλου στὶς 4 Μαΐου ἰ.ἔ. «Ἡ μάχη τῆς χθὲς, ἡ διαρκέσασα 13 ὄλας ὥρας, ἂν, καθὼς νομίζομεν, δὲν ὑπῆρξε τόση θανατηφόρος εἰς τὸν ἐχθρὸν μ' ὅλον τοῦτο ἔφερεν, ὡς νομίζομεν, τὸ ποθούμενον ἀποτέλεσμα, διότι καὶ οἱ ἐν Ἁγ. Βαρθάρα καὶ Ἁγίῳ Μύρωνι σταθμεύοντες ἐχθροὶ ἔλαβον μέρος εἰς αὐτὴν καὶ μ' ὄλην τὴν ἰσχυρὰν αὐτὴν δύναμιν καὶ καθημερινὰς ἐπικουρίας δὲν ἠδυνήθησαν νὰ μᾶς προσβάλωσι καὶ πολλάκις ἀπεκρούσαμεν αὐτούς. Ἐλπίζομεν ὅτι οἱ ἐν ταῖς ἀνατολικώτεραις ἐπαρχίαις ἀδελφοὶ μας ἔλαβον καιρὸν νὰ τακτοποιηθῶσιν» (ΓΑΚ, Κ14α ἀρ. 756).

Ὁ Μ. Σκουλάς, Πετροπουλάκης κλπ. μόλις ἐπληροφορήθηκαν ὅτι ὁ Ὁμέρ εἶχεν ἔλθει στὰ Ἀγγελιανά, ἔσπευσαν πρὸς τὰ ἐκεῖ στὶς 4 Μαΐου ἰ.ἔ., ἐνῶ ὁ Μ. Κόρακας πήγαινε νὰ συναντήσῃ τὸ Δημητρακαράκο¹⁹.

Ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά ὁ Π. Κορωναῖος μὲ ἀρκετοὺς Ἀγιοβασιλιῶτες καὶ Ἀμαριῶτες ὑπὸ τοὺς Δ. Μοσχοβίτη καὶ Μαρινάκη ἔρχονται καὶ ἐνώνονται μὲ τοὺς Μυλοποταμίτες. Καὶ στὶς 6 Μαΐου ἰ.ἔ. προσβάλλουν τὸ στρατόπεδο τοῦ Ὁμέρ. Ὁ Π. Κορωναῖος εἶχε καλέσει καὶ τὸ Σκουλά καὶ τὸν Πετροπουλάκη, πού βρισκόνταν στὸ Γαράζο, γιὰ νὰ ρθοῦν νὰ λάβουν μέρος στὴν ἐπίθεση κατὰ τοῦ Ὁμέρ, ἀλλὰ ἐκεῖνοι, ἐπειδὴ εἶχαν μάθει ὅτι ὁ Ρεσίτ εἶχε μπῆ στὸ Μυλοπόταμο, ἔτρεξαν νὰ τὸν ἐμποδίσουν καὶ νὰ μὴν τὸν ἀφήσουν νὰ ἐνωθῆ μὲ τὸν Ὁμέρ. Ἔτσι ὅμως οἱ ἐπαναστάτες οὔτε στὸν Ὁμέρ ἐπροξένησαν ἀξιόλογες ζημίες, ἀλλὰ οὔτε καὶ πέτυχαν, ὥστε νὰ μὴν ἐνωθῆ ὁ Ρεσίτ μὲ τὸ στρατάρχῃ Ὁμέρ.

Τὴν ἐπομένη—7 Μαΐου ἰ.ἔ.—ἔρχονται στὸν Ὁμέρ ἐνισχύσεις μὲ πλοῖα ἀπὸ τὸ Ρέθυμνο στὸ Μπαλὶ καὶ τὴν ἄλλη μέρα ὁ Ὁμέρ μὲ ὅλες αὐτὲς τὶς δυνάμεις προχωρεῖ πρὸς τὸ ἐσωτερικὸ τοῦ Μυλοποτάμου. Αὐτὴν τὴν ἡμέρα στὶς 8 Μαΐου διεξάγεται ἡ σκληρότερη μάχη μεταξὺ τῶν ἐπαναστατῶν καὶ Τούρκων, πού παίρνει διάφορες φάσεις. Πάντως στὶς 9 ἰ.μ. οἱ Τούρκοι μπόρεσαν νὰ προχωρήσουν μὲ λιγώτερες ἐνοχλήσεις ἐκ μέρους τῶν ἐπαναστατῶν πρὸς τὰ Ἡρακλειώτικα καὶ στὶς 10 ἰ.μ. πέρασαν τὸν Στρούμπουλα καὶ κατέβηκαν στὸν κάμπο τοῦ Ἡρακλείου, ὅπου δὲν μποροῦσαν πιά νὰ τοὺς παρακολουθήσουν οἱ ἐπαναστάτες.

Ὑστερα ἀπὸ τὶς μάχες αὐτὲς καὶ ὁ Κορωναῖος καὶ ὁ Πετροπουλάκης ἐδημοσίευσαν περιγραφὰς στὶς Ἑλληνικὲς ἑφημερίδες. Σ' αὐτὲς

¹⁹) Οἱ σχέσεις τοῦ Κόρακα δὲν ἦταν καὶ τόσο καλὲς μὲ τοὺς Μυλοποταμίτες. Ὁ ἴδιος γράφει στὶς 27 Ἀπριλίου 1867 ἀπὸ τὸ Φόδελε: «Πρὸ πέντε ἡμερῶν... ἀπέστειλα... μέρος τοῦ σώματός μου εἰς προσδιωρισμένον ἐκεῖσε [κατὰ τὸν ὄρμον Ἀγ. Πελαγίας, ὅπου εἶχε φέρει διάφορα εἶδη τὸ Ἀρκάδι] μέρος, ὅπως ἐνεργήσωσι τακτικὴν συγκέντρωσιν..., ἐνεκα τῆς διακοπῆς τῶν σχέσεων μετὰ τῶν κατοίκων τῆς ἐπαρχίας Μυλοποτάμου» (ΓΑΚ, Κ14α ἀρ. 712, ἀντίγραφο). Σχετικὰ γράφει τὴν ἐπομένη—28 Ἀπριλίου ἰ.ἔ. ἡ Ἐπιτροπὴ Μαλεβυζίου, Τεμένους καὶ Μεσαρᾶς, στὴν Ἐπιτροπὴ Σύρου: «Τὰ τῶν διενέξεων τῆς Ἐπαρχίας Μυλοποτάμου σχεδὸν δισκεδάσθησαν καὶ πάντες εὗρονται εἰς τὴν μεγαλυτέραν διάθεσιν τοῦ νὰ λαμβάνωσι μέρος εἰς τὸν ἰσρὸν ἀγῶνα. Ἐνηργήσαμεν πᾶν τὸ ἐφ' ἡμῖν εἰς τὴν κατάπαυσιν τῆς ἔριδος καὶ ἱκανοποίησιν τῆς μικροφίλοτιμίας τινῶν κούφων καὶ ἀσημάντων ἀνδρῶν καὶ ἐπῆλθε σχεδὸν ἡ ποθητὴ ἁρμονία. Ἄν δέ τινες φίλαρχοι δυστροποῦν εἰσέτι, δὲν σημαίνει μηδὲν, διότι ὁ λαὸς ἔχει τὴν μεγαλυτέραν διάθεσιν νὰ πολεμᾷ μέχρις ἐσχάτων» (ΓΑΚ, Κ14α ἀρ. 721).

μιλοῦν ὅσο μποροῦν λιγότερο ὁ ἓνας γιὰ τὸν ἄλλο καὶ ἔτσι δὲν φαίνεται ἀπὸ αὐτές, ἂν παρουσιάσθηκε καμμία ἀντίθεση ἢ ἀντιζηλία μεταξύ τους. Ἀργότερα ὅμως ἐγράφησαν διάφορα, ἀπὸ ὅπου φαίνεται ὅτι οὔτε ἐδῶ ὑπῆρξε στενὴ καὶ ἐγκάρδια συνεργασία Πετροπουλάκη καὶ Κορωναίου.

Στὸ ἀνώνυμο δημοσίευμα μὲ τίτλο «Ἡ Κρητικὴ Ἐπανάστασις ἀπὸ τοῦ 1866 μέχρι τοῦ 1868 ὑπὸ Ἄγγλου τινος κ.λ.π.», ἐν Ἀθήναις 1869, σελ. 33, διαβάζομε: «Ἐλσελθόντος τοῦ Ρεσιδ ἐξ Ἀνατολῶν εἰς τὰς κλεισωρίας τοῦ Μυλοποτάμου ἐν Δαμάσια, δὲν ἐπέπεσε κατὰ πρόσωπον [ὁ Πετροπουλάκης] ἐπὶ τῆς Τουρκικῆς Μοίρας, ἔν' ἀναχαιτίσῃ τὴν πρόοδόν της, ἀλλὰ τὴν προσέβαλε διελθούσαν ἤδη . . . καὶ μετὰ βραχυχρόνιον καταδίωξιν ἐγκατέλειπε τὸν Ρεσιδ ἀντὶ τοῦ καταδιῶξαι αὐτὸν καὶ ἐνωθῆναι μετὰ τοῦ Κορωναίου».

Καὶ ὁ Μένδελσων—Βαρθόλδη γράφει ἐπίσης⁸⁰: «Ὁ Πετροπουλάκης, ἐπιφορτισθεὶς τὴν φύλαξιν τῆς πρὸς τὸ Ἡράκλειον ὁδοῦ, ἠρνήθη νὰ συμπράξῃ μετὰ τοῦ Κορωναίου. Ὅτε ὁ Ρεσιτ προχώρησε πρὸς τὰς ὑπωρείας τοῦ Μυλοποτάμου, ὁ ἀρχηγὸς τῶν Μανιατῶν δὲν προσέβαλεν αὐτὸν κατὰ μέτωπον, ἀλλ' ἐκ τῶν ὀπισθεν, ἀφοῦ ἤδη εἶχε διαβῆ τα στενὰ τῆς Τυλίσου. Κατώρθωσεν, εἶναι ἀληθές, νὰ ἐπιφέρῃ ζημίαν τινὰ εἰς τὸν ἐχθρὸν καὶ νὰ κυριεύσῃ τὰς ἀποσκευάς του· ἀλλ' οὐχ ἦτιον ὁ Ρεσιτ ἠνώθη μετὰ τοῦ Ὁμέρου, ἐνῶ ὁ Πετροπουλάκης παρημέλησε καὶ τότε νὰ ἐνωθῆ μετὰ τοῦ Κορωναίου»⁸¹.

Ἀπὸ ὅλα αὐτὰ μποροῦμε νὰ συμπεράνωμε, ὅτι καὶ στὴν περίστασις αὐτὴ ἡ ἀντιζηλία μεταξύ Πετροπουλάκη καὶ Π. Κορωναίου δὲν τοὺς ἀφῆκε νὰ συνεργασθοῦν μὲ εἰλικρίνεια, παραμερίζοντας τοὺς ἐγωϊσμούς τους.

⁸⁰) Μένδελσωνος - Βαρθόλδη, Κ. Οἱ περὶ ἐλευθερίας τῆς Κρήτης ἀγῶνες, ἐν Ὀδισσῶ 1892, μετφ. σελ. 70

⁸¹) Ὁ Ι. Ζυμβρακάκης, Ἀπάντησις εἰς τὸν Μένδελσωνα - Βαρθόλδη κλπ., Ἀθήναι 1870, στή σελ. 39 ἔ., ἀναγνωρίζει καὶ ἐκεῖνος, ὅτι «ὁ Ρεσιτ... ἠνώθη πρὸς τὸν Ὁμέρου, διελθὼν τὰς πλέον ἐπικαίρους καὶ δυσβάτους θέσεις ἄνευ ἐλαχίστης ἀντιστάσεως. Ἡ τόλμη αὐτῆ τοῦ Ρεσιτ ἠδύνατο κάκιστα νὰ λάβῃ ἐπίχειρα καὶ δύναμαι νὰ εἶπω ἀναμαρτήτως, ὅτι, ἐὰν ὑπῆρχεν ἡ ἀπαιτουμένη ἐπιτήρησις, ὁ Ρεσιτ ὄχι μόνον δὲν ἠνοῦτο μὲ τὸν Ὁμέρου, εἰς ὃν ἐχρησίμευεν ὡς ὁδηγός... ἀλλ' ὑπῆρχε πιθανότης νὰ καταστραφῇ μεθ' ὅλης τῆς στρατιᾶς». Ἀλλ' ὁ Ι. Ζ. θέλει νὰ ρίξῃ στὸν Π. Κορωναῖο, τὸν ἀρχηγό, τὴν κατηγορίαν, καὶ ὄχι στὸν Πετροπουλάκη: «Τὸ σφάλμα τοῦτο ἀποδίδεται [γράφει, ἀπευθυνόμενος στὸ Μ. Βαρθόλδη], εἰς τὸν Πετροπουλάκην... οἱ γνωρίζοντες ὅμως τοὺς στρατιωτικούς νόμους καὶ τοὺς κανονισμούς τῆς τέχνης τοῦ πολέμου ἤθελον ἀποδώσει τὸ μέγιστον τοῦτο πταῖσμα εἰς ἄλλον... Ἐπρεπε νὰ γινώσκαιτε ὅτι τὰ ἀποτελέσματα, εἴτε ὑπὲρ εἴτε κατὰ, ἀφορῶσι πάντοτε τὸν γεν. ἀρχηγόν».

Ἐπισημασθέντες ὁ Π. Κορωναῖος, ὡς γενικὸς ἀρχηγὸς στὸ Τμήμα τῶν πολυημέρων αὐτῶν συγκρούσεων μένει ἱκονοποιημένος καὶ ἡ μεγάλη φιλοτιμία του κολακεύεται. Στις 16 Μαΐου ἰ. ἔ. γράφει ἀπὸ τὰ Λευκόγεια στὸν ἀδελφὸ του Ἀχιλλέα⁸²:

«...Μὴ ἔχων καιρὸν νὰ σὲ γράψω διὰ τὴν τελευταίαν ἐκστρατείαν, ἣν ὠνόμασαν ἐπταήμερον..., σοῦ στέλλω πρὸς δημοσίευσιν τὴν προσφώνησιν, ἣν ἐξεφώνησα περὶ τὰ τέλη αὐτῆς⁸³. Δὲν εἶναι ὑπερβολὴ λέγων, ὅτι, ἐὰν εἴχομεν πολεμοφόδια, ὁ Ὅμηρος Πασᾶς ἤθελεν εἶναι κατεστραμμένος... Εἶμαι εἰς καλλίστας σχέσεις μὲ τὴν Συνέλευσιν καὶ τὴν Κυβέρνησιν... Καλῶς θὰ πράξῃ ἢ κυβέρονται νὰ στείλῃ καὶ ἄλλο σῶμα ἐθελοντῶν εἰς τὰς ἀνατολικὰς ἐπαρχίας».

Γ' ΤΙ ΓΙΝΕΤΑΙ ΣΤΟ ΛΑΣΙΘΙ

Οἱ ἀνατολικὲς ἐπαρχίαι τῆς Κρήτης εἶχαν ἐξ ἀρχῆς πάρει μέρος στὴν ὅλη κίνηση, ἀλλὰ, καθὼς δὲν ἦταν εὐκόλο νὰ ρηθοῦν ἐνισχύσεις ἐκεῖ ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα καὶ τὰ μέρη δὲν εἶναι τόσο δυσπρόσιτα, ἀπὸ τὸν Ὀκτώβριο τοῦ 1866 εἶχαν ἀναγκασθῆ νὰ ἡσυχάσουν⁸⁴. Γιὰ νὰ ξανασηκωθοῦν ἔπρεπε νὰ σταλοῦν πολλὲς ἐνισχύσεις σὲ ὅπλα, ἄνδρες κλπ. στοὺς φιλήσυχους κατοίκους τῶν ἐπαρχιῶν αὐτῶν.

Μόλις ἄρχισε τὸ «Ἀρκάδι» νὰ φέρνῃ ἐνισχύσεις στὴν Κρήτη, γράφουν ἀπὸ τὴν ἀνατολικὴ Κρήτη στὴν Κεντρικὴ Ἐπιτροπὴ Ἀθηνῶν⁸⁵:

«Πολλὰ πολλάκις ἐγράψαμεν πρὸς τε Ὑμᾶς καὶ τὴν σεβ. Γ. Συνέ-

⁸²) ΓΑΚ, Κ3, α]2 ἀρ. 341.

⁸³) Στὸν «Αἰῶνα» τῆς 25 Μαΐου 1867, ἀρ. 2243, δημοσιεύεται «ἡ ἡμερησία Διαταγὴ τοῦ ἀρχηγείου τοῦ τμήματος Ρεθύμνης». Καὶ στὸ φύλλο τῆς 12 Ἰουνίου 1867—ἀρ. 2248, ἡ ἔκθεσις τῶν μαχῶν τοῦ Μυλοποτάμου, γραμμένη στίς Μέλαμπεσ στίς 23 Μαΐου ἰ. ἔ. Ἐκθεσις τοῦ Πετροπουλάκη εἶχε δημοσιευθῆ στὸ ὑπ' ἀριθ. 2242 τῆς 22 Μαΐου ἰ. ἔ. Ὁ Π. Κορωναῖος στὴν ἔκθεσή του γράφει, ὅτι μονάχα τὸ Μ. Σκουλά εἶχε καλέσει νὰ ἔλθῃ ἀπὸ τὸ Γαράζο καὶ νὰ πάρῃ μιὰ ὠρισμένη θέσις κατὰ τῶν Τούρκων χωρὶς νὰ ἀναφέρῃ τὸν Πετροπουλάκη. Ἐκεῖνος ὁμως, ὁ Πετρ., στὴ δική του ἔκθεσις λέγει ὅτι ἦταν μαζί μὲ τὸ Σκουλά στὸ Γαράζο, ὅταν τοὺς ἤρθε ἡ εἶδησις, ὅτι ὁ Ρεσίτ εἶχε μπῆ στὸ Μυλοπόταμο.

⁸⁴) Ἰδ. Ἰ. Π. Μαμαλάκη, Ὁ ἀγῶνας κλπ. II, σ. 74 ἔ., 94 ἔ. κ.ά.

⁸⁵) ΓΑΚ, Κ14α ἀρ. 544, ἀντίγραφο. Ἐχει γίνει λάθος στὴν ἀντιγραφή τῆς χρονολογίας, γιατί ὁ Λ. Μελάς στίς 7 Μαρτίου 1867 γράφει στὸ Μ. Μπογιατζόγλου: «Οἱ ἐξ Ἡρακλείου πληροξοῦσι Σφακιανᾶκης καὶ Παπαδάκης, θέλουσι ἐξηγηθῆ μεθ' Ὑμῶν ἀναχωροῦντες ἐντεῦθεν διὰ Σύρον τὴν προσοχὴν Δευτέραν». Ἴσως θὰ ἦτο 1 Μαρτίου καὶ ἀντέγραψε 10 Μαρτίου.

λευσιν παριστάντες τὴν ἀνάγκην τῶν ἡμετέρων ἐπαρχιῶν καὶ ἐγγνώμενοι περὶ τῶν εὐγενῶν αἰσθημάτων τοῦ ἐνταῦθα λαοῦ, δυστυχῶς ὁμως ἢ φωνὴ ἡμῶν αὕτη ἐγένετο φωνὴ βοῶντος ἐν τῇ ἐρήμῳ. Εἰς τί νὰ ἀποδώσωμεν τὴν τοιαύτην ἀδιαφορίαν, ἀγνοοῦμεν καὶ ἡμεῖς. Ἐξετάζοντες ἑαυτοὺς εὐρίσκομεν ὅτι οὐδόλως ἐγενόμεθα ἄξιοι τῆς τοιαύτης ἀδιαφορίας, διότι ἐξ ἀρχῆς καὶ τὸ ἡμέτερον τμήμα οὐδόλως ἐδείχθη κατώτερον τῆς λοιπῆς Κρήτης, ἀλλ' ἅμα δοθέντος τοῦ συνθήματος, ἐγεροθὲν ὁμοθυμαδόν, ἔλαβε τὸ ὄπλον κατὰ τοῦ τυράννου του. Ἄν ὁμως ταχύτερον τοῦ δέοντος καὶ πάλιν ὑπειάγη εἰς τὸν τύραννον, ὃν πρὸ ὀλίγου εἶχεν ἀποκηρύξει, τοῦτο ἔπραξεν ἀκουσίως καὶ βιαζόμενον ὑπὸ τοῦ κρισίμου τῶν περιστάσεων. Μείνας ὁ λαὸς τῶν ἐνταῦθα ἐπαρχιῶν παντελῶς ἄμοιρος τῶν ἐλευθερίων συνεισφορῶν τοῦ πεπολιτισμένου κόσμου καὶ μόνον εὐτελέστατα ἐφόδια μολύβδου καὶ πυρίτιδος τυχῶν, τὰ ὅποια καὶ αὐτὰ ἐσχάτως τοῦ ἐξέλειψαν, δὲν ἠδυνήθη μόνος, κατὰμονος, νὰ ἀντιπαλαίση ἐπὶ πολὺν χρόνον εἰς τὰς ἀπειραρίθμους τοῦ ἐχθροῦ δυνάμεις, καὶ εἶδεν ἑαυτὸν ἠναγκασμένον νὰ ὑποταγῇ πρὸς ὥραν ὅπως διασώσῃ τοῦλάχιστον τὰς οἰκογενείας του. Νομίζομεν δὲ ὅτι δὲν ἀδικοῦμεν καὶ τοὺς λοιποὺς πατριώτας, ἂν εἴπωμεν ὅτι καὶ αὐτοὶ ἠθέλον πάθει τὰ αὐτὰ μὲ ἡμᾶς, ἐὰν δὲν ἐλάμβανον συνεχεῖς καὶ ἀρκετὰς ἐπικουρίας ἐθελοντῶν, ὄπλων καὶ λοιπῶν. Οὐδεμία δι' ἀτμοπλοίου ἀποστολὴ ἐγένετο ἐνταῦθα. Ἀξιωματικοί, ἐθελονταί, πυροβόλα καὶ ἀυλακωτὰ ὄπλα, τὰ ὅποια ἐναγωνίως ὁ λαὸς προσεδόκα, οὔτε ἐφάνησαν, καὶ ὁ λαὸς ἐνόμιζεν αὐτὰ ὡς εὐάρεστον τι ὄνειρον, τὸ ὅποion, ἅμα ἐξυπνήσει τις παρέρχεται. | Ἴδου λοιπόν, Κύριοι, τὸ ἀληθὲς αἴτιον, τὸ ὅποion ἠνάγκασε τὸν λαὸν εἰς ὑποταγὴν, δὲν εἶδε τὴν πραγματοποίησιν τῶν λαμπρῶν αὐτοῦ ἰδεῶν καὶ τῶν ὑποσχέσεών μας. Δὲν δικαιοῦται ὁμως οὐδεὶς διὰ τοῦτο νὰ εἴπῃ, ὅτι τὰ αἰσθηματά του εἶναι ἀγενῆ καὶ δουλικὰ· διότι ἂν εἶχεν οὕτω τὸ πρᾶγμα δὲν θὰ συνεφώνει ἐξ ἀρχῆς καὶ μετὰ τῆς λοιπῆς Κρήτης, ἀλλ' αὐτὸς τὸναντίον ἐδείχθη προθυμότερος εἰς τὴν σύστασιν τῆς ἐν Κερῶ Ἐπιτροπῆς, πρὶν νὰ συστηθῇ τοιαύτη εἰς ἄλλα τμήματα. Ἐρειδόμενοι λοιπόν ἐπὶ τῶν εὐγενῶν αἰσθημάτων τοῦ λαοῦ καὶ γινώσκοντες τοὺς διακαεῖς αὐτοῦ πόθους, Σᾶς ἐξορκίζομεν ἐν ὀνόματι τῆς πατρίδος, ἵνα λάβητε ὑπ' ὄψιν ὡς τάχιστα τὰς ἀνάγκας τοῦ τμήματός μας. Δὲν ὑποφέρομεν πλέον ἡμεῖς μὲν νὰ περιφερώμεθα ἀπὸ βουνοῦ εἰς βουνὸν καὶ δίκην κακούργων νὰ κρυπτόμεθα καὶ νὰ τρέμωμεν, ὁ δὲ λαὸς νὰ εὐχαριστῇ καὶ τὰς πλέον ἰδιοτρόπους ὁρέξεις τῶν τυράννων του. Ἴδου δὲ θέτομεν ὑπ' ὄψιν σας τοὺς ὅρους τῆς ἀποστολῆς. Τόπον ἀποβίβασεως κρίνομεν καταλληλότερον τὸ Σίσι πάντων τῶν κύκλω λιμενίσκων διὰ πολλοὺς λόγους. Ὅπλα ἀναγκαιοῦν ἐπέκεινα τῶν 6.000 ἢ τοῦλά-

χιστον οὐχὶ ὀλιγώτερα τῶν 6.000. Φυσέκια δεμένα, πυρῖτις καὶ μόλυβδος ἀνάλογα, δέρματα καὶ τροφαί, 2 ἢ 3 πυροβόλα διὰ τὰ φρούρια τῆς Ἱεραπέτρου καὶ Σπιναλόγκας καὶ τέλος 1500 ἐθελονταὶ μετὰ τῶν ἀνωτέρων ἀξιωματικῶν, ἢ τουλάχιστον οὐχὶ ὀλιγώτεροι τῶν 1000. Μὲ τοιαύτην ἀποστολὴν δυνάμεθα νὰ ἐγγυηθῶμεν εἰς Ὑμᾶς τὴν αἰσίαν ἔκβασιν τῆς ἐπαναστάσεως καὶ ἐνταῦθα καὶ εἴμεθα βέβαιοι διὰ ταχέως θέλετε ἀκούσει τὰ ἀνδραγαθήματα τῶν ἡμετέρων. Καὶ εἶναι μὲν ἡ ἀποστολὴ αὕτη ὀλίγον ὑπερβολικὴ, τοιαύτη ὅμως ἀπαιτεῖται, διότι ὁ λαὸς εἶναι παντελῶς ἐστερημένος ὄπλων, καὶ πρὸς τούτοις, ἕνεκα τῆς ὑποιαγῆς του, ἀπώλεσεν ἐκ τοῦ θάρρους του, ὥστε ἀνάγκη ξένοι ἀρκετοὶ εἰς τὴν ἀρχὴν νὰ τὸν βοηθήσωσι καὶ ἐνθαρρύνωσι. | Προφυλάξεις τὸ ἀτιμόπλοιο προέπει νὰ λάβῃ διὰ τὸν ἀποκλεισμόν, διότι ἐνίοτε μὲν δύο ἀτιμόπλοια, ἐνίοτε δὲ ἓν περιφέρονται εἰς τὰ παράλια μας, ἐνίοτε ὅμως παρέρχονται καὶ δύο ἡμέραι χωρὶς νὰ φανῇ κανέν. | Τοῦρκοι εὐρίσκονται ὀλίγιστοι εἰς Μεραμβέλλον, οἱ ὅποιοι δὲν δύνανται νὰ ἐμποδίσωσι τὴν ἀποβίβασιν, ἀλλὰ μᾶλλον, ἂν δὲν προλάβουν νὰ φύγωσι, θὰ ὑποφέρουν. | Γράψετε μας κατὰ ποίαν ἡμέραν θὰ ἔλθῃ τὸ ἀτιμόπλοιο, διὰ νὰ λάβωμεν τὰ ἀναγκαῖα μέτρα καὶ ἔχωμεν ἐτοιμοὺς πάντας τοὺς ἐνόπλους καὶ ἀρκετοὺς ἀόπλους πρὸς παραλαβὴν τῶν ἐφοδίων καὶ διὰ νὰ εἴμεθα ἐτοιμοὶ πρὸς ἀντίκρουσιν τοῦ ἐχθροῦ, τὸ ὅποιον δὲν ἐλπίζομεν νὰ συμβῇ. Τέλος σᾶς βεβαιοῦμεν ὅτι ἡ θέσις τοῦ ἀποβιβασμοῦ εἶναι ἀσφαλεστάτη, εἶναι ὅμως μεγίστη ἀνάγκη πρὸς τὸ συμφέρον τῆς πατρίδος, ἵνα τάχιστα ἐκτελεσθῇ ἡ ἀποστολὴ. Περὶ πάντων τούτων θέλουσι σᾶς ἐκθέσει λεπτομερῶς οἱ κ.κ. Μ. Σφακιανάκης, Σ. Παπαδάκης καὶ Ἀθ. Καββάκις, οἵτινες ἐστάλησαν ἐπ' αὐτῶ τῶ σκοπῶ παρὰ τῆς Γεν. Συνελεύσεως καὶ πρὸς τοὺς ὁποίους νὰ παραδώσητε τὸ φορτίον. | Δέξασθε τὴν διαβεβαίωσιν τῆς ὑψηλῆς ἡμῶν ἐπόλῃψεως, μεθ' ἧς διατελοῦμεν. | Ἐν Κράσι τῇ 10 [;] Μαρτίου 1867. | Τὰ ὑπάρχοντα μέλη τῆς Ἐπιτροπῆς καὶ τῶν ὀπλαρχηγῶν. | Κ. Σφακιανάκης. | Ἐμμ. Κρανιωτάκης. | Γεώργιος Μανουσάκης. | Ἐμμ. Ν. Καζάνης. | Α. Τρουφόπουλος. | Κ. Κοζυράκης. | Ε. Δ. Κοκκωνάκης. | Ζ. Μ. Μπινιχάκης. | Νικ. Τυλιανάκης. | Μιχ. Γουβιανάκης. | Ι. Μ. Μουρελάκης. | Α. Ζωγράφος. | Α. Μιχαλοδημητριάκης».

Ὑστερα ἀπὸ αὐτό, ἔτσι μάλιστα καὶ πού οἱ τρεῖς ἀντιπρόσωποι τῶν Α. ἐπαρχιῶν καὶ ἀπὸ κοντὰ ὑποστήριξαν τὰς ἀπόψεις καὶ τὰ δίκαια τῆς Ἀνατολικῆς Κρήτης, ἡ Κεντρικὴ Ἐπιτροπὴ ἀποφάσισε νὰ ἐνεργήσῃ ὅ,τι θὰ ἦτο δυνατόν, σύμφωνα μὲ τὴν πιὸ πάνω αἴτησιν.

Ἔτσι γράφουν στὴ Σύρον: «Τῇ 11 Μαρτίου 1867 ἐν Ἀθήναις | Φίλιππε κ. Μπογιατζόγλου. | Εἰς Σύρον. | ...Προχθὲς ἀνεχώρησαν

οἱ τῶν Ἀνατολικῶν Ἐπαρχιῶν Στυλ. Παπαδάκης, Μ. Σφακιανάκης καὶ Α. Καββάκης, εἰς αὐτοὺς ἐνεχειρίσαμεν 1125 ὄπλα αὐλακωτά, πληκτικὰ ὄλοσχερῶς νέα, ἐξ ὧν 788 ἀγγλικά, τὰ δὲ λοιπὰ 337 βελγικά, μετὰ τῶν ἀναγκαίων αὐτῶν παραρτημάτων καὶ δύο κιβώτια μὲ ξαντῶ. Αὐτὰ ἐπροσδιωρίσαμεν ρητῶς διὰ τὰς Ἀνατολικωτέρας Ἐπαρχίας τῆς Κρήτης. | Ἰδίως τὴν ἀποστολὴν ταύτην θέλετε ἐφοδιάσει μὲ πολεμοφόδια καὶ πειζώματα. Αὐτοὶ μᾶς ἐβεβαίωσαν ὅτι ἔγραψαν καὶ περιμένουν εἰς Σῦρον νὰ μάθωσιν, ἂν καὶ ποῦ δύνανται ν' ἀποβιβάσωσιν ἀσφαλῶς τὸ φορτίον. Ὅθεν θέλετε συνεννοηθῆ μετ' αὐτῶν, ὅπως ὀρίσητε καὶ τὸν καιρὸν καὶ τὸν λιμένα τῆς ἀποστολῆς ταύτης, ὅπως μὴ τυχὸν ἀποτύχη ἐπὶ βλάβῃ τοῦ γενικοῦ ἀγῶνος καθ' ὅσον καὶ ἐκ Σφακίων μᾶς γράφουσιν, ὅτι πρὸς ματαίωσιν τῆς μελετωμένης κατὰ τῶν Σφακίων προσβολῆς τῶν Τούρκων ἀπαιτεῖται ἡ Μεσαρὰ καὶ ὁ Ἀγ. Βασίλειος νὰ ὦσιν ἐλεύθεροι διὰ τῆς ἀναστατώσεως τῶν Ἀνατολικῶν Ἐπαρχιῶν Ἡρακλείου. | Λ. Μελάς»⁸⁶.

Γιὰ νὰ γίνουν ὅμως τόσον μεγάλες ἐτοιμασίαι, ὅπως ἐζητοῦσεν ἡ Ἐπιτροπὴ ἀλλὰ καὶ ἦταν πραγματικὰ ἀπαραίτητη ἡ ἀποστολὴ τους, ἐχρειαζότανε καιρὸς καὶ μεγάλη προετοιμασία. Ἀρχὲς Ἀπριλίου ἀκόμη. συνεννοοῦνται οἱ ἐπιτροπὲς τῆς Ἑλλάδος μὲ τοὺς ἀρχηγοὺς τῶν ἐπαναστατῶν, γιὰ τὸ τί πρέπει νὰ γίνῃ γιὰ νὰ ξεσηκωθοῦν οἱ ἀνατολικώτερες ἐπαρχίαι. Στὶς 2 Ἀπριλίου 1867 γράφει ὁ Μ. Κόρακας ἀπὸ τὸ Δισκούρι τοῦ Μυλοποτάμου στὴ Σύρο⁸⁷:

«Ἀξιότιμε κ. Μίνω. | Ἐπὶ τῆς ἀπὸ 25 π.μ. φιλικῆς μοι ἐπιστολῆς σᾶς ἀποκρίνομαι, ἀφοῦ προηγουμένως εὐχαριστήσω Ὑμᾶς διὰ τὴν καλὴν ἰδέαν ἣν ἔχετε σχηματίσει δι' ἐμέ. | Ἐτι πλειότερον χαίρω βλέπων Ὑμᾶς καταγινόμενον πρὸς ἀναστάτωσιν καὶ τῶν ἀνατολικῶν Ἐπαρχιῶν. Πρὸς τοῦτο ἔγραψα σήμερον πρὸς τὴν Κεντρικὴν Ἐπιτροπὴν Ἀθηνῶν, ὁμοῦ μὲ τὸν ἀποφασίσαντα νὰ ριψοκινδυνεύσῃ κ. Πετροπουλάκη τὰ ἐξῆς: | Νὰ καταπλεύσῃ τὸ Ἀρκάδιον ἐντὸς τῆς ἑβδομάδος ταύτης, δηλ. ἀπὸ τῆς 6ης μέχρι καὶ τῆς 10ης τ.μ., εἰς τὴν θέσιν Φόδελε, ἔνθα καὶ πρὸ ὀλίγων ἡμερῶν προσωρμίσθῃ, φέρον μεθ' ἐνιτοῦ τὰ δισχίλια ὄπλα καὶ τὰ ἀναγκαιοῦντα πολεμοφόδια· ἅμα τῇ ἀφίξει αὐτῶν θέλομεν ὀπλίσει τοὺς Μεσαρίτας, οἵτινες ἀναμένουσι καὶ θέλομεν μεταβῆ μετ' αὐτῶν καὶ μετὰ τοῦ σώματος τῶν ἐθελοντῶν τοῦ Πετροπουλάκη εἰς τὰς Ἀνατολ. Ἐπαρχίας πρὸς ἀναστάτωσιν αὐτῶν καὶ διάδοσιν τῆς ἐπαναστάσεως. | Ἀνάγκη ὅμως πᾶσα νὰ ὦσιν ἐτοιμοί

⁸⁶) ΓΑΚ, Κ14α ἀρ. 550.

⁸⁷) ΓΑΚ, Κ14α ἀρ. 624.

πεντακόσιοι τοῦλάχιστον ἐθελονταί, οἵτινες ἀπαιτεῖται ἐντὸς τὸ πολὺ ὀκτὼ ἡμερῶν μετὰ τὴν πρώτην ἔλευσιν τοῦ Ἀρκαδίου, ἔχοντες ἀριθμὸν ἀρκετὸν ὄπλων καὶ ἄφθονα πολεμοφόδια ν' ἀποβιβασθῶσιν ἐπίσης καὶ αὐτοὶ εἰς τὰς Ἀνατ. Ἐπαρχίας εἴτε εἰς τὸ Σίσι, εἴτε ὅπου οἱ ἐντὸς τοῦ ἀτμοπλοίου ναυαρω γοὶ προτιμωτέραν θέσιν ἐκλέξωσιν. | Μὴ ἐρχομένου τοῦ ἀτμοπλοίου μετὰ τῶν ἐθελοντῶν, ἡ ἐκστρατεία ματαιοῦται καὶ εἰς μέγιστον κίνδυνον τιθέμεθα... Μ. Κόρακας».

Ὑστερα ἀπὸ πολλὰ, τέλη Ἀπριλίου, ἀποβιβάζεται ὁ Δημητρακαράκος μὲ 670 ἐθελοντῆς καὶ περισσότερα ἀπὸ 4 χιλιάδες ὄπλα καὶ ἄλλα ἐφόδια στὸ Σίσι τοῦ Μεραμπέλλου⁸⁸.

Ἡ ἀποστολὴ τόσο σοβαρῶν δυνάμεων καὶ ἐφοδίων στὶς ἀνατολικώτερες ἐπαρχίες τῆς Κρήτης ἱκανοποίησεν ὅλους, ὅσοι εἶχαν ζητήσει ἢ ἐπιθυμήσει τὴν ἐξάπλωση τοῦ ἀγῶνα σ' ὅλη τὴ μεγαλόνησο.

Ἔτσι ὁ Ν. Σακκόπουλος στὶς 7 Μαΐου 1867 γράφει στὸ Μ. Μπογιατζόγλου⁸⁹: «Ἡ εἰς τὰς ἀνατολικὰς ἐπαρχίας ἀποσιαλεῖσα ἐπικουρία θέλει ἔχει εὐάρεστα ἀποτελέσματα εἰς τὰ ληθαργοῦντα ἐκεῖνα μέρη».

Ἀλλὰ καὶ οἱ κάτοικοι τῶν μερῶν ἐκείνων ἐκυριεύθησαν ἀπὸ μεγάλο ἐνθουσιασμό. Ὁ ὑπασπιστὴς τοῦ Κόρακα, Αἰμ. Τσάπαλος, γράφει ἀπὸ ἐκεῖ στὸ Μιτσοτάκη στὶς 9 Μαΐου 1867⁹⁰: «Ἐπαναλαμβάνω τὰ σὰς εἶπω, ὅτι πρὸ πέντε σχεδὸν μηνῶν ἐν Κρήτῃ δὲν εἶδον τοσοῦτον ἐνθουσιασμόν εἰς ἄλλας ἐπαρχίας».

Μόλις ὅμως πληροφοροῦνται τὴν ἀπόβαση οἱ Τοῦρκοι, ἀρχίζουν νὰ λαμβάνουν τὰ μέτρα τους. Ἔτσι ἀρχίζουν οἱ μεγάλες φροντίδες καὶ ἀνησυχίες γιὰ τὸ τί θὰ ἀκολουθήσῃ. Ὁ Μιτσοτάκης στὶς 8 Μαΐου ἱ.ἔ. γράφει στὸ Μ. Μπογιατζόγλου, ὅτι ὑπάρχουν Ὀθωμανοὶ στρατιῶτες στὰ φρούρια τῆς Σπιναλόγγας, Ἱεραπέτρας καὶ Ἡρακλείου⁹¹ «ὑπάρχει δὲ εἰσέτι ἐστρατοπεδευμένος τακτικὸς καὶ ἄτακτος στρατὸς εἰς Τυμπάκι Μεσαρᾶς, εἰς Καστέλλι Πεδιάδος καὶ εἰς Ἀγ. Μύρωνα τοῦ Μαλεβιζίου». Ἀλλ' ἐκεῖνο ποὺ τὸν ἀνησυχεῖ περισσότερο εἶναι ὁ Ὀμέρ Πασάς. Συνεχίζοντας γράφει στὸ ἴδιο γράμμα: «Ἐννέα ὀθωμανικὰ καὶ αἰγυπιακὰ ἀτμόπλοια εὐρίσκονται σήμερον ἀγκυροβολημένα ἀπέναντι τοῦ φρουρίου Ἡρακλείου. Ἡ δὲ σύγχρονος ἐμφάνισις τῶν πολεμικῶν αὐτῶν πλοίων πιθανολογεῖ ἔτι μᾶλλον τὴν εἶδησιν περὶ τῆς ἐνταῦθα προσεχοῦς ἀφίξεως τοῦ Ὀμέρ πασᾶ. | Ἀνταῖος».

⁸⁸) Πρβλ. ΓΑΚ, Κ14α ἀρ. 728, 730 καὶ «Αἰῶνα» ἀρ. 2237|4-V-67, «Ἐλπίδα» ἀρ. 1403|2-V-67, «Ἐθνοφύλακα» ἀρ. 1230|1-V-67 κλπ.

⁸⁹) ΓΑΚ, Κ14α ἀρ. 776.

⁹⁰) ΓΑΚ, Κ14α ἀρ. 790.

⁹¹) ΓΑΚ, Κ14α ἀρ. 782.

Γι' αὐτὸ καὶ καθημερινῶς γράφει, εἴτε γιὰ νὰ κάνη ὑποδείξεις ἢ γιὰ νὰ καλέσῃ σ' ἐνίσχυση τῶν μερῶν ἐκείνων. Ἔτσι στὶς 10 Μαΐου ἰ.ἔ. γράφει στὸν Τσάπαλο⁹²: «Ἄφ' ἧς ἔφθασεν εἰς τὰς ἀνατολικὰς ἐπαρχίας τὸ σῶμα τοῦ κ. Δημητρακαράκου, ὑπέδειξα ἐπανειλημμένως τοῖς αὐτόθι ἡμετέροις τὴν ἀπόλυτον ἀνάγκην τῆς ἐξεγέρσεως ἀπαξασσῶν τῶν ἐν λόγῳ ἐπαρχιῶν, πρὸς δὲ καὶ τὸ κατεπεῖγον τῆς ἐνεργείας πολεμικῶν ἔργων. Ὑποδεικνύων δὲ διὰ τῆς παρουσίας καὶ εἰς Ὑμᾶς ἀμφοιέρας ταύτας τὰς περιστάσεις, σᾶς παραπέμπω εἰς τὴν χθεσινήν ἐπὶ τούτῳ ἐπιστολήν μου πρὸς τοὺς ἀγαπητοὺς ἀδελφοὺς καὶ σᾶς προσθέτω συνάμα, ὅτι τώρα... ὀφείλομεν ἀναντιρρήτως ἅπαντες νὰ συνδράμωμεν αὐτοὺς [τοὺς ἐν Μυλοποτάμῳ ἀγωνιζομένους] διὰ πάσης θυσίας. Οὕτω, νοεῖτω, ὁ ἀγὼν τῶν ἐν Πεδιάδι Χριστιανῶν κατὰ τῶν Ὀθωμανῶν δὲν εἶναι ὡς γνωστὸν μέγας. 25».

Γιὰ τὸ τί γίνεται στὰ μέρη ἐκεῖνα γράφει τὴν ἴδια μέρα, 10 Μαΐου, ὁ Δημητρακαράκος ἀπὸ τῆ Μονῆ τῆς Κερᾶς πρὸς τὸν Μ. Μπογιατζόγλου⁹³:

«Αἱ πλεῖστοι τῶν Ἀνατολικῶν ἐπαρχιῶν εὐρίσκονται ἐν πλήρει ἐπαναστάσει, ἀναβάλλουν δὲ τινες, μὴ οὔσαι προετοιμασμένοι, καὶ τοῦτο συμβαίνει, διότι καταγίνομαι νὰ ὀχυρώσω τὴν θέσιν Κυρᾶν, εἰς ἣν εὐρισκόμεθα ἐστρατοπεδευμένοι καὶ ἧτις θέλει εἶσθαι τὸ ὀρμητήριον ἡμῶν ἐν καιρῷ ἀνάγκης καὶ τὸ ἄσυλον ὄλων τῶν οἰκογενειῶν τῶν ἐπαρχιῶν τὴν ἐβδομάδα αὐτὴν τὸ ἔργον ἀποπερατοῦται... | Ὁ Ὀμέρος, μὴ δυνηθεὶς νὰ ἐκβιάσῃ τὰ Σφακιά... ἦλθεν εἰς Μαλεβίζιον. Θὰ ἐπιτεθῶμεν κατ' αὐτοῦ καὶ θὰ περισπάσωμεν τὴν προσοχὴν τοῦ πρὸς ἡμᾶς, ὅπερ θέλει εἶσθαι μέγα κώλυμα δι' αὐτὸν καὶ ἀνατροπὴ τῶν σχεδίων του. | Πρὸ δύο ἡμερῶν κατωρθώθη ἡ ἔνωσίς μας μετὰ τοῦ ὀπλαρχηγοῦ κ. Κόρακα, μετὰ τοῦ ὁποίου συνεργαζόμεθα, κατὰ συνέπειαν σήμερον συμποσοῦμεθα εἰς 4 χιλιάδας, καλῶς ὀπλισμένοι. Ἐξ αὐτῶν τὰς δύο θέλομεν διαθέσει πρὸς φρούρησιν τῆς θέσεως Κυρᾶς καὶ Λασιθίου, τὰς δὲ ἄλλας δύο πρὸς βλάβην τοῦ ἐχθροῦ. Πολλοὶ ἐκ τῶν Κρητῶν κοιτατάσσονται εἰς τὸ τάγμα τῶν στρατιωτῶν μου...».

Ἐν τῷ μεταξὺ ὅμως ὁ Ὀμέρος πλησιάζει καὶ ὁ Μητσοτάκης στὶς 11 Μαΐου ἰ.ἔ. γράφει πρὸς τὸ ἀρχηγεῖον τοῦ τμήματος Ἡρακλείου⁹⁴:

«Ὁ Ὀμέρος πασᾶς ἔφθασε... χθὲς τὸ ἑσπέρας μετὰ τοῦ ὑπ' αὐτὸν στρατοῦ, ἀριθμοῦντος ὀκτώ, ὡς λέγεται, χιλιάδας ἀνδρῶν, ἐν τῷ χωρίῳ Τύλισον Μαλεβιζίου... Οὐδόλως παράδοξον νὰ ἐκκινήσῃ οὗτος

⁹²) ΓΑΚ, Κ14α ἀρ. 793.

⁹³) ΓΑΚ, Κ14α ἀρ. 794.

⁹⁴) ΓΑΚ, Κ14α ἀρ. 798.

κατὰ τῶν ἀνατολικωτέρων ἐπαρχιῶν, ἵνα προκαταλάβῃ δῆθεν τὴν γενικὴν ἀνασιτάτωσιν τῆς νήσου. Ὅθεν εἰδοποιῶ σήμερον κατεσπευσμένως τὸ Ἀρχηγεῖον τοῦτο περὶ τῆς προκειμένης σπουδαίας περιστάσεως διὰ τὰ περαιτέρω καὶ ἐπιφυλασσόμενος νὰ διαβιβάζω αὐτῷ ἐγκαίρως πᾶν τὸ ἀφορῶν τὸν ἱερὸν καὶ δίκαιον ἀγῶνα ἡμῶν. | Δράττομαι [κτλ.] | 25».

Τὴν ἴδια μέρα γράφει καὶ στὸν Πετροπουλάκη⁹⁵: «Ὁ Ὁμέρ πασᾶς ἐστρατοπέδευσεν ἀνελπίστως χθὲς τὸ ἐσπέρας εἰς Τύλισον... Περὶ τῆς σπουδαίας περιστάσεως εἰδοποίησα ἤδη κατεπειγόντως... ἡμετέρους διὰ τὰ περαιτέρω».

Καὶ τὴν ἄλλη μέρα, 12 Μαΐου, εἰδοποιεῖ συμπληρωματικῶς «τὸ Ἀρχηγεῖον τοῦ τμήματος Ἡρακλείου», ὅτι αἱ δυνάμεις τοῦ Ὁμέρ εἶναι «οὐχὶ πλέον τῶν 8 χιλιάδων ἀνδρῶν τακτικῶν τε καὶ ἀτάκτων, ἐξ ὧν 8 τάγματα πεζικοῦ στρατοῦ [Σουλτανικοῦ] καὶ Αἰγυπτιακοῦ καὶ 1200 περίπου ἀτάκτων Ἰθαγενῶν Κρητῶν. Οὐδὲν ὀριστικόν. Πολλὰ διαδόσεις»⁹⁶.

Ὁ Πετροπουλάκης γράφει ἐν τῷ μεταξὺ στὸ Μητσοτάκη γιὰ ὅ,τι εἶχε γίνει στὸ Μυλοπόταμο· ἐκεῖνος ὅμως, στίς 15 Μαΐου ἰ.ἔ., τοῦ ἀπαντᾷ⁹⁷:

«Ὁμολογῶ μεθ' Ὑμῶν, ὅτι καὶ ὁ Ὁμέρ καὶ ὁ Ρεσίτ ἐφέντης ἐτιμωρήθησαν δεόντως διὰ τὴν ἐν Μυλοποτάμῳ διάβασίν των, ὅμως δὲν δύναμαι ἐπίσης νὰ ἀρνηθῶ ὅτι αὕτη ἐγένετο, ὡς μὴ ὄφειλεν. | Ἐν τούτοις ὁ Ὁμέρ προτιθέμενος νὰ προχωρήσῃ εἰς τὰς ἀνατολικωτέρας ἐπαρχίας... ἐστρατοπέδευσε τὴν πρωΐαν τῆς προχθὲς εἰς «Σπήλια», θέσιν κειμένην κατὰ τὴν εἰς Πεδιάδα ἄγουσαν ὁδόν. Χθὲς δὲ ἅπας ὁ ἐν Ἀγίῳ Μύρωνι φρουρῶν... στρατός, ἀνεχώρησεν ἐκεῖθεν διευθυνόμενος εἰς τὴν αὐτὴν θέσιν [Σπήλια]. Προσέτι διαδίδεται ἀπὸ τῆς χθὲς ὡς θετικόν, ὅτι καὶ ὁ ἐν Τυμπακίῳ φρουρῶν... διευθύνεται εἰς Σπήλια, ἵνα ἐκεῖθεν πανστρατιᾷ ἐκκινήσῃ κατὰ τῶν ἐν Πεδιάδι... ἐπανασιατῶν... | Ὑστερον ἀπὸ ταῦτα περιττὸν ὅλως νομίζω, Γενναιότατε, νὰ ὑποδείξω Ὑμῖν τὴν ἀπόλυτον ἀνάγκην τοῦ νὰ σπεύσῃ τὸ ταχύτερον οἱ αὐτόσε πρόμαχοι τῆς Ἐλευθερίας εἰς βοήθειαν τῶν ἐκεῖσε ἀδελφῶν ἡμῶν. Ἡ περίστασις εἶναι κρίσιμος κρισιμωτάτη διὰ τὴν πατρίδα. | 25».

Ἀλλὰ καὶ οἱ ἀρχηγοὶ τῶν ἐπαναστατῶν, ποὺ ἦταν τότε στὸ Λασιθί, ἀνησυχοῦν καὶ γράφουν στὸ Μιτσοτάκη⁹⁸: «Ὁ Ὁμέρ μανθάνο-

⁹⁵) ΓΑΚ, Κ14α ἀρ. 799.

⁹⁶) ΓΑΚ, Κ14α ἀρ. 803.

⁹⁷) ΓΑΚ, Κ14α ἀρ. 829.

⁹⁸) ΓΑΚ, Κ14α ἀρ. 826.

μεν εἰς Καστέλλιον... Αἱ προφυλακαὶ καὶ ἐπικουραὶ ἐτέθησαν καταλλήλως. Σπεύσατε σπουδαίως ἀποστείλουν ἐσωκλείστους Σύρον καὶ Ρωμάνον, εἰδοποιοῦντες πρὸς τούτοις καὶ τοὺς ἄλλους ἐν Μυλοποτάμῳ πρὸς ἀντιπερισπασμόν. Πολλὰι πυραὶ σημεῖον μάχης. | Ἀνάγκη ὁ ὠκύπους [ἐννοεῖ τὸ «Ἀρκαδί»] ἐπισκεφθῆναι κομίζων πολεμοφόδια καὶ τροφίμα] ὡς καὶ ὄπλα ὡς ἀντικρουσθαι [;] ἐπὶ ἡμέρας εἰς τὴν ἰδίαν θέσιν. | Μὲ τὸ αὐτὸ ταχυδρομεῖον παρακαλεῖσθε ἀποστείλουν καὶ γράψαι τὰ δέοντα. | Οἱ ἀδελφοί σας. | Μ. Κόρακας. | Κ. Σ[φακιανᾶκης], Αἰμίλιος». Καὶ μαζὶ μὲ αὐτὸ στέλλουν καὶ στὴ Σύρον τὸ ἐξῆς γράμμα⁹⁹:

»Κύριοι. | Βιαίως καὶ κατεσπενυσμένως ἐρχόμεθα νὰ δηλώσωμεν τῇ Ση Ἐπιτροπῇ τὰ ἐξῆς: | Ὁ Ὀμέρ μετὰ τὴν ἐν Μυλοποτάμῳ μάχην ἐκινήθη ἐναντίον ἡμῶν, ἀφίχθεις μεθ' ὄλου τοῦ στρατοῦ αὐτοῦ εἰς Καστέλλιον, προτιθέμενος ὡς μανθάνομεν, νὰ εἰσβάλῃ δι' ὄλων τῶν διόδων καθ' ἡμῶν. Πρὸς τοῦτο ἐδδιαιρέσαμεν τὰς δυνάμεις μας, ἀναβαινούσας εἰς 4000 ὀπλιτῶν, ὄλων ἐνθουσιῶντων, θέσαντες ἰσχυρὰς προφυλακάς, ἐχούσας ἐν καιρῷ τῷ δέοντι καὶ ἐπικουρίας, καὶ πεποίθαμεν, ὅτι θέλει πρεπόντως ἀποκρουσθῆ. Ἀλλ' ὅμως τὰ διὰ τοῦ Ἀρκαδίου ληφθέντα πολεμοφόδια δὲν ἐπαρκοῦν εἰς τὴν ἐπίμονον εἰσβολὴν τοῦ Ὀμέρ, ἐνδεχομένην νὰ διαρκέσῃ ἐπὶ ἡμέρας, οὕτω καὶ αἱ τροφαὶ ὡς μὴ τακτοποιηθεῖσαι εἰσέτι, δύνανται νὰ ἐπαρκέσωσιν ἐπὶ τρεῖς τουλάχιστον ἡμέρας καὶ κατὰ συνέπειαν οἱ ἄνθρωποι, στερούμενοι τοιούτων, ἐγκαταλείπουσι τὴν θέσιν των. Ἐπίσης ἐπικουρίας ἐν ἐναντίᾳ περιπτώσει δὲν θὰ ἔξωμεν, ὡς ἐκ τῆς γεωγραφικῆς θέσεως ἡμῶν, ὅθεν σκεφθέντες ἐρχόμεθα μετὰ σπουδῆς νὰ εἰδοποιήσωμεν τῇ Σεβ. Ἐπιτροπῇ, ὅτι εἶναι ἀπόλυτος ἀνάγκη νὰ ἀποστείλῃ ἡμῖν τὰ ἀναγκαῖα πολεμοφόδια καὶ τροφὰς καὶ ὄπλα, διὰ νὰ ὀπλίσωμεν πολλοὺς εἰσέτι ἀόπλους. | Ὡς θέσιν κατάλληλον διὰ τὴν ἐκφόρτωσιν κρίνομεν τὴν εἰς ἣν προχθὲς ἐξεφόρτωσε, ἥτις καὶ ἐπικαιρος καὶ οὐδέποτε παρὰ τοῦ ἐχθροῦ ὑποβλεπομένη. | Ἡ Σεβ. Ἐπιτροπὴ παρακαλεῖται νὰ σπεύσῃ πρὸς ἐξομάλυνσιν τῶν αἰτουμένων κατεπειγόντως. | Ἐν Κράσση (Πεδιάς) τὴν 15 Μαΐου 1867. | Ὁ Γεν. Ἀρχηγὸς τοῦ τμήματος Ἡρακλείου. | Μ. Κόρακας. | Ὁ Γ. Ἀρχηγὸς τῶν 6 Ἀνατολικωτέρων Ἐπαρχιῶν. | Κ. Σφακιανᾶκης. | Ὁ ὑπασπιστής. | Α. Τσάπαλος. | Υ.Γ. Ἐπιστολὴ τοῦ κ. Δημητρακαράκου μᾶς λέγει ὅτι πρόπει ἡ Σεβ. Ἐπιτροπὴ νὰ σπεύσῃ ἀποστελλούσα τὰ αἰτηθέντα».

Τὴν ἄλλη μέρα, στέλλοντας τὸ γράμμα αὐτὸ ὁ Μητσοτάκης μαζὶ

⁹⁹) ΓΑΚ, Κ14α ἀφ. 827.

καὶ μὲ ἓνα ἄλλο σταλμένο ἀπὸ τὸ Στ. Παπαδάκη¹⁰⁰, γράφει καὶ ὁ ἴδιος τὰ ἐξῆς στὸ Μ. Μπογιατζόγλου¹⁰¹:

«Ὁ Ὀμὲρ πασᾶς ἐστρατοπέδευσε τὸ ἑσπέρας τῆς 10ης το. εἰς Τύλισον καὶ ἀπὸ τῆς πρωίας τῆς 13ης το. εἰς Σπήλια. 14 ἦλθεν ὁ στρατὸς τοῦ Ἀγ. Μύρωνος εἰς Ἡράκλειον καὶ χθὲς εἰς Σπήλια. | Ὁ Ὀμὲρ μέχρι τῆς στιγμῆς ταύτης (ὥραν 10 π. μ.), στρατοπεδεύει εἰς Σπήλια. Ὁ ἀριθμὸς τοῦ ὑπ' αὐτὸν στρατοῦ, συμπεριλαμβανομένων ἐκείνων τοῦτε Ἀγ. Μύρωνος καὶ τοῦ Τυμπακίου, ἤδη ἐνωθέντων, ἀναβαίνει, ὡς βεβαιοῦται, εἰς δεκαπέντε περίπου χιλιάδας ἀνδρας. Εἴμεθα εἰς παραμονὰς μεγάλων μαχῶν κατὰ τὸ τμήμα Ἡρακλείου. | Ἀνταῖος».

Ἡ κατάσταση ὅσο πηγαίνει γίνεται καὶ πιὸ δύσκολη καὶ οἱ κίνδυνοι περισσότεροι.

Γι' αὐτὸ ὁ Μητσοτάκης σπεύδει στὶς 17 Μαΐου νὰ γράψῃ καὶ στὸν Πετροπουλάκη καὶ στὸν Π. Κορωναῖο. Στὸν πρῶτο γράφει¹⁰²:

«...Ἐλαβον τὴν ὑπὸ χθρσινῆν ἡμερομηνίαν ἐπιστολὴν Σας μετὰ τῶν συνημμένων. Ἡ ἀνάγκη ἐπικουριῶν εἰς τοὺς ἐν ταῖς Ἀνατολικωτέραις Ἐπαρχίαις ἡμετέρους εἶναι καὶ μεγίστη καὶ κατεπείγουσα διὰ πολλοὺς καὶ ἰσχυροὺς λόγους, ἐπομένως οἱ ἀρνούμενοι ἢ ἀναβάλλοντες ταύτας ἀναδέχονται τὴν μεγαλυτέραν εὐθύνην ἀπέναντι τοῦ ἀγῶνος τῆς Κρήτης καὶ τοῦ μεγαλείου τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους. | Ταῦτα ἐν ὀλίγοις. | Προσεχῶς ἀναπληροῦνται ἅπασαι αἱ ἐλλείψεις τῶν αὐτόσε καὶ ἀλλαχοῦ τῆς νήσου γενναίων προμάχων τῆς ἐλευθερίας. Ὁ μ ο ν ο εἶ τε καὶ κ α ρ τ ε ρ εἶ τε... | Κάμετε τὴν δέουσαν χρῆσιν τῆς παρουσίας μου καὶ διαβιβάσατε ἀσφαλῶς καὶ ἀμέσως τὰς ἐγκλείστους ἐπιστολάς καὶ ἰδίως ἐκείνην πρὸς τὸν καπετὰν Ρουμάνον διὰ τὰ περαιτέρω. | Ὁ Ὀμὲρ πασᾶς στρατοπεδεύει εἰσέτι εἰς Σπήλια. | Ἀναμένων ἀνυπομόνως νὰ μάθω τὰς ἐνεργείας ὑμῶν τε καὶ τῶν λοιπῶν ἀρχηγῶν [κλπ.] ἀσπάζομαι ἅπαντας ἀδελφικῶς καὶ διατελῶ ἀείποτε. | Ὁ ὑμέτερος | 25».

Ἐπίσης γράφει¹⁰³: «Πρὸς τὸν Γενναιότατον Συνταγματάρχην κ. Π. Κορωναῖον. | Γενναιότατε. | Κατ' ἐντολὴν τῆς...ἀποστέλλω σήμερον πρὸς Ὑμᾶς... ἑκατόν (100) Ὀθωμανικὰς λίρας διὰ τὰς ἀνάγκας τοῦ ἀγῶνος. Περιττὸν δὲ ὅλως κρίνω νὰ παρακαλέσω Ὑμᾶς τὸ νὰ μοὶ πέμψητε κατὰ τὴν τάξιν διὰ τοῦ ἰδίου μέσου τὴν...ἀπόδειξιν. | Δὲν

¹⁰⁰⁾ ΓΑΚ, Κ14α ἀρ. 828.

¹⁰¹⁾ ΓΑΚ, Κ14α ἀρ. 833.

¹⁰²⁾ ΓΑΚ, Κ14α ἀρ. 837.

¹⁰³⁾ ΓΑΚ, Κ14α ἀρ. 838.

ἀγνοεῖτε βεβαίως, Γενναιότατε, τὰ περὶ τοῦ Ὁμέρ Πασᾶ στρατοπεδεύοντος νῦν εἰς Σπήλια, θέσιν κειμένην κατὰ τὴν πρὸς τὴν Πεδιάδα ἄγουσαν ὁδὸν καὶ ἀπειλοῦντος, ὡς γνωστόν, δι' ὅλων τῶν στρατιωτικῶν του δυνάμεων τοὺς ἐκεῖσε ἐπαναστάτας, ἀναμένοντας ἄλλωστε αὐτὸν μετὰ μεγάλου ἐνθουσιασμοῦ. Τούτων δ' οὕτως ἐχόντων τῶν πραγμάτων, δὲν νομίζω ἀπὸ σκοποῦ, Γενναιότατε, νὰ ὑποδείξω πρὸς Ὑμᾶς καὶ δι' Ὑμῶν πρὸς ἅπαντας τοὺς αὐτόσε προμάχους τῆς ἐλευθερίας τὴν ἀπόλυτον ἀνάγκην τὸ νὰ σπεύσητε ὁμοῦ καὶ ἐν τάχει εἰς βοήθειαν τῶν εἰρημένων ἀδελφῶν ἡμῶν, ἀπεκδεχομένων πάντοτε μετὰ παλλούσης καρδίας τὰς ἐπικουρίας τῶν συναγωνιστῶν των. | Προκειμένου δὲ λόγου περὶ ἐπαναστατῶν τῶν Ἀνατολικωτέρων Ἐπαρχιῶν, δρώτομαι τῆς εὐκαιρίας νὰ βεβαιώσω Ὑμᾶς, ὅτι ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν ἀναβαίνει ἤδη εἰς ὀκτὼ περίπου χιλιάδας ἀνδρῶν καὶ ὅτι ἀπαξάπαντες ἔχουσιν ἀπόφασιν νὰ πολεμήσωσιν μέχρις ἐνός! Ἀλλ' οὐχ ἦτιον ὁ Ὁμέρ Πασᾶς συγκεντρώνει περὶ αὐτὸν ὅλας τὰς εἰς τὸ τμημα Ἡρακλείου στρατιωτικὰς δυνάμεις, ἵνα ἐπιτεθῆ ἀποτελεσματικώτερον κατ' αὐτῶν. Ἐπομένως οὐδένα λανθάνει, ὅτι ἡ περίστασις αὕτη εἶναι κρίσιμος, κρίσιμωτάτη διὰ τὴν Πατρίδα, ἣν ὀφείλομεν κατὰ καθῆκον νὰ ὑπερασπίσωμεν μέχρις ἐσχάτων. | Ἦδη ἔφθασεν ὁ ἐν Τυμπακίῳ τῆς Μεσαρᾶς τακτικός τε καὶ ἄτακτος στρατὸς εἰς Καστέλλι τῆς Πεδιάδος. Οὐδεὶς δὲ στρατιώτης ἢ ἄλλος Ὀθωμανὸς διαμένει σήμερον ἐκεῖσε ἢ εἰς Ἀγ. Μύρωνα καὶ Ἀγ. Βαρβάραν, ὡς ἄλλοτε. Καὶ ταῦτα πρὸς γνῶσιν Ὑμῶν. | ...Καιρὸν δὲν ἔχω νὰ ἐκταθῶ πλειότερον. | Ἐν τούτοις, ἀναμένων εὐχάριστον ἀπάντησίν Σας, διατελῶ. | Ὅλως ὑμέτερος. | 25».

Ἔτσι ἀπὸ τῆ μίᾳ μεριᾷ ὁ Ὁμέρ ἐτοιμάζεται νὰ ἐπιτεθῆ κατὰ τῶν συγκεντρωμένων στὶς Ἀνατολικώτερες Ἐπαρχίες ἐπαναστατῶν καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη καλοῦνται ἀπὸ ὅλα τὰ μέρη τῆς Κρήτης νὰ ἐνισχύσουν τοὺς ἐκεῖ ἐπαναστάτας. Τότε σπεύδουν καὶ Σφακιανοὶ καὶ ἀπὸ τῆ Δ. Κρήτη, μὲ ἐπὶ κεφαλῆς μέλη τῆς Συνελεύσεως καὶ τῆς Κυβερνήσεως, ὅπως φαίνεται καὶ ἀπὸ τὸ ἐξῆς γράμμα τοῦ ἰδίου τοῦ Μιτσοτάκη πρὸς τὸν Παρθένιο Κελαϊδῆ τῆς 19 Μαΐου 1867¹⁰⁴:

«Ἀγαπητὲ ἀδελφὲ κ. Παρθένιε Κελαϊδῆ. | Μετὰ πλείστης ὀσης εὐχαριστήσεως ἔλαβον τὴν ὑπὸ χθεσινὴν ἡμερομηνίαν ἐπιστολὴν ὑμῶν. | Ἡ εἰς τὰ μέρη ἄφιξις Ὑμῶν καὶ τῶν ἄλλων ἀδελφῶν Σφακιανῶν εἶναι ἔργον πατριωτικὸν καὶ πολλὰς συνεπάγεται ὠφελείας εἰς τὸν ἱερὸν ἀγῶνα μας, ἰδίως δὲ κατὰ τὰς ἡμέρας ταύτας, κρίσιμους οὔσας εἰς τοὺς

¹⁰⁴) ΓΑΚ, Κ14α ἀρ. 846.

Χριστιανούς τοῦ τμήματος Ἡρακλείου. | Ἡ ὑπνωδία τῶν κατοίκων τῶν Ἀνατολικῶν Ἐπαρχιῶν εἶναι ἀληθῶς μεγάλη, ἀλλ' οὐχ ἥτιον ἐλπίζεται ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν νὰ ἐξυπνήσωσι καὶ οὗτοι ἀπὸ τὸν λήθαργον [κλπ.]. | Ὁ Ὀμέρ εὐρίσκειται ἀπὸ ἐπτά ἤδη ἡμερῶν ἐστρατοπεδευμένος εἰς Σπήλια... Αἱ εἰς Ἀγ. Μύρωνα, Ἀγ. Βαρβάραν καὶ Τυμπάκι ὑπάρχουσαι ἄλλαι φρουραὶ ἀνεκλήθησαν ἐκεῖθεν. Καὶ αἱ μὲν φρουραὶ τοῦ Ἀγίου Μύρωνος καὶ τῆς Ἀγ. Βαρβάρας ἠνώθησαν ἐσχάτως μετὰ τοῦ ὑπὸ τὸν Ὀμέρ στρατοῦ εἰς Σπήλια, ἡ δὲ φρουρὰ τοῦ Τυμπακίου ἠνώθη ἐπίσης μετὰ τῶν εἰς Καστέλλι ἐστρατοπεδευμένων ἐτέρων Ὀθωμανῶν, τινὲς τῶν ὁποίων ζητήσαντες νὰ καταλάβωσιν ὡς προφυλακὰς τὸ χωρίον Κασταμονίτζα, ἀπεκρούσθησαν παρὰ τῶν πρὸς τὰ μέρη ἐκεῖνα παραμενόντων ἐπαναστατῶν μὲ ἀπώλειάν τινων, ὡς λέγεται, ἀνδρῶν. | 25».

Μετὰ τρεῖς μέρες, στίς 22 Μαΐου ἰ.ἔ., ὁ ἴδιος ὁ Μιτσοτάκης ἔρχεται νὰ δώσῃ συμπληρωματικὰς πληροφορίες γιὰ τὶς κινήσεις τόσο τῶν Τούρκων ὅσο καὶ τῶν ἐπαναστατῶν, χωρὶς νὰ ξέρῃ ὅτι οἱ συγκρούσεις εἶχαν πιά ἀρχίσει: «Τὴν 20 Μαΐου,» γράφει, «ὁ Ὀμέρ πασᾶς ἀνεχώρησεν ἐκ τῆς θέσεως Σπήλια, διευθυνόμενος εἰς Καστέλλι Πεδιάδος καὶ τὴν αὐτὴν ἐκείνην ἡμέραν ἀνεχώρησαν ἐπίσης ἐκ τῆς ἐπαρχίας Μαλεβιζίου χίλιοι περίπου ἐπαναστάται Κρηῖτες καὶ ἐθελονταὶ ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν πολλῶν ἀρχηγῶν, ἐν οἷς ὁ Πειροπουλάκης καὶ οἱ ἐσχάτως ἀφιχθέντες ἐκεῖσε Σφακιανοὶ πρὸς ἐπικουρίαν τῶν ἐν Κερᾷ τῆς Πεδιάδος ἡμετέρων. | Μέχρι τῆς στιγμῆς ταύτης (ὥραν 2 μ.μ.) οὐδὲν νεώτερον ἐκεῖθεν. | Ἀνταῖος»¹⁰⁵.

Γιὰ τὸ τί γίνεται στὸ στρατόπεδο τῶν ἀνατολικωτέρων ἐπαρχιῶν, ὅπου σπεύδουν ἀπὸ ὅλα τὰ μέρη τῆς Κρήτης, ἀρκετὰ διαφωτιστικὸ εἶναι τὸ ἐξῆς γράμμα, πού ὁ Γ. Ἀρχηγὸς τῶν ἑξ ἀνατολικωτέρων ἐπαρχιῶν Κ. Σφακιανᾶκης στέλνει στὸ Μ. Μπογιατζόγλου ἀπὸ τὴ Μονὴ Κρουσταλλένιας στίς 20 Μαΐου 1867¹⁰⁶:

«Ἀξιότιμε κ. Μίνω Βογιατζόγλου. | ...Συνιστῶ πρὸς Ὑμᾶς ὑπὲρ ποτε ἄλλοτε, τὴν ἐνταῦθα ταχεῖαν ἀποστολὴν τοῦ Ἀρκαδίου... Τὸ ὅτι φθάνουν ἐνταῦθα πρὸς ἡμᾶς ἐπικουρίαι ἐκ τῶν Δυτικῶν Ἐπαρχιῶν πληροφορούμεθα ἐξ ἐπιστολῆς τῆς Προσωρινῆς Κυβερνήσεως χρονολογούμενης ἀπὸ τῆς 7 τ.μ. καὶ ἀφιχθείσης σήμερον πρὸς ἡμᾶς, δι' ἧς μᾶς ἀναγγέλλεται ὅτι διετάχθησαν πάντες οἱ ὀπλαρχηγοὶ νὰ λάβῃ ἕκα-

¹⁰⁵) ΓΑΚ, Κ14α ἀρ. 862.

¹⁰⁶) ΓΑΚ, Κ14α ἀρ. 849.

στὸς 150 στρατιώτας τουλάχιστον καὶ νὰ δρᾷ ἐνταῦθα, πολλοὶ δὲ εὐρίσκονται καθ' ὁδὸν καὶ σήμερον μάλιστα ἔφθασε πρῶτος ὁ Κ. Βυζάντιος εἰς τὴν Ἐπαρχίαν Ρίζου, φέρων 100 στρατιώτας. Εἰς τὸ σωτήριον δὲ τοῦτο μέτρον προέβη ἡ Πρ. Κυβέρνησις, θεωρήσασα ἐπάναγκες καὶ ὠφέλιμον τὴν συγκέντρωσιν ὄλων τῶν δυνάμεών μας ἐναντίον τοῦ Ὁμέρου, ὅστις συνεκέντρωσεν ἤδη ὅλας τὰς ἐν Κρήτῃ στρατιωτικὰς αὐτοῦ δυνάμεις, ἀποσύρας πάντας τοὺς στρατοὺς του ἀπὸ Τυμπακίου τῆς Μεσαρᾶς καὶ Ἀγ. Μύρωνα τοῦ Μαλεβιζίου καὶ ἐλαύνει καθ' ἡμῶν πανστρατιᾷ. Ὡστε προοιωνίζομαι αἱματωδεσιτάτας καὶ ἀποφασιστικὰς μάχας καὶ ἐν ταῖς ἐπαρχίαις μας, τῶν ὁποίων αἱ νίκαι θέλουσιν ἀποπλύνει τὸν ρύπον τὸν ἐγκείμενον αὐταῖς καὶ θέλουσιν ἀποσοβῆσαι τὰς μεγάλας καὶ ὑπερβολικὰς κατηγορίας, ἅς τινες καλοθεληταὶ τινες ἡμῶν τε καὶ τῆς πατρίδος εὐχαριστοῦνται νὰ ἐκτοξεύωσι καθ' ἡμῶν. | Μὴ θαυμάζετε δὲ διὰ τὴν μέχρι τοῦδε ἀκίνησίαν καὶ ἀπραξίαν μας τὸ αἴτιον δὲν εἶναι ἰδικόν μας, διότι μετὰ τρεῖς ἡμέρας ἀπὸ τὴν ἄφιξιν τοῦ Ἀρκαδίου εἴχομεν τρεῖς χιλ. στρατὸν ὀπλισμένον καὶ ὑπὸ ἀκρατήτου ἐνθουσιασμοῦ κινούμενον καὶ ἡμεῖς εἰς θέσιν νὰ προσβάλωμεν τὸν ἐν Καστελίῳ Πεδιάδος διαμένοντα Τουρκικὸν στρατὸν, ὀλιγάριθμον τότε ὄντα. | Τὰ σχέδια ταῦτα καὶ τὰς σκέψεις μας καθυπεβάλαμεν πολλάκις ὑπ' ὄψιν τοῦ κ. Δημητρακαράκου καὶ ἐντόνως παρεκινήσαμεν αὐτὸν πρὸς ἐκτέλεσιν τῶν σχεδίων τούτων· οὗτος ὅμως οὐδόλως ἠθέλησε νὰ συγκατανεύσῃ, προφασιζόμενος ὅτι ἔχει διαταγὰς νὰ τηρῇ πάντοτε ἀμυντικὴν θέσιν, ἤδη δὲ ὁ ἐχθρὸς συναθροισθεὶς πολὺς εἰς Καστέλιον, ἡμεῖς ἀδυνατοῦμεν νὰ τὸν προσβάλωμεν. Οὐδόλως μᾶς ἐκφοβίζει ἡ προσέγγισις τοῦ Ὁμέρου μὲ τὴν μίαν καὶ ἡμίσειαν μυριάδα τοῦ στρατοῦ του, ὅσον μᾶς ἀποθαρρύνει ἡ ἔλλειψις τροφῶν. Κρίνω περιττὸν νὰ μακρογορήσω καὶ ἐπαναπαύομαι, ὅτι θέλετε λάβει πάντα τὰ σύντονα μέτρα πρὸς τακτικὴν συσσωμάτωσιν τοῦ στρατοῦ».

Οἱ μόνοι ποὺ δὲν πηγαίνουν πρὸς τὰ ἐκεῖ εἶναι ὁ Ι. Ζυμβρακάκης, ὁ Χατζημιχάλης Γιάνναρης καὶ ὁ Π. Κορωναῖος.

Ὁ Ι. Ζυμβρακάκης δὲν εἶχε βγῆ καθόλου ἀπὸ τὸ τμήμα του καὶ προσπαθεῖ νὰ δικαιολογηθῇ γι' αὐτὸ στὴν ἀπάντησίν του πρὸς τὸν Μένδελσων-Βαρθόλδη· ἐπίσης καὶ ὁ Ψύχας ἔχει ἀναλάβει παρόμοιο ἔργον¹⁰⁷.

Γιὰ τὸ Χατζῆ Μιχάλη στὶς 31 Μαΐου 1867 ὁ Α. Πετρίσσης γράφει ἀπὸ τὸν Ὁμαλὸ πρὸς τὸν Μπογιατζόγλου¹⁰⁸.

«Ἐξάδελφε Μίνω. | Πρὸ δύο ἡμερῶν ἔφθασα ἐδῶ ἕνεκεν τοῦ

¹⁰⁷⁾ Ἰδ. Ι. Ζυμβρακάκης, ἔ.ἀ., σ. 43 ἔ. καὶ Ψύχας, ἔ.ἀ., σ. 69 ἔ.

¹⁰⁸⁾ ΓΑΚ, Κ14α ἀρ. 899.

ἀσθενοῦντος Χατζῆ Μιχάλη, ὅστις νῦν εὑρίσκεται εἰς ἀνάρρωσιν, προτίθεται δὲ ἅμα ἐντελῶς λαθῆναι κάμη σπουδαίαν ἐκστρατείαν εἰς τὰ Καστρινά. | Ἔχει ἀνάγκην ὄπλων, πολεμοφοδίων, ὑποδημάτων, πετσιῶν κ.λ.π., ὥστε σπεύσατε νὰ σταλῆ τὸ Ἀρκάδιον εἰς Σούγιαν ἢ Χρυσοκαλίτισσαν».

Ἄλλὰ καὶ ὁ ἴδιος ὁ Χατζῆ Μιχάλης εἶχε γράψει στὶς 20 Μαΐου ἰ.ἔ. στὸ Μπογιατζόγλου ἀπὸ τὸν Ὀμαλό¹⁰⁹: «Ἀγαπητὲ Μίνω. | Ἔχω ἐτοιμοὺς 500 ἄνδρας διὰ τὸ Ἡράκλειον. Ἀποφασίζω νὰ μεταβῶ εἰς Ἡράκλειον, εἴαν, ἐννοεῖται, μὲ σταλῶσι τὰ 500 ὄπλα καὶ χρήματα, διότι γνωρίζω ὅτι ἐπικουρία ἐκ 500 ἀνδρῶν θὰ φέρῃ λαμπρὸν ἀποτέλεσμα. Πιστεύω ὅτι ἡ ἀποστολὴ δὲν σᾶς εἶναι διόλου δύσκολος».

Ὡς πρὸς τὸν Π. Κορωναῖο θὰ δοῦμε τώρα γιὰ αὐτὸς πὺ παντοῦ καὶ πάντοτε ἔτρεχε πρῶτος, τώρα στὴν τόσο κρίσιμη φάση τοῦ ἀγῶνα ἀργεῖ νὰ παρουσιασθῆ.

Δ' Ο Π. ΚΟΡΩΝΑΙΟΣ ΣΤΗΝ ΕΚΣΤΡΑΤΕΙΑ ΤΟΥ ΟΜΕΡ ΣΤΟ ΛΑΣΙΘΙ

Ὁ Π. Κορωναῖος, ἀροῦ ὁ Τουρκικὸς στρατὸς ὑπὸ τοὺς Ὀμέρ καὶ Ρεσίτ κατώρθωσε νὰ περάσῃ στὰ Ἡρακλειώτικα, ὅπου δὲν ἦταν δυνατὸν νὰ τὸν παρακολουθοῦν ἀπὸ κοντά, ἐπειδὴ τὰ μέρη ἦταν πεδινά, ἀπὸ τὸ Μυλοπόταμο πέρασε στὸ Ἀμάρι. Καὶ στὶς 14 Μαΐου 1867 ἐκδίδει ἡμερησίᾳ διαταγὴ ἀπὸ τὸ χωριὸ Ἀποδούλου τῆς ἐπαρχίας αὐτῆς¹¹⁰, γιὰ τὶς μάχες τοῦ Μυλοποτάμου. Τὸ γιὰ δὲν ἐπῆγε καὶ ἐκεῖνος πρὸς τὶς ἀνατολικώτερες ἐπαρχίας, μᾶς τὸ λέγει σὲ ἓνα γράμμα τοῦ πρὸς τὸν ἀδελφὸ τοῦ Ἀχιλλέα πὺ τὸ στέλνει ἀπὸ τὶς Μέλαμπεσ στὶς 23 Μαΐου ἰ.ἔ.: «Μόλις ἀναπαύθηκα, γράφει, ἀπὸ τὴν ἐκστρατεία [τοῦ Μυλοποτάμου] καὶ πρέπει νὰ φροντίσω νὰ πεμφθῆ ἐπικουρία εἰς τὰς Ἀνατολικὰς ἐπαρχίας, ὅπου ἐξεστράτευσεν ὁ Ὀμέρ. Ἦδη ἔπεμψα περὶ τοὺς 1000 ἤθελα νὰ ὑπάγω καὶ ὁ ἴδιος ἀλλὰ φοβοῦμαι, μὴ ὁ Ὀμέρ, μανθάνων ὅτι ἀφήσαμεν ἐνταῦθα τὸν τόπον κενόν, ἐπιτεθῆ ἄτφνης καὶ δι' ἡμᾶς εἶναι δύσκολος ἢ ἐπάνοδος ἐνῶ δι' ἐκεῖνον εἶναι εὐκολος διὰ θαλάσσης»¹¹¹.

Καὶ αὐτὸς ἦταν ἓνας λόγος, ἂν αὐτὸς ὅμως ἦταν ὁ κυριώτερος, θὰ τὸ δοῦμεν ἀργότερα.

Μετὰ ἀπὸ τὸ Ἀμάρι τὸν εὑρίσκομε στὴ Μονὴ Πρέβελι τῆς ἐπαρχίας Ἀγ. Βασιλείου, τὸ πρῶτὸ τῆς 17 Μαΐου 1867, ὅπου τὴν ἴδια νύ-

¹⁰⁹) ΓΑΚ, Κ14α ἀρ. 851.

¹¹⁰) Ἰδ. «Αἰῶνα» ἀρ. 2243 τῆς 25 Μαΐου 1867.

¹¹¹) ΓΑΚ, Κ3 α]2 ἀρ. 396.

κατα εἶχε φέρει τὸ «Ἀρκάδι» τὸ Β. Σαπουντζάκη μὲ ἓνα μικρὸ σῶμα ἐθελοντῶν καὶ ἀρκετὰ ἐφόδια¹¹².

Αὐτὲς τὶς μέρες εἶχε πάρει ἀπὸ τὴν Ἀθήνα τὸ ἀκόλουθο γράμμα ἀπὸ τὸ Δ. Κρίνο, ὅπου διαβάζομεν¹¹³ :

«Ἐν Ἀθήναις τῇ 6 Μαΐου 1867. | Φίλε κ. Κορωνάιε | ...Σᾶς εἶπον ἐν τῇ τελευταίᾳ μου ἐπιστολῇ γὰ μὴν ἐλπίζετε γενναιότητα παρὰ τῶν ἐνταῦθα ἐχθρῶν σας ἐπαναλαμβάνω καὶ σήμερον τοῦτο. Εἶναι μικροὶ καὶ οὐτιδανοί. Συνδεθῆτε μὲ τὸν τόπον· προσπαθήσατε νὰ ἀνυψώσητε ἠθικῶς τὴν τοπικὴν κυβέρνησιν, διὰ νὰ δείξητε οὕτω τὴν ἐπανάστασιν ὠργανισμένην· γράφετε ὅσον δύνασθε ἀξιοπρεπῶς πρὸς τὴν ἐνταῦθα Ἐπιτροπὴν συμπράττειτε, ὅπως μέχρι τοῦδε ἐπράξατε, μετὰ τῶν ἀρχηγῶν τῶν ἄλλων τμημάτων, διὰ νὰ καταδεικνύετε ὑπάρχουσαν τὴν ὁμόνοιαν. Προσπαθήσατε νὰ καθυποβάλλετε τὸν ἑαυτὸν σας εἰς τυπικὰς τινὰς ὑποχρεώσεις· δίδετε τακτικὸν λογαριασμὸν πρὸς τὴν Κυβέρνησιν δι' ὅσα παρ' αὐτῆς λαμβάνετε· δίδετε ἐπίσης κεφαλαιωδῶς, λησμὸν πρὸς τὴν Ἐπιτροπὴν δι' ὅσα παρ' αὐτῆς ἀπ' εὐθείας λαμβάνετε, ὡς ἔξοδα ἀναπόφευκτα τῆς διοικήσεως... | Συντελέσατε, ὅσον δύνασθε, νὰ συγκεντροῦνται εἰς τὴν τοπικὴν κυβέρνησιν ἅπασαι αἱ πληροφορίες, αἵτινες ἐκεῖθεν νὰ μεταβιβάζωνται εἰς τὴν Κεντρικὴν Ἐπιτροπὴν, διὰ νὰ δύναται αὕτη νὰ ἐκδίδη αὐθεντικὸν δελτίον. Δὲν ἀρκεῖ νὰ ἐξέλθῃ λευκὸν τὸ ὑποκάμισον ἐκ τῆς πλύσεως, πρόπει νὰ κολαρισθῇ καὶ νὰ σιδηρωθῇ καλά· σήμερον παρὰ ποτὲ ἔχει ἀνάγκην τῶν τοιούτων ἢ ἐπανάστασις. | Εἰς τὰ ἀφορῶντα τὴν ἐπανάστασιν καὶ ἐξαρτώμενα ἀπὸ τὰς θελήσεις ἢ ἀποφάσεις τῶν ἐχθρῶν σας ἀπαντᾶται μεγίστη ἀντίπραξις· διὰ τοῦτο ἐπαναλαμβάνω νὰ σᾶς εἶπω, ὅτι ἄλλο καταφύγιον δὲν ἔχετε εἰμὴ τὰς νομίμους ὁδοὺς, τὴν τοπικὴν κυβέρνησιν καὶ τὴν Κεντρικὴν Ἐπιτροπὴν. Τὰ λοιπὰ ἄφετέ τα εἰς ἡμᾶς. | Ἐτοιμάζεται καὶ ἄλλη στρατολογία Μποτσαρική. | Ὁ κ. Σαπουντζάκης εὐρίσκειται εἰς Σῦρον· συνοδεύεται ὑπ' ἀνθρώπων, οἵτινες εἶπον, ὅτι ἔρχονται ν' ἀνυψώσωσι τὸ τοπικὸν στοιχεῖον, ὡς νὰ εὐρίσκετο ταπεινωμένον. Παρὰ τοῦ κ. Θῶν θέλετε μάθει πολλὰς λεπτομερείας· σᾶς ἐξορκίζω, εἰς ὅ,τι ἔχετε ἰερόν, νὰ μὴ ἐξαφθῆτε. Ὑπομονὴ καὶ ἐπιμονή».

Εἰς τὶς 23 Μαΐου ἰ.ἔ. φαίνεται, πὼς δὲν εἶχε πληροφορηθῆ ἀκριβῶς τὸ τί ἐσήμαιναν ὅσα ἔγραφεν ὁ Κρίνος γιὰ τὸ Σαπουντζάκη, ὁπότε, ὅπως εἶδαμε πιὸ πάνω, ἔγραψε στὸν ἀδελφὸ του ἀπὸ τὶς Μέ-

¹¹²) Ἴδ. «Αἰῶνα» ἀρ. 2242 τῆς 22 Μαΐου 1867.

¹¹³) ΓΑΚ, Κ3 α]2 ἀρ. 374.

λαμπες¹¹⁴. Ίσως όμως την ίδια μέρα να τον βρήκεν εκεί ή ακόλουθη επιστολή που του έγραφαν από τη Μονή Πρέβελι στις 22 Μαΐου 1867¹¹⁵:

«*Ἐντιμε Κύριε. | Ζιζάνιόν τι μέγα ἀναφύεται ἤδη, ὅπως καταπνίξῃ τοὺς ἀγῶνας καὶ κόπους Σου, ἀλλ' ἐγὼ καὶ πολλοὶ ἐξ ἡμῶν ἐκτιμῶντες τούτους συνηγοροῦμεν ὑπὲρ τοῦ δικαίου, μόνον διότι εἶναι δίκαιον. Ὅθεν λάβετε καὶ Ὑμεῖς τὰ κατάλληλα μέτρα ἐγκαίρως καὶ φυλίξατε τὰ δικαιώματά Σας ἀξιοπρεπῶς, ἵνα μὴ ὁ ἀγὼν πάθῃ τι. Τὰ καθέκαστα παρὰ τοῦ κ. Π. Σαββάκη θέλετε μάθει. | Κύριε, εἶμαι ἱερεὺς, ἐνεργῶ ἀνεξαρτήτως· οὔτε εἰς τὸ ἐνεστώς, οὔδ' εἰς τὸ μέλλον ἔχω παρ' οὐδενὸς ἀπαιτήσεις. Τὸ καθήκόν μου εἶναι ἡ προστασία τοῦ δικαίου ἀνευ σκοποῦ. Ταῦτα ἐπὶ ποδὸς καὶ τὴν γνώμην Σας ἐπεθύμουν νὰ μάθω ἐν μυστικότητι. | Ἐρρωσθε | Γρηγόριος προηγούμενος».*

Μαζί με τὸ γράμμα αὐτὸ θὰ βρήκε τὸν Κορωναῖο καὶ ὁ Π. Σαββάκης, πὺ ἐκθέτοντάς του τὸ τί ἀκριβῶς συνέβαινε, τὸν ἔκαμε νὰ γυρίσει στοῦ Πρέβελι ἀπὸ ὅπου τὸν βρίσκομε στις 29 Μαΐου 1867 νὰ γράφῃ στὸ Μιτσοτάκη στὸ Ἡράκλειο, ἀπαντώντας στὸ γράμμα, πὺ τοῦ εἶχε στείλει μαζί με 100 ὀθ. λίρες στις 17 Μαΐου ἰ.ἔ.¹¹⁶.

«*Φίλε. | Ἐλαβα τὴν ἐπιστολήν σας. Ἐσωκλείω τὴν ἀπόδειξιν τῶν 100. | Ἐγὼ ἤθελα νὰ ἀκολουθήσω κατὰ πόδας τὸν Ὁμέρ, ἀλλ' οἱ στρατιῶταί μου εἶναι ἀπηνδισμένοι, χωρὶς ψωμί, χωρὶς ὑποδήματα. | Ἐὰν εἴχομεν πολεμοφόδια, Ὁμέρ δὲν ὑπῆρχε πλέον. | Ἡ κυβέρνησίς μας δὲν ἤξεύρει τί κάμνει· Γράψατε εἰς τὴν ἐπιτροπὴν νὰ στείλῃ πολλὰ πολεμοφόδια. Ἐγὼ ἀναχωρῶ ταύτην τὴν στιγμήν διὰ τὰ Ἡρακλειώτικα, ἀφοῦ κάμω σύναξιν».*

Πότε πῆρε τὸ γράμμα καὶ τὰ χρήματα πὺ τοῦ εἶχε στείλει ὁ Μιτσοτάκης δὲ ξέρομε, πάντως ὅμως καὶ τὰ δύο συνετέλεσαν, γιὰ νὰ ἀποφασίσῃ νὰ πάῃ στὰ Ἡρακλειώτικα, ὅπως γράφει στὸ πιὸ πάνω γράμμα. Γιὰ τὸ τί συνέβη ὅμως, ἀπὸ τότε πὺ εἶχεν ἔλθει ὁ Σαπουντζάκης στὸν Πρέβελι, τὸ μαθαίνομεν ἀπὸ τὸ ἐξῆς γράμμα τοῦ ἴδιου Π. Κορωναίου, πὺ τὸ γράφει στὸν ἀδελφὸ του Ἀχιλλέα στις 30 Μαΐου 1867, ἀπὸ τὶς Ἄνω Ἀσίτες τοῦ Μαλεβιζίου, ἐνῶ δηλαδὴ πήγαινε πρὸς τὰ Ἡρακλειώτικα¹¹⁷:

«*...Σήμερον ἐκστρατεύω διὰ τὸ Λασίθι, ὅπου πολεμοῦν οἱ ἡμέτε-*

¹¹⁴) Ἰδ. ἀν., σ. 218.

¹¹⁵) ΓΑΚ, Κ3 α]2 ἀρ. 309.

¹¹⁶) Ἰδ. ἀν. σ. 214.

¹¹⁷) ΓΑΚ, Κ3 α]2 ἀρ. 398.

ροι καὶ ζητοῦν τὴν βοήθειάν μου. Ἐκαμα ὡς τώρα δύο μάχας καὶ ἐνίκησα, ἀλλὰ δὲν ἠδυνήθην νὰ διώξω τὸν ἐχθρόν. | Νέους πελάδες μᾶς ἐγέννησεν ὁ νέος ἀρχηγός, τὸν ὁποῖον μᾶς ἔστειλεν ἡ ἐπιτροπὴ τῶν Ἀθηναίων, ἡ ὁ Κορ Σαπουντζάκης. Οὗτος βοηθούμενος καὶ ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεως, ζητεῖ νὰ μὲ ἀντικαταστήσῃ εἰς τὴν ἀρχηγίαν τοῦ τμήματος. Ὁ μοχλὸς αὐτοῦ εἶναι ὁ κύριος Τζουδερός καὶ οἱ Σακόρραφοι. Οὗτοι περιτρέχουν τὰς τέσσαρας ἐπαρχίας, ζητοῦντες ὑπογραφάς· μέχρι τοῦδε ἐπέτυχαν. Ἡ κυβερνήσις ὄχι μόνον μὲ ραδιουργεῖ, ἀλλὰ καὶ μὲ ὑβρίζει μὲ τὰ ἔγγραφα της, ἀποκαλοῦσά με προδότην. | Σκοπὸν ἔχω ἀμειάρεπτον νὰ δώσω τὴν παραίτησίν μου, ἀφοῦ τελειώσῃ αὐτὴ ἡ ἐκστρατεία. Εἰπὲ πάντα εἰς τὴν ἐπιτροπὴν...».

Ὁ Σαπουντζάκης πραγματικὰ ἀντὶ νὰ βγῆ στὴν Ψαρὴ Φοράδα, ὅπου προσήγγισε πρῶτα τὸ «Ἀρκάδι» καὶ ὅπου βγῆκε τὸ ἄλλο σῶμα ἐθελοντῶν ποὺ ἦταν μαζί, εἶχεν ἔλθει μὲ τὸ ἴδιο Ἀρκάδι στὴ Μονὴ Πρέβελη στὶς 16 Μαΐου 1867, πρᾶγμα ποὺ ἔκαμε τὸν Κ. Σφακιανάκη νὰ γράψῃ ἀπὸ τὴ Μονὴ Κρουσταλλένιας πρὸς τὸν Μ. Μπογιατζόγλου στὶς 20 Μαΐου 1867¹¹⁸:

«...Θὰ γνωρίζετε βεβαίως τὴν προσέγγισιν τοῦ Ἀρκαδίου εἰς Ψαρὴν Φοράδα. Ἀπεβιβάσθησαν ἐκεῖ ἐκτὸς 500 σχεδὸν ὄπλων καὶ τινων πολεμοφοδίων καὶ 100 ἐθελονταὶ ὑπὸ τὸν Κουρμουλάκη, οἷτινες ἔφθασαν καὶ ἐνταῦθα. Τροφῶν δὲ ἐξήγαγεν ἀσήμαντόν τι ποσόν. Ἄν ὁ κ. Σαπουντζάκης ἀπεβιβάζετο ἐνταῦθα, ἠθέλε συντελέσει μεγάλως· ἐπῆγεν εἰς Ἀγ. Βασίλειον, ὅπου δὲν ὑπῆρχε καμμία ἀνάγκη καὶ οἱ ἐκεῖ στρατιῶταί μας ἐτοιμάζονται νὰ ἔλθουν ἐνταῦθα».

Μιὰ τέτοια προσπάθεια τοῦ Σαπουντζάκη καὶ τῆς κυβερνήσεως ἦταν φυσικὸ νὰ ἀνησυχῆσῃ τὸν Π. Κορωναῖο καὶ μόλις ἔμαθε τὰ σχετικὰ ἀπὸ τὸν ἔμπιστό του Π. Σαββάκη, θὰ γύρισε στὸ Πρέβελη. Καὶ δὲν μένει καμμιά ἀμφιβολία, ὅτι παρ' ὅλους τοὺς δισταγμούς του, ἂν δὲν εἶχεν ἔλθει ὁ Σαπουντζάκης μὲ τοὺς πιὸ πάνω σκοπούς του, μόλις θὰ ἔπερνε τὸ γράμμα τοῦ Μιτσοτάκη, θὰ ἔφευγε γιὰ τὸ Λασίθι. Καὶ δὲν πιστεύω νὰ καθυστέρησε τὸ γράμμα τοῦ Μιτσοτάκη ὀλόκληρες δέκα μέρες· θὰ τὸ πῆρε πιὸ μπροστά, ἀλλὰ τὸν κράτησε τὸ ζήτημα τῆς ἀρχηγίας, ποὺ εἶχεν ἀνακινήσει ὁ Σαπουντζάκης.

Ἔτσι ἦρθε στὸ Λασίθι πολὺ ἀργά, ἀφοῦ εἶχαν πιά τελειώσει οἱ μάχες ἐκεῖ.

¹¹⁸) ΓΑΚ, Κ14α ἀρ. 849.

Γιατί ὁ τουρκικὸς στρατὸς κατώρθωσε νὰ ἀνεβῆ στὰ βουνὰ πάνω ἀπὸ τὸ Λασίθι στὶς 21 Ἰουνίου ἰ.ἔ. καὶ στὶς 23, ὕστερα ἀπὸ σκληρὸ ἀγώνα, νὰ μπῆ στὴ μονὴ Κρουσταλλένια, ὅπου εἶχαν τὰ πολεμοφόδια τὸς οἱ ἐπαναστάτες· ἀλλὰ μονάχα στὶς 30 τοῦ ἴδιου μπόρεσε νὰ τοὺς ἀναγκάσῃ νὰ ἀποσυρθοῦν ἀπὸ τὸ Λασίθι, δηλαδὴ τὴν ἡμέρα ὅπου ὁ Π. Κορωναῖος ἔγραφεν ἀπὸ τὶς Ἀσίτες στὸν ἀδελφὸ του. Ἡ Ἐπιτροπὴ τῶν ἀνατολικωτέρων ἐπαρχιῶν γράφει στὶς 3 Ἰουνίου ἰ.ἔ. ἀπὸ τὰ βουνὰ τῆς Κριτσᾶς στὴν Ἐπιτροπὴ τῆς Σύρου¹¹⁹ :

« Ἀπὸ τὶς 21 Μαΐου μέχρι τῆς 30 τοῦ αὐτοῦ συνεκροτήσαμεν 4 πεισματώδεις μάχας κατὰ τοῦ ἐχθροῦ, διαρκεσάσας ἀπὸ πρωΐας μέχρι νυκτός. Τὰς τρεῖς πρώτας ἐκερδίσαμεν, ἀλλὰ τὴν τελευταίαν ἀπωλέσαμεν καὶ ἠναγκάσθημεν νὰ ἐγκαταλείψωμεν τὸ Λασίθιον εἰς τὴν διάθεσιν τοῦ ἐχθροῦ, ὅστις, κατὰ τὸ σῆμα αὐτοῦ, τὸ κατέστρεψε διὰ πυρὸς καὶ μαχαίρας. Ἦδη ἅπαντες οἱ πρὸς βοήθειαν ἡμῶν ἐλθόντες ἀρχηγοὶ μετὰ τοῦ κ. Δημητρακαράκου μᾶς ἐγκατέλειψαν· εὐτυχῶς ἐστρατοπέδευσαν εἰς Βιάνον... ».

Στὴ Βιάνο τοὺς συνάντησε ὁ Κορωναῖος. Ἀπὸ κεῖ ὁ Μ. Κόρακας μαζί μὲ ἄλλους τράβηξε δυτικώτερα· ἀλλὰ στὸ δρόμο τοὺς πρόλαβε ἓνα γράμμα τῆς ἐπιτροπῆς τῶν Ἀνατολικωτέρων Ἐπαρχιῶν, ὅπου τοὺς ἔκαναν ἔκκληση νὰ μὴν τοὺς ἀφήσουν καὶ ὕστερα ἀπὸ αὐτὸ γύρισαν πάλι στὴ Βιάνο ὁ Κόρακας, ὁ Χ. Βυζάντιος, ὁ Π. Κορωναῖος καὶ ἄλλοι· πολλοὶ ὅμως ἀπὸ τοὺς ἐθελοντῆς καὶ τοὺς Σφακιανοὺς ἐσυνέχισαν τὸ δρόμο τους πρὸς τὴν Κεντρικὴ Κρήτη. Αὐτὸ γίνηκε στὶς 2 Ἰουνίου ἰ.ἔ.

Τὴν ἄλλη μέρα—3 Ἰουνίου—ὁ Κόρακας ἐκάλεσε τοὺς ἄλλους ἀρχηγούς σὲ σύσκεψη, ὁ Π. Κορωναῖος ὅμως ἀρνήθηκε νὰ πάη, δηλώνοντας ὅτι θὰ ἐσέβετο τὴν ἀπόφασή των. Συνεργασία μὲ τὸν Κόρακα δὲν ἤθελε.

Στὴ σύσκεψη, ὕστερα ἀπὸ ζωηρὲς συζητήσεις, ὁ Κόρακας ἐδήλωσε, ὅτι θὰ ἔφευγε γιὰ τὰ Ἡρακλειώτικα. Ἀργότερα ὅμως ἄλλαξε πάλι γνώμη καὶ ζήτησε καὶ ἀπὸ τοὺς ἄλλους ἀρχηγούς νὰ γυρῶσιν πίσω. Ὁ Χ. Βυζάντιος, ὁ Π. Κελαϊδῆς, ὁ Νικολαΐδης, ὁ Πετροπου-

¹¹⁹) ΓΑΚ, Κ14 ἀρ. 916. Γιὰ τὴν ἐκστρατεία, τὶς μάχες τοῦ Λασιθίου κλπ. ἴδ. α') ἐκθέση τοῦ Σφακιανᾶκη γιὰ τὴ μάχη τῆς 23 Μαΐου 1867 (ΓΑΚ, Κ14α ἀρ. 865), β') ἐκθέσεις τοῦ Χ. Βυζαντίου τῆς 27 Μαΐου ἰ.ἔ. καὶ τῆς 12 Ἰουνίου ἰ.ἔ. (στὸν «Αἰῶνα» τῆς 29 Ἰουνίου ἰ.ἔ. ἀρ. 2253), γ') Ἀποσπάσματα τῶν ἐκθέσεων τοῦ Ὁμέρ πσσαῖ στὸν «Αἰῶνα» τῆς 26 Ἰουνίου 1867 ἀρ. 2252 καὶ ἄλλες εἰδήσεις ἀπὸ τὴν Κων)πολη, παρμένες ἀπὸ τὴ «Βυζαντίδα», στὸν «Αἰῶνα» ἀρ. 2243 τῆς 1.6.67 καὶ ἀρ. 2246 τῆς 5.6.67 κλπ.

λάκης καὶ ὁ Δημητρακαράκος τὸν ἀκολούθησαν, ὁ Π. Κορωναῖος μονάχα μὲ τοὺς δικούς του συνέχισε τὸ δρόμο του πρὸς τὰ δυτικά.

Τὴν ἄλλη μέρα, ἐπειδὴ δὲν εἶχαν μείνει παρὰ 800 ἄνδρες περίπου, ἄφηνε καὶ ὁ Μ. Κόρακας μὲ τοὺς ἄλλους τὶς Ἀνατολικώτερες Ἐπαρχίες.

Ἐκεῖνες τὶς μέρες—πότε ἀκριβῶς δὲν ξέρομε γιατί δὲν ἔχει χρονολογία—, γράφει καὶ ὁ Παρθ. Περίδης ἀπὸ τὸ Φουρφουρά Ἀμαρίου στὸ Μ. Μπογιατζόγλου στὴ Σύρο¹²⁰:

«*Πρὸ πολλῶν ἡμερῶν χάριν ἐνθαρρουντικῶν λόγων πρὸς τὰς ἐπαρχίας τῆς Ρεθύμνης καὶ τοῦ Ἡρακλείου, ἀναχωρήσαντες ἐξ Ἰμβρου τῶν Σφακίων, ἤλθομεν εἰς Ἀμάριον, ὅπου καὶ εἰσέτι διαμένομεν, προτιθέμεθα δὲ μετὰ τὴν πρώτην παραλαβὴν χρημάτων νὰ προχωρήσωμεν εἰς Μαλεβίζιον, ἐνθα γίνεται συγκέντρωσις τῶν ἡμετέρων. Εὐτυχῶς ἐκ τῶν ἐσχάτων ἐπιστολῶν τῶν Ἀθηνῶν μανθάνομεν ὅτι ἐστάλησαν τοιαῦτα εἰς τὸν ἐν Ρεθύμνῳ φίλον, ἵνα τὰ ἀποστείλῃ εἰς τὴν συνέλευσιν. | Ἀλλ' ἐνῶ εἴχομεν χρηστὰς ἐλπίδας, ὅτι ἡ ἐπανάστασις ἤθελεν ἀκμάσει καὶ ἐν αὐταῖς ταῖς ἀνατολικωτέραις ἐπαρχίαις τοῦ Ἡρακλείου, ὀλίγον αὕτη διήρκεσε καὶ κατεστάλη ἐντελῶς μετὰ δύο καὶ μόνως μάχας, καθ' ἃς οἱ ἡμέτεροι ἐφάνησαν νικηταί. Τὴν ἤτταν τῶν ἡμετέρων ἐπέφεραν ἀπροβλεψίαι τῶν ἡμετέρων εἰς τὴν φύλαξιν τῶν καταλληλοτέρων θέσεων καὶ ἔρις καὶ ζηλοτυπία πρὸς τὴν ἀρχηγίαν. Ὡς λέγουν ἅπαντες οἱ ἀρχηγοὶ τῶν τε ἐθελοντῶν καὶ ἐντοπίων ἀπῆλθον ἐκεῖθεν, ἀφήσαντες τὰς ἐπαρχίας ἐκεῖνας εἰς τὴν διάκρισιν τοῦ ἐχθροῦ, καὶ τοῦτο διὰ τὸ ἀπόλεμον καὶ τὸ στενὸν τοῦ τόπου, ἵνα μὴ περικλεισθῶσιν ὑπὸ τοῦ ἐχθροῦ. | Ἐννοεῖται ἤδη, ὅτι οἱ Τοῦρκοι θέλουν συνάξει τὰ ὄπλα καὶ καθυποτάξει καὶ τὰς ἐπαρχίας ἐκεῖνας. | Ὁ Ὀμέρος, ὡς πληροφορούμεθα, προτίθεται νὰ ἐκστρατεύσῃ ἐκεῖθεν πρὸς τὰς δυτικὰς ἐπαρχίας τοῦ Ἡρακλείου καὶ ἀκολούθως κατὰ τῶν ἄλλων. Ἡ Συνέλευσις καὶ κυβέρνησις προσπαθοῦσι παντὶ σθένει νὰ γίνῃ ἀρκετὴ συγκέντρωσις πρὸς ἀπόκρουσιν τοῦ ἐχθροῦ. | Δυστυχῶς τὸ θάρρος γενικῶς τοῦ λαοῦ ἤρρισε νὰ ἐκλίπῃ ἔνεκα τῆς ἀπὸ μακροῦ διακηρυχθείσης ἐπεμβάσεως καὶ μὴ πραγματοποιηθείσης δὲν πιστεύει πλέον εἰς οὐδένα, μετ' ὀλίγον δὲ θὰ ἀρχίσῃ νὰ μὴ ὑπακούῃ νὰ συγκεντρώνεται πρὸς ἀπόκρουσιν τοῦ ἐχθροῦ, ὅστις θὰ εὖρη καιρὸν νὰ καθυποτάξῃ μίαν πρὸς μίαν τὰς ἐπαρχίας. Μόνῃ ἡ ἀνακωχὴ δύναται νὰ σώσῃ τὸν ἀγῶνα τῆς Κρήτης. | Γράψατε εἰς τοὺς κ. ἀρχηγοὺς τῶν ἐθελοντῶν, εἰς τοὺς ὁποίους ἀποστέλλετε κατ' εὐθεΐαν ἀρκετὸν χρηματικὸν ποσόν, νὰ δαπανῶσι καὶ διὰ τοὺς δυστυχεῖς ἐθελοντὰς καὶ οὐ-*

¹²⁰) ΓΑΚ, Κ14α ἀρ. 736.

χι νὰ τὰ ἀποθηκεύσωσιν εἰς τὰ ἴδια αὐτῶν βαλάντια».

Τὸ τελευταῖο δὲν γράφεται γιὰ τὸν Κορωναῖο, ἀλλὰ τὸ ἄλλο ὅτι «τὴν ἤττιαν ἐπέφερε καὶ ἔρις καὶ ζηλοτυπία πρὸς τὴν ἀρχηγίαν» τὸν περιλαμβάνει καὶ ἐκεῖνον. Ἡ καθυστέρησή του πρῶτα καὶ κατόπιν τὸ ὅτι ἔφυγε πρὸς μὲν ἀπὸ τὸν Μ. Κόρακα καὶ τοὺς λοιποὺς δὲν ἔμεινε χωρὶς σχόλια.

Πάντως ὁ ἴδιος ἔρχεται νὰ δώσῃ ἐξηγήσεις γιὰ τὴν ὅλη διαγωγή του στὴν περίστασις αὕτη σὲ δύο του γράμματα πρὸς τὸν ἀδελφὸ του Ἀχιλλέα.

Στὸ ἓνα ποὺ γράφει ἀπὸ τὸ Φουρφουρὰ στὶς 6᾽ Ιουνίου, ὅπου εἶχε φθάσει τὴν προηγούμενη, διαβάζομε ¹²¹ :

«Ποτὲ δὲν ὠμίλησα περὶ τῆς Κυβερνήσεως εἰς τὴν Ἐπιτροπὴν οὔτε ἄλλοῦ, θέλων νὰ μὴ ἀναμειχθῶ εἰς τὰ ἐσωτερικὰ αὐτῆς. Ἦδη ὁμῶς λύω τὴν σιωπὴν· εἶπε ὅθεν εἰς τὴν Ἐπιτροπὴν, ὅτι οὐδὲν χρησιμεύει ἢ Κυβέρνησις ἢ εἰς τὸ νὰ ραδιοῦργῃ καὶ διαιρῇ τὸν τόπον καὶ τοὺς ξένους. Οὐδεμίαν τάξιν ἔφερον εἰς τὰ πράγματα· ποτὲ δὲν ἠδυνήθη νὰ ἀσφαλίσῃ τὸ Ἀρκάδι ποτὲ δὲν ἀποθήκευσεν οὔτε τροφὰς οὔτε πολεμοφόδια, ἂν καὶ πολλάκις τῇ ἐσύστησα τὸ τοιοῦτον καὶ ἂν καὶ ἡ ἀνάγκη ἐστάθη πάντοτε καταφανής. Ἡ Συνέλευσις εἶναι ἤτιον φατριαστικὴ καὶ κάλλιον συγκεκροτημένη, ἀλλ' ὀλίγον ἰσχύουσα ἀφήνει νὰ πράττουσιν ἢ σύρεται καὶ αὕτη ἐνίοτε εἰς φατριασμούς. | Εἰς τὴν πρὸς τὴν Ἐπιτροπὴν ἐπιστολήν μου θέλεις ἴδει τὰ νέα συμβάντα μου τὰ προερχόμενα ἐκ τῆς ἐλεύσεως τοῦ Σαπουνιζάκη. Ὁ φατριασμὸς ἐνήργησεν ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε ἐλησμόνησεν ἤδη ἡ Κυβέρνησις τὰς στρατιωτικὰς ἐπιτυχίας μας καὶ μᾶς ὑβρίζει διὰ τῶν ἐγγράφων της. Εἶχα ἀπόφασιν νὰ δώσω τὴν παραίτησίν μου, ἀλλὰ τινες ἄξιοι σεβασμοῦ ἀνθρώποι κατώρθωσαν νὰ μ' ἐμποδίσωσι. Διὰ νὰ ἐννοήσετε καλῶς τί τρέχει, σᾶς ἀντιγράφω ἐπιστολήν, ἣν εἰς τούτων τῶν τιμίων ἀνθρώπων μ' ἔπεμψεν ¹²²... Ἀντὶ νὰ μὲ ἀνταμείψουν διὰ τὰς τόσας ἐπιτυχίας μου, βλέπεις τί κατεργάζονται κατ' ἐμοῦ. | Εἶναι βέβαιον ὅτι ἡ ἀποτυχία τῶν ἡμετέρων εἰς Λασίθι προῆλθεν ἀπὸ τὴν ἀνικανότητα τοῦ ἀρχηγοῦ. Ὁ στρατὸς μὲ ἐζήτει καὶ μίαν ἡμέραν, ἐν ᾧ ἐπολέμει τῷ ἤλθεν ἡ ψευδὴς εἴδησις, ὅτι ἐγὼ μετέβαινον εἰς βοήθειάν του καὶ ἀμέσως ἐζητωκράυγασαν καὶ ἐτουφέκισαν, ἀλλὰ καὶ ἐὰν ὑπήγαινα οὐδὲν κατώρθωνα. Διότι κατ' ἀπόφασιν τῆς Συνελεύσεως, ὅλα τὰ στρατεύματα τὰ εὐρισκόμενα εἰς τμημά τι ὑπόκεινται εἰς τὰς διαταγὰς τοῦ ἀρχηγοῦ τοῦ

¹²¹) ΓΑΚ, Κ3 α]2 ἀρ. 400.

¹²²) Ἐδῶ ἀκολουθεῖ ἡ ἐπιστολὴ τοῦ προηγουμένου Γρηγορίου ἰδ. ἄνωτ., σ. 220.

τμήματος. Ἦθελα ὄθεν εὐρίσκομαι ἐκεῖ ὡς ἀπλοῦς καπετάνιος. Ἄς ἀφήσωμεν ὅτι ἤθελεν εἰσθε ἐντροπή μου νὰ ὑπαχθῶ εἰς τὰς διαταγὰς τοῦ Κόρακα ἢ Ζυμβρακάκη, ἀλλὰ εἶναι ἐναντίον τοῦ συμφέροντος τοῦ ἀγῶνος. Ὑστερα ἀπὸ τόσα δείγματα, τὰ ὁποῖα ἕκαστος ἡμῶν ἔδωκεν ἐνταῦθα περὶ τῆς ἱκανότητός του, νὰ διευθύνωσιν οὗτοι. Ποτὲ ἄλλοτε δὲν συνῆλθε τοσοῦτος στρατός, ὅπως εἰς Λασιθίον καὶ μ' ὄλα ταῦτα ἔλαβε τοιοῦτον τέλος. Ἐὰν ἡ Ἐπιτροπὴ Ἀθηνῶν θέλῃ νὰ στερεωθῇ ἢ ἐπαράσιαις εἰς ὅλην τὴν Κρήτην καὶ νὰ τύχωμεν πιθανότατα καὶ ἐπιτυχίας, πρέπει νὰ ἐπιβάλλῃ εἰς τὴν Συνέλευσιν νὰ διατάξῃ ὅτι ὅπου καὶ ἂν ἤθελον εὐρεθῶ νὰ ἔχω τὴν ἀνωτέραν διεύθυνσιν τὸ μέτρον, ὡς βλέπεις εἶναι μόνον προσωρινόν· ἀλλὰ καὶ τοιούτῃ εἶναι ἡ ἐπιθυμία ὄλων, ἐντοπίων καὶ ξένων. Δύνασαι μάλιστα νὰ παρενείρῃς εἰς τὴν Ἐπιτροπὴν, ὅτι, ἐὰν μὲ παρεχώρῃ 1500-2000 λίρας κατὰ μῆνα, ἡλιπίζα ἐντὸς δύο ἢ τριῶν μηνῶν νὰ κλείσω τοὺς ἐχθροὺς εἰς τὰ φρούρια. | Σοῦ ἔσωκλείω ἐπιστολὴν πρὸς τὸν κ. Κουμουνδοῦρον. | Λυπηρὸν ὅτι δὲν ἔρχεται ὁ κ. Μαυροκορδαῖος...».

Τὸ ἄλλο, γραμμένο λίγο ἀργότερα, ἂν καὶ πολὺ ἐκτεταμένο τὸ δίδουμε σχεδὸν ὀλόκληρο, γιὰτὶ μόνον ἔτσι καὶ τὸ τί συνέβαινε τότε μποροῦμε νὰ ἐννοήσωμεν, ἀλλὰ καὶ τὸ χαρακτήρα τοῦ Κορωναίου καὶ τὴν ὅλη νοοτροπία του καὶ τὶς ἰδέες του νὰ ἀντιληφθοῦμε. Ἔτσι μαθαίνομεν ἀπὸ τὸν ἴδιο καὶ τὰ τόσο πολλὰ αἴτια, πὺ ἐπηρέασαν τὴν στάση του στὴν ἐκστρατεία τοῦ Ὁμέρ στὸ Λασιθί ¹²³:

«Καλὴ Συγκιὰ τὴν 17 Ἰουλίου 1867 | Ἀδελφέ. | ... Ἀτυχῶς οἱ Ὀθωμανοὶ συνέλαβον ἓνα ταχυδρομόν μας πεμπόμενον εἰς Ρέθυμνον καὶ θὰ ὑπῆρχον μεταξὺ καὶ ἰδικαί σου ἐπιστολαί. Τὰ ἀτυχήματα, ὡς βλέπεις, ἔρχονται ὄλα ὁμοῦ. Πρῶτον τὸ τοῦ Λασιθίου, δεύτερον τοῦ Ἀρκαδίου ¹²⁴ καὶ τρίτον τοῦ ταχυδρομόν· σήμερον πληροφοροοῦμαι ὅτι οἱ ἡμέτεροι εἰς Χανιά ἀπώλεσαν μάχην, πλὴν δὲν ἔχομεν βεβαιότητα. | Ἡ ἀποτυχία τοῦ Λασιθίου ἀπεκάλυψε τὴν κατάστασιν μας. Ἐκτοτε προσπαθοῦμεν νὰ συνάξωμεν στρατὸν καὶ δὲν δυνάμεθα νὰ τὸ κατορθώσωμεν. Ἡ ζημία μας δὲν ἦτο μεγάλη, διότι πάλιν εὐρισκόμεθα, εἰς ἣν καὶ πρὸ τῆς ἐκστρατείας τοῦ Λασιθίου κατάστασιν καὶ μόλα ταῦτα οἱ ἄνθρωποι ἀπεθαροῦνθησαν. Τοῦτο δηλοῖ, ὅτι ἐκουράσθησαν καὶ ἀπέκαμαν οὔτε δὲ ἡ ἀναχώρησις τῶν οἰκογενειῶν οὔτε αἱ βοήθειαι τοῦ Ἀρκαδίου, οὔτε αἱ ὑποσχέσεις περὶ ἐπεμβάσεως, οὔτε ἡ ὥρα τοῦ θέρους δύνανται πλέον νὰ ἐμψυχώσωσι τοὺς ἡ-

¹²³) ΓΑΚ, Κ3 α]2 ἀρ. 322.

¹²⁴) Ἐννοεῖ τὴν καταδίωξιν καὶ τὸν ἀποκλεισμὸν τοῦ «Ἀρκαδίου» ἀπὸ τουρκικὰ πολεμικὰ στ' Ἀντικύθηρα στίς 22 Μαΐου 1867.

μειτέρους. Ἄπαντες ἐγχώριοι καὶ ἐθελονταὶ ἀναζητοῦσι μετ' ἀνυπομονησίας τὸ τέλος τῶν δεινῶν τῶν. Καὶ ἀληθῶς ὅμως οὐδεὶς δύναται νὰ φαντασθῇ τὸ εἶδος τοῦ ἀγῶνος ἐνταῦθα καὶ ὅποσον πρέπει νὰ ἔχη τις ἰσχυρὸν τὸν χαρακτῆρα καὶ τὸ σῶμα διὰ νὰ ἀντέξῃ εἰς τὰς κακουχίας, τὰς διαφόρους στερήσεις καὶ τὰ παντοειδῆ παθήματα τῶν ἐνταῦθα ἀγωνιζομένων. Καὶ τὰ μέχρι τοῦδε πραχθέντα εἰσι πολλά. Μὴν ἀπαιτῆς ὄθεν καὶ τὰ ὑπὲρ ἀνθρώπων. Ἄπαντες γινώσκομεν ὅτι ὁ ἐχθρὸς κάμνει μεγάλας ἐτοιμασίας διὰ νὰ εἰσβάλῃ εἰς Σφακιὰ καὶ μ' ὅλον τοῦτο ὀλίγον κινούμεθα. Τὸ μέλλον ὄθεν τῆς ἐκστρατείας ταύτης παρουσιάζεται πολλὰ ζοφερόν. Εἶχα στείλει εἰς τὸν κ. Ζυμβρακάκη πεζοδρομὸν διὰ νὰ μὲ πληροφορήσῃ τὰ ἐκεῖ. Ταύτην τὴν στιγμὴν ἔλαβον τὴν ἀπάντησίν του· ἴδου μέρος αὐτῆς: «Μὲ ὄλας, ἅς κατεβάλαμεν προσπαθείας, δὲν ἠδυνήθημεν νὰ συγκεντρώσωμεν ἐκ τοῦ τμήματός μας ἀνάλογον ἀριθμὸν πολεμιστῶν πρὸς τὴν κρίσιμον ταύτην περίστασιν...». Ἡ εἵδησις τῆς ἄνω μάχης εἶναι ἀτυχῶς ἀληθῆς καὶ ὁ ἐχθρὸς εἰς Ἀλίκαμπον καὶ Πρόσνερον. | Εἰς τὴν κατάστασιν ταύτην συνειτέλεσαν ἀναντιροῦτως καὶ τὰ πάμπολλα λάθη μας. Μάλιστα ταῦτα εἶναι ἡ κυρία αἰτία, διότι, ἐὰν ταῦτα δὲν ἐγίνοντο, ὁ ἀγὼν ἠθέλεν εἶσθαι πρὸ πολλοῦ περατωμένος, ἢ τουλάχιστον ἠθέλομεν εἶσθαι εἰς θέσιν νὰ μὴ ὑποφέρωμεν τσαῦτα ἐκ τῶν δεινῶν. Τὴν θεραπείαν εἰς ταῦτα δὲν εὐρίσκω καὶ ἀποσύρω μάλιστα, ὅτι διὰ τῆς προλαβούσης μου εἶπον, ὅτι δηλαδὴ ἠλπίζον, ἐὰν μ' ἐχορήγουν 1.500-2.000 εἰκοσόφραγκα νὰ κλεισθῶσιν οἱ ἐχθροὶ εἰς τὰ φρούρια· τοιαύτας ἐλπίδας δὲν τρέφω πλέον. Δύναται τὸ τοιοῦτον νὰ συμβῇ, ἀλλὰ δὲν τὸ θέτω εἰς ὑπολογισμὸν. Ἐκτὸς τῶν ἄλλων πολλῶν πραγμάτων μας τὸ κυριωδέστερον ἐστάθη ἡ ἔλλειψις μιᾶς διευθύνσεως πολιτικῆς καὶ στρατιωτικῆς καὶ μάλιστα ἡ ὑπαρξίς κακῶν καὶ ὅλως ἀνικάνων διευθύνσεων. | Τί ἠδύνατο νὰ περιμένῃ τις ἀπὸ ἑπτὰ βρακάδες, ἀγραμμάτους καὶ ὅλως ξένους τῶν κυβερνητικῶν πραγμάτων — ἂν καὶ κατὰ τὰ ἄλλα ἐντίμους ἀνθρώπους — εἰς τὴν κυβέρνησιν τοῦ τόπου καὶ εἰς τοιαύτας περιστάσεις μάλιστα; | Τί δύναται τις νὰ περιμένῃ ἀπὸ ἓνα Ζυμβρακάκη, τοῦ ὁποίου μόνη διεύθυνσις κατὰ τὴν μάχην εἶναι, ν' ἀποχωρήσῃ, ὅπου δύναται ἀπώτερον, καὶ ὅστις οὔτε ἔλαβεν, οὔτε εἶναι ἱκανὸς νὰ λάβῃ κανὲν μέτρον διοικήσεως στρατιωτικῆς; ἢ ἀπὸ ἓνα Κόρακα, ὅστις οὐδὲν ἄλλο προσφέρει ἐν πάσῃ περιπτώσει ἢ τὸ καλὰ, ἂν καὶ παλικάρι καλόν. Πάλιν λέγω, ὅτι ἡ ἀποτυχία τοῦ Λασιθίου πρέπει ν' ἀποδοθῇ εἰς τὴν ἀνικανότητα τῶν ἀρχηγῶν καὶ

μόνον, διότι καὶ στρατὸς πολὺς καὶ ἀξιόμαχος ὑπῆρχε καὶ θάρρος πολὺ ἐκ μέρους τῶν πολεμιστῶν, ὡς τὸ ἔδειξαν εἰς τὰς δύο πρώτας μάχας, καὶ ὅλα τὰ μέσα ἄφθονα. Σὲ εἶπα τὰ κατ' ἐμὲ εἰς τὴν ἐκστρατείαν ταύτην. Μανθάνω, ὅτι τὴν ἀποτυχίαν αὐτῆς ἀποδίδουσι κατὰ μέγα μέρος εἰς ἐμὲ οἱ ἀνάξιοι οὗτοι· πρῶτον ὅτι δὲν ὑπῆγον ἀμέσως νὰ τοὺς βοηθήσω καὶ δεύτερον ὅτι, ὅταν ἐπῆγον ἀνεχώρησα ἀμέσως. Δὲν ὑπῆγα, πρῶτον διότι δὲν δύναμαι νὰ εἶμαι πανταχοῦ παρῶν, δεύτερον διότι οἱ στρατιῶται ἡμῶν μετὰ τὴν ἐκστρατείαν τοῦ Μυλοποτάμου δὲν ἠθέλησαν πλέον νὰ ἐκστρατεύσουν, διότι καὶ ἀληθῶς εἶχον κοπιᾶσει πολὺ, τρίτον διότι τοὺς ἐπέμψαμεν βοήθειαν ἐκ 2000 ἀνδρῶν· 1000 ἐκ Μυλοποτάμου, 500 εἶχεν ὁ Κόρακας, ὅταν μετέβη ἐκεῖ, καὶ 500 τουλάχιστον τοὺς ἐστείλαμεν ἐκ διαλειμμάτων ἐξ ὄλων τῶν ἐπαρχιῶν. Ὁ Δημητρακαράκος ἔφερεν 650, ὁ Κουρμούλης 150, ἐγὼ ἔστειλα ἀκόμη ἐθελοντὰς περὶ τοὺς 150, ὥστε εἶχον 2500-3000 ἀξιωμαχοὺς στρατιώτας. Οὗτοι μόνοι ἤρουν νὰ πολεμήσουν καὶ ἀντικρούσουν τὸν ἐχθρὸν· μήπως ἡμεῖς εἶχομεν ποτὲ πλέον τῶν 1500 ἀνδρῶν εἰς τὰς διαφόρους μάχας μας; Ἄλλ' εἰς τούτους πρέπει νὰ προσθέσωμεν τοὺς ἄνδρας τῶν Ἀνατολικῶν Ἐπαρχιῶν, οἵτινες ἀναβαίνουνσι τὰς 4 καὶ 5 χιλιάδας. Ἄλλ' εἰὰν παραδεχθῶμεν μόνον τὰς δύο, εἶχον περὶ τὰς 5 χιλιάδας νὰ πολεμήσωσι τὸν ἐχθρὸν. Ἡ ἐκεῖ μετάβασίς μου ὅθεν κατ' οὐδὲν ἠθέλε χρῆσιμεύσει, πρῶτον διότι δὲν εἶχον ἄλλον στρατὸν νὰ φέρω μετ' ἐμοῦ καὶ δεύτερον διότι δὲν ἠθέλον διευθύνει ἐγὼ καὶ ἠθέλον εἶμαι ὡς ἕνας καπετάνιος, τρίτον διότι ἔπρεπε νὰ φυλάξω τὸν ἑαυτὸν μου καὶ τὴν ἐμπιστοσύνην, ἣν οἱ ἄνθρωποι ἔχουν εἰς ἐμὲ καὶ νὰ μὴν εὐρεθῶ εἰς μίαν ἀποτυχίαν. Ὅταν ἐκεῖ μετέβην, τοὺς ἀπήντησα ὀπισθοχωροῦντας ἐν μεγάλῃ ἀταξίᾳ· καὶ ὅταν ἤδη ἤμεθα ἐκτὸς τῶν Ἀνατολικῶν Ἐπαρχιῶν, ὁ Κόρακας μετενόησε καὶ ὑπέστρεψεν· ἀλλὰ καὶ πάλιν ἀνὰ πᾶσαν στιγμὴν μετέβαλλε σχέδιον, ἤδη ὅμως εἶχον ἀναχωρήσει περὶ τοὺς 1000 μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ οἱ Σφακιανοί. Ταῦτα βλέπων καὶ μὴ ἀμφιβάλλων, ὅτι οὐδὲν ἠθέλε γίνει καὶ ὅτι ἠθέλον ἐπιστρέψει καὶ ὅτι δὲν εἶχον οὔτε πολεμοφόδια οὔτε τροφάς, ἀποφάσισα ν' ἀναχωρήσω μίαν ὥραν πρῖν, φοβούμενος μὴ ἐπιχειρήσῃ τι ὁ ἐχθρὸς κατὰ τῶν λοιπῶν ἐπιορχιῶν, ἅς ἐγίνωσκε κενὰς ἀπὸ στρατόν. | Εἶπα εἰς τὴν Κυβέρνησιν καὶ Συνέλευσιν, ὅτι, ἂν θέλῃ νὰ ἐνεργῇ ἀποτελεσματικῶς, πρέπει νὰ ἐκδώσῃ διαταγὴν νὰ λαμβάνω τὴν διοίκησιν τοῦ στρατοῦ, ὅπου ἂν ἠθέλον εὐρεθῶ καὶ μόνον διὰ τὴν μάχην· ἀλλ' αὐτοὶ ὅχι μόνον δὲν παρεδέχθησαν τὸ τοιοῦτον, ἀλλὰ καὶ μοὶ ἀντέπραπτον μὲ τὸ νὰ μὲ ἀντικαταστήσῃ ὁ γενναῖος Σαπουντζάκης. Καὶ ἂν δὲν ἐγένετο τοῦτο ὀφείλεται εἰς τοὺς ὀπλαρχηγοὺς καὶ λοιποὺς κατοίκους, οἵτινες προέβησαν καὶ μέχρις ἀπειλῆς κατὰ τῆς Κυβερνήσεως.

Ἄλλὰ τοῦτο πρέπει νὰ τὸ ἐπιβάλλῃ ἡ Ἐπιτροπὴ Ἀθηναίων, χορηγοῦσα μοι συγχρόνως τὰ μέσα. Εἰς τοιαύτην περίστασιν μοὶ ἀναγκαιοῦσι τὸ ὀλιγώτερον 1500 εἰκοσόφραγκα, 750 διὰ 1500 ἄνδρας, πάντοτε ἐμμίσθους, 500 διὰ τροφήν καὶ 250 ἔκτακτα. Ἄλλ' ἀντὶ τούτου πάλιν στεροῦμαι χρημάτων· πρὸ 30 ἡμερῶν δὲν ἔλαβα εἰμὴ 200 εἰκοσόφραγκα, ἐνῶ μοῦ ἀναγκαιοῦσι τώρα, ὡς ἔχουσι τὰ πράγματα, τουλάχιστον 500. Κατ' αὐτὰς ἔστειλαν εἰς τὸν Διογένην 50 εἰκοσόφραγκα, ἐνῶ εἶπαμεν νὰ μὴ στέλλουν εἰς κανένα ὀπλαρχηγὸν ἀπ' εὐθείας, ἀλλὰ διὰ μέσου μου. Τοῦτο ὄχι μόνον βλάπτει τὴν πειθαρχίαν καὶ τὴν τάξιν, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀντιζηλίαν φέρει μεταξὺ τῶν ὀπλαρχηγῶν καὶ ἤδη μοῦ ἔκαμαν παράπονα οἱ λοιποὶ ὀπλαρχηγοί. | Εἶπε εἰς τὸν κ. Κρίνον, ὅτι τὸν εὐχαριστῶ ἐκ νέου διὰ τὰς ὑπὲρ ἐμοῦ φρονίδας του. Ἄλλ' ὅλα βραδέως ἔρχονται· καὶ φοβοῦμαι μὴ καὶ τὰ μέσα τὰ ὅποια τώρα πρόκειται νὰ μοὶ χορηγήσωσι, καταντήσωσιν ἀνωφελῆ. Μ' ὅλα ταῦτα, κάλλιον ἀργὰ παρὰ ποτέ. Δὲν δύναμαι τώρα νὰ στείλω τὴν ἀκριβῆ σημείωσιν, ἣν μὲ ζητᾷς διὰ τὰ αἰτούμενα μέσα· ἀνωτέρω εἶπον αὐτὰ ἐν συνόλῳ. Νομίζετε ἴσως, ὅτι ἔχομεν ὥρας εὐκαιρίας; Εἶσθε εἰς μεγάλην ἀπάτην. Τώρα μάλιστα μετὰ τὰς ἀποτυχίας, ἃς ἐλάβαμεν, καὶ μὲ τὰς ἐτοιμασίας τοῦ Ὁμήρου κατὰ τῶν Σφακίων, οὐδὲ στιγμὴν ἔχομεν ἡσυχίαν. Καὶ τοῦτο δὲν πρέπει νὰ ἐμποδίσῃ τοῦ νὰ λάβωσι τὸ μέτρον, ὅπερ μ' ἐσημείωσε. Προχθὲς ἔστειλα τὸν λογαριασμὸν τοῦ Μαΐου. Ἐπειδὴ ὁμοῦ ὁ κ. Θὼν ἦτο ἄπειρος ἀκόμη τῶν ἐδῶ πραγμάτων, τὸν ἔκαμεν ὀλίγον ἐσφαλμένον· δὲν πειράζει ὁμοῦ τὸν διορθώσομεν εἰς τὸν ἐπόμενον μῆνα. Ἐλπίζω νὰ Σᾶς ἤρесе, διότι τὸν κατέστρωσεν ὅσον τὸ δυνατὸν λεπτομερῆ καὶ ὑποκείμενον εἰς ἔλεγχον. | Λοιπὸν ἀνακεφαλαιῶν ταῦτα, ὑπὸ δύο ἀπόψεις πρέπει νὰ θεωρήσωσι τὰ μέσα, ἅτινα πρόκειται νὰ μοὶ χορηγήσωσι· ἢ διὰ τὴν ἐν γένει ἐνέργειαν ἐφ' ὅλης τῆς Κρήτης, ἢ διὰ τὴν περιορισμένην ἐντὸς τοῦ τμήματος καὶ ἐν μέρει εἰς τὴν γειτονίαν μας. Διὰ τὸ πρῶτον μὲ ἀναγκαιοῦν ἀπὸ 1500-2000 εἰκοσόφραγκα, διὰ τὴν δευτέραν ἀπὸ 600-750, μὲ πλέον ἐκτεταμένην ἐνέργειαν ἀπὸ τὴν σημερινήν· ἃς ἐκλέξωσι. Πρὸ πάντων ὁμοῦ δὲν πρέπει νὰ εἶναι εἰς λόγια, ὡς μέχρι τοῦ νῦν, ὅταν οὔτε ἀπὸ 200 ἀναλογοῦν κατὰ μῆνα. Εἶδατε τοὺς λογαριασμούς· καὶ διὰ νὰ βεβαιωθῆτε· ἔλαβα ἕως 900 εἰκοσόφραγκα καὶ 400 τουρκικὰ χρυσᾶ. Συνίμα πρέπει νὰ ἀναγκάσουν τὴν Κυβέρνησιν νὰ ἐκδώσῃ τὴν διαταγὴν περὶ ἧς ἀνωτέρω ὠμίλησα. Βεβαίως, ὅταν ἔχω τὰ μέσα ἀνάγκην μεγάλην δὲν ἔχω τῆς διαταγῆς ταύτης, ἀλλὰ, διὰ νὰ μὴν ἰσχύσουν αἱ ραδιοεργαίαι, ἀναγκαῖον ὑπάρχει νὰ ἐκπληρωθῆ ὁ τύπος αὐτός. | Καὶ τώρα τὸ ἀναγκαῖον ὑλικόν. Ἐχομεν ἀνάγκην εἰς μὲν τὴν πρώτην περίστασιν ἐκ 3000 πειζωμάτων, εἰς δὲ τὴν δευτέραν περίστασιν ἐκ 1500, ἐκ φο-

ρεμάτων πολλῶν· σημειώσατε ὁμῶς ὅτι τὰ τελευταῖα ἦσαν καὶ κακῆς ποιότητος καὶ σιενὰ καὶ κοντά. Ἄριστον δύναται νὰ φέρῃ τὸ ἀτμοκίνητον· πολεμοφόδια πάντοτε ἄφθονα, τὰ νῦν πολλά, ἐπειδὴ πρὸ πολλοῦ δὲν ἦλθεν τὸ ἀτμοκίνητον. Ἡ βραδύτης του εἰς πολλοὺς μᾶς θέτει φόβους... | Ἀπὸ τὴν πολλὴν ἱππασίαν μὲ ἐπῆλθε δυσουρία καὶ ἀγνοῶ πῶς θὰ τὸ ἐβγάλω τὸ κακόν. Τὸν ἰατρὸν ἔχω πλησίον μου, ἀλλὰ μὲ λέγει ὅτι, διὰ νὰ τὸ θεραπεύσω, πρέπει νὰ ἀναπαυθῶ ὅλα ταῦτα καὶ ἐμὲ ἀναγκάζουν νὰ δώσω πέρας καὶ ἀποσυρθῶ κατὰ Σεπτέμβριον. | Τὸ ἐσώκλειστον τοῦ κ. Βυζαντίου δῶσε ἀσφαλῶς καὶ ταχέως, διότι περιγράφει τὰ τοῦ Λασιθίου καὶ φρόντισον περὶ τῆς κοινοποιήσεώς του, διότι εἶναι ἀμερόληπτα. Σὲ γνωστοποιῶ ὅτι ὁ φίλος οὗτος ἠρίστευσεν εἰς Λασιθίον καὶ ἡ παρουσία αὐτοῦ ὠφέλησε μεγάλως εἰς τὰς μάχας».

Οἱ γνωστοὶ λόγοι ἐπαναλαμβάνονται ἀπὸ τὸν Κορωναῖο, ἀλλὰ πιὸ καθαρὰ καὶ ὅσα γράφει γιὰ τὴν ἐπιστροφή του συμφωνοῦν μ' ὅσα εἶχε γράψει καὶ ὁ Βυζάντιος. Καθαρὰ πιά ζητᾶ νὰ ἀφήνεται ἡ διεύθυνση κάθε μάχης σ' αὐτὸν ὅπουδῆποτε κι' ἂν βρισκότανε. Δὲ μποροῦσε νὰ μπῆ κάτω ἀπὸ διαταγὴς ἄλλου. Καὶ κανέναν ἄλλο δὲν ἐθεωροῦσεν ἱκανὸν γιὰ νὰ συγκριθῆ μ' αὐτόν. Πάντως στὴν ἐκστρατεία τοῦ Λασιθίου δὲν ἦλθε σὲ σύγκρουση μὲ τὸν Κόρακα, ἀλλὰ καὶ δὲν ἦλθε καὶ σὲ συνεννόηση, ἴσως οὔτε σ' ἐπαφὴ μαζί του.

Ὅσο γιὰ τὸ σάλο πού ἐδημιουργήθη μὲ τὸν ἐρχομὸ τοῦ Σαπουντζάκη, τέλος ἔδωκε σ' αὐτόν ἡ ΚΕΑ μὲ τὸ ἐξῆς γράμμα της πρὸς τὴ Γενικὴ Συνέλευση καὶ τὴν Προσ. Κυβέρνηση τῆς Κρήτης τῆς 10 Ἰουνίου 1867¹²⁶:

«...Ἐξωδίκως, ἀλλὰ θετικῶς, ἐπληροφορήθημεν γεγονός τι συμβαῖνον αὐτόσε, τὸ ὁποῖον κατελύπησεν ἡμᾶς καιρῶς καὶ ἐξήγειρε τὴν ἀγανάκτησιν καὶ τὴν ἀποδοκιμασίαν ἡμῶν τε καὶ τοῦ κοινοῦ, εἰς ὃ ἐγένετο αὐθωρεὶ γνωστόν. Ἐλυπήθημεν δ' ἔτι μᾶλλον καθότι ἡμεῖς, Κυβέρησεις καὶ Συνέλευσις, καθῆκον ἔχουσα νὰ μεριμνᾷ περὶ τῆς ὅσον τὸ δυνατὸν καὶ ἐφικτὸν αὐτῇ τηρήσεως τῆς τάξεως καὶ νὰ συνδιαλάττῃ τὰ τυχόν ἀναφυόμενα πάθη, ὀρίζουσα εἰς ἕκαστον ἄτομον τὴν ἀρμόζουσαν θέσιν, ἧς εἶναι ἄξιον, ἢ ἀναγνωρίζουσα ἐκείνην, εἰς ἣν ἢ ἐπανάστασις πρὸ πολλοῦ χρόνου τὸ εἶθεσεν, ἧτις καὶ φυσικωτέρα εἶναι, ἔδωσαν ἀφορμὴν σκανδάλου, καθ' ἣν στιγμὴν ὅλαι αἱ ἐνέργειαι πρέπει νὰ τείνωσι πρὸς ἓν καὶ μόνον σημεῖον, τὴν ἐν ὁμονοίᾳ καὶ ὁμοφροσύνῃ πρόοδον τῆς ἐπαναστάσεως ἤδη μάλιστα, ὅτε διέρχεται τὴν ὑστάτην τῶν κρίσεων. | Ὁ Σαπουντζάκης, ἐλθὼν αὐτόσε, ἐπληροφορήθημεν θετικῶς καὶ παρουσιασθεὶς εἰς Ὑμᾶς ἐζήτησε τὴν ἀναγνώρισιν πρά-

¹²⁶) Ἱστορ. Ἀρχεῖον Κρήτης. Ἐγγραφα Κεντρικῆς Ἐπιτροπῆς Ἀθηνῶν.

ξεων, πρὸ πολλοῦ χρόνου ἐκδοθεισῶν, δι' ὧν προσεκαλεῖτο ἀρχηγὸς Ρεθύμνης καὶ Ἡρακλείου. Ὑμεῖς δὲ ἀντὶ ν' ἀπαντήσετε πρὸς αὐτὸν ὅτι ἡ θέσις αὕτη κατελήφθη ἤδη ὑπ' ἀνδρῶν ἀπολαύοντων τῆς γενικῆς ὑπολήψεως τῶν τμημάτων ἐκείνων καὶ ὅτι ἕτερα θέσις δὲν ὑπάρχει, ἀπεκδυθέντες ἐκουσίως τῆς ἐξουσίας ἣν ὡς κυβέροντες ἔχετε, ἐπέμψατε τὸν κ. Σαπουντζάκη νὰ ζητήσῃ ὑπογραφὰς νέας ἀρχηγῶν παρὰ τῶν κατοίκων. Ἡ διαταγὴ Ὑμῶν αὕτη εἶχεν, ὡς μανθάνομεν, λυπηρὰς συνεπείας, διότι ἐπέφερε ρήξεις καὶ σκάνδαλα ἐκεῖ, ὅπου ἔπρεπε νὰ βασιλεύῃ ἡ ὁμόνοια καὶ ἡ πληρεστάτη ὁμοφροσύνη ὑπὲρ τοῦ γενικοῦ συμφέροντος τῆς Ἐπαναστάσεως... | Τὸ ἐφ' ἡμῖν ἀποδοκιμάζομεν πληρέστατα τὰ τοιαῦτα καὶ ἐκφράζομεν πρὸς τὴν συνέλευσιν καὶ τὴν Κυβέρνησιν τὴν βαθεῖαν ἡμῶν θλίψιν, ἐφιστῶντες αὐτῇ τὴν σύντονον προσπάθειαν, ὅπως ἄρῃ ἐκ τοῦ μέσου πᾶν σκάνδαλον, δυνάμενον νὰ ἐπιφέρῃ εἰς τὸ ὑγιὲς σῶμα τῆς ἐπαναστάσεως πληγὴν. Οὐδέποτε δ' ἡμεῖς ἐντεῦθεν θέλομεν ἀναγνωρίσει, οὐδὲ παράσχει μέσα εἰς ἄλλον τινα ἀρχηγόν, ἢ εἰς ἐκείνους, οἵτινες μέχρι τοῦδε ἀνεδείχθησαν, οὓς ἡ ἐπανάστασις ἀνύψωσε καὶ οὓς ἡ καθαρὰ καὶ διανγῆς καὶ ἀνεπηρέαστος συνείδησις τοῦ κρητικοῦ λαοῦ ἀνεγνώρισε καὶ οἵτινες ἀπέκτησαν δικαιώματα ἐπὶ τῆς ἐπαναστάσεως, διατηρήσαντες ὡς ἀρχαῖαι ἐστιάδες ἄσβεστον τὸν σπινθῆρα τῆς ἐπαναστάσεως, ἐξ οὗ τοῦ ἔαρος ἐπελθόντος ἀνέλαμψε νέος ἐπαναστατικὸς πυρσός. | Χαίρετε. | Α. Μελᾶς. | Μ. Ρενιέρης. | Α. Φ. Παππαδάκης. | Ι. Σκαλτσούνης. | Γ. Π. Σκουζές...».

Ὁ Β. Σαπουντζάκης ὕστερα ἀπὸ αὐτά, ἀφοῦ ἔμεινε λίγο ἀκόμη στὴν Κρήτη, κατὰ τὰ τέλη Ἰουλίου 1867 γύρισε πάλι στὴν Ἑλλάδα μὲ ἓνα ἀπὸ τὰ εὐρωπαϊκὰ πλοῖα, πού μετέφεραν γυναικόπαιδα, μετὰ τὴν ἐκστρατεία τοῦ Ὁμέρ στὰ Σφακιά¹²⁶ ἐνῶ ὁ Π. Κορωναῖος ἐξακολουθοῦσε νὰ ἀγωνίζεται στὴν Κρήτη ὡς Γ. Ἀρχηγὸς τοῦ τμήματος Ρεθύμνης.

I. Π. ΜΑΜΑΛΑΚΗΣ

¹²⁶) Ἰδ. «Ἐθνοφύλακα» τῆς 31 Ἰουλίου 1867 ἀρ. 1223.